บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามประเด็นต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง
   - 1.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
   - 1.2 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
   - 1.3 หลักพุทธธรรม
   - 1.4 กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน
   - 1.5 วิทยาศาสตร์ชุมชน
   - 1.6 การพัฒนาท้องถิ่น
   - 1.7 การจัดการความรู้
   - 1.8 นวัตกรรมและเครือข่ายทางสังคม
   - 1.9 ภูมิปัญญาท้องถิ่น
   - 1.10 กระบวนการถ่ายทอดความรู้
   - 1.11 วิธีวิจัยแบบผสานวิธี
   - 1.12 วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
2. บริบทของชุมชนบ้านแม่นใหญ่
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
   - 3.1 งานวิจัยในประเทศ
   - 3.2 งานวิจัยต่างประเทศ
4. กรอบแนวคิด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เอกสารที่เกี่ยวข้องและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงาน นักวิชาการและผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ที่ได้แสดงแนวคิดที่เกี่ยวข้องในเรื่อง วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ระบุว่าการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 11 เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ (ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ ภายในประเทศให้เข้มแข็งโดยใช้ภูมิปัญญา ในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร

วิสัยทัศน์

"สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง"

พันธกิจ

1. สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคงในชีวิต ได้รับการคุ้มครองทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค ทุกภาคส่วนได้รับการเสริมพลังให้สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส เป็นธรรม

2. พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีคุณธรรม เรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย สถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

3. พัฒนาฐานการผลิตและบริการให้เข้มแข็งและมีคุณภาพบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา สร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน ปรับโครงสร้าง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

การผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

4. สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างสังคมที่เป็นธรรมและเป็นสังคมสันติสุข

2. เพื่อพัฒนาคนไทยทุกกลุ่มวัยอย่างเป็นองค์รวมทั้งทางกาย ใจสติปัญญา อารมณ์ คุณธรรม จริยธรรม และสถาบันทางสังคมมีบทบาทหลักในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ

3. เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีเสถียรภาพ คุณภาพ และยั่งยืนมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายการผลิตสินค้าและบริการบนฐานปัญญา นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ในภูมิภาคอาเซียน มีความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ

4. เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และเป็นฐานที่มั่นคงของการพัฒนาประเทศ

เป้าหมายหลัก

1. ความอยู่เย็นเป็นสุขและความสงบสุขของสังคมไทยเพิ่มขึ้น ความเหลื่อมล้ำในสังคมลดลง สัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนลดลง และดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชั่นไม่ต่ำกว่า 5.0 คะแนน

2. คนไทยมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีสุขภาวะดีขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรมและสถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย สอดแทรกการพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างวัฒนธรรมการเกื้อกูล พัฒนาทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ต่อยอดสู่การสร้างนวัตกรรมที่เกิดจากการฝึกฝนเป็นความคิดสร้างสรรค์ ปลูกฝังการพร้อมรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่น และจิตใจที่มีคุณธรรมซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย พัฒนาคนด้วยการเรียนรู้ในศาสตร์วิทยาการให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานและเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนสร้างจิตสำนึกให้คนไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มีความรับผิดชอบต่อสังคม เคารพกฎหมาย หลักสิทธิมนุษยชน สร้างค่านิยมการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มุ่งสร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัยควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กร กลุ่มบุคคล ชุมชน ประชาชน และสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย รวมถึงส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและสนับสนุนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ประเทศไทยจะเผชิญกับความเสี่ยงที่ต้องเตรียมการสร้างภูมิคุ้มกันให้ประเทศพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

การประเมินความเสี่ยง

รูปแบบการผลิตและพฤติกรรมการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้อย่างสิ้นเปลือง โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัด ซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย เช่น ประชาชนส่วนใหญ่ขาดจิตสำนึกสาธารณะและความตระหนักเกี่ยวกับการบริโภค ที่ยั่งยืน อาจเป็นผลมาจากการขาดความรู้และความเข้าใจ รวมทั้งไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลเพราะไม่มีระบบการให้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ จึงใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยตามกระแสวัตถุนิยมก่อให้เกิดน้ำเสีย อากาศเสีย ขยะ และกากของเสียอันตรายเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่เมือง

การสร้างภูมิคุ้มกัน

การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วิถีชีวิตไทย และความตระหนักถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเป็นภูมิคุ้มกันนำไปสู่สังคมและเศรษฐกิจสีเขียวที่มีแบบแผนการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาด้วยเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวอาจไม่ทันกับปัญหาที่สะสมอย่างต่อเนื่อง หากประชาชนยังคงมีพฤติกรรมการบริโภคเกินพอดี ขาดความตระหนัก รักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การไม่ให้ความสำคัญกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเท่าที่ควร อันจะเป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่วิถีแห่งการผลิตและบริโภคที่มีความพอดี ประหยัด รู้คุณค่าและยั่งยืน และความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการที่ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนได้มากขึ้น รวมทั้งบริหารจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมทำให้สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูฐาน ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมและยึดหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงส่งผลให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการพัฒนาที่สอดคล้องกับ สภาพภูมิสังคม ทำให้ปรับไปสู่วิถีการพึ่งตนเองและเกิดความยั่งยืนได้

แนวทางการพัฒนา

การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม มีแนวทางหลัก ดังนี้

ส่งเสริมการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ และแบ่งปัน ผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม โดยจัดให้มีการคุ้มครองพื้นที่อนุรักษ์และระบบนิเวศที่เปราะบาง ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สมบูรณ์ และเป็นถิ่นที่อยู่ของ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ ส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุกรรมท้องถิ่นโดยองค์กร ชุมชน ปรับปรุงกฎระเบียบให้เอื้อต่อการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพเพื่อการ พึ่งตนเองและการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและสุขภาพในระดับชุมชน รวมทั้งการสร้าง นวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ภายใต้กลไกการแบ่งปัน ผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม รวมทั้งการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจจากนวัตกรรมและการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน

การปรับกระบวนทัศน์การพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่ การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีแนวทาง ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนทุกภาคส่วนมีสำนึกรับผิดชอบเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบของสังคมที่ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมผ่านระบบการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัย โดยให้เชื่อมโยงกับวิถี ชีวิตและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ปลูกฝังแนวคิดให้เกิดความตระหนักว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลต่อการอยู่รอดและการพัฒนาของสังคมมนุษย์ ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแนวคิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนทาง เศรษฐกิจสูงสุดในระยะสั้น สู่การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. รณรงค์ปรับเปลี่ยนทัศนคติและสร้างค่านิยมการบริโภคที่ยั่งยืนให้เป็นบรรทัด ฐานของสังคม โดยการใช้หลักศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิตตามวิถีไทยเป็น เครื่องมือเพื่อปลูกฝังค่านิยมการบริโภคอย่างพอเพียง โดยคำนึงถึงความพอดี พอประมาณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ยกย่องและให้เกียรติบุคคลและชุมชนที่เป็นแบบอย่างที่ดีของการบริโภคที่ยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม ผ่านกระบวนการศึกษาทั้งในระบบและ นอกระบบโรงเรียน อาทิ เวทีการเรียนรู้ของชุมชนและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านรวมทั้งผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และอื่น ๆ

3. เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการบริโภคที่ยั่งยืน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนในการเลือกบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ทั้งในยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มุ่งเตรียมคนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันเพื่อเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริมสร้างศักยภาพของคนในทุกมิติให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร และรู้คุณค่าความเป็นไทย และยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้ประชาชนทุกภาคส่วนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบของสังคมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและปลูกฝังแนวคิดให้เกิดความตระหนักว่าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลต่อการอยู่รอดและการพัฒนาของสังคมมนุษย์ รวมทั้งสร้างค่านิยมการบริโภคที่ยั่งยืนให้เป็นบรรทัดฐานของสังคม โดยใช้หลักศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี การดำรงชีวิตตามวิถีไทยเป็นเครื่องมือ เพื่อปลูกฝังค่านิยมการบริโภคอย่างพอเพียง และรณรงค์ให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการบริโภค โดยคำนึงถึงความพอดีของการบริโภคที่ยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม

โดยสรุปผู้วิจัยนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) มาใช้ในการวิจัย โดยการพัฒนาคนในชุมชนซึ่งประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียน ครู ให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโดยร่วมเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ปลูกฝังแนวคิดให้เกิดความตระหนักว่าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลต่อการอยู่รอดและการพัฒนาของสังคมมนุษย์ รวมทั้งสร้างค่านิยมการบริโภคที่ยั่งยืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (มูลนิธิชัยพัฒนา. 2551 ก : เว็บไซต์)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้มีพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ตอนหนึ่งว่า "...พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคาว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทาอะไรต้องพอเพียง หมายความ ว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น..." พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2551 (มูลนิธิชัยพัฒนา. 2551 ข : เว็บไซต์)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ได้รับการเชิดชูสูงสุด จากองค์การสหประชาชาติ (UN) โดยนายโคฟี อันนัน ในฐานะเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัล The Human Development Lifetime Achievement Award แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ 26 พฤษภาคม 2549 และได้มีปาฐกถาถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาที่สามารถเริ่มได้จากการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง สู่หมู่บ้าน และสู่เศรษฐกิจในวงกว้างขึ้นในที่สุด เป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ โดยที่องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก 166 ประเทศยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ 9 นี้นับว่าเป็นแนวคิดสำคัญที่สุดในการสอนคน ซึ่งนามาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งคำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน คือ

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทานั้น ๆ อย่างรอบคอบ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

3.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนาความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

3.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความพากเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตแนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

แนวทางการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

แนวทางการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง มีดังนี้

1. ยึดหลักสามพอ พออยู่ พอกิน พอใช้
2. ประหยัด
3. ประกอบอาชีพสุจริต
4. เน้นหาข้าวหาปลาก่อนหาเงินหาทอง
5. ทำมาหากินก่อน ทำมาค้าขาย
6. ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ดิน คืนทุนสังคม
7. ตั้งสติมั่นคง ทำงานอย่างรู้ตัวไม่ประมาท
8. ใช้ปัญญาใช้ความรู้แท้
9. รักษาสุขภาพให้แข็งแรงทั้งกายและใจ

สรุปได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาคนได้ ทั้งการพัฒนาระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศชาติ โดยยึดหลัก 3 ห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งถ้านาไปปฏิบัติอย่างจริงจังแล้วทุกคนในชาติหรือในระดับโลกจะเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะที่มองเห็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และจะนำมาซึ่งความสงบสุขของคนในสังคม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวหน้าต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (Nation.net. 2550 : เว็บไซต์)

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล/ครอบครัว

เริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้ วิชาการและทักษะต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล เพื่อจะได้ละเว้นต่อการประพฤติผิดมิชอบ ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ให้ เกื้อกูลแบ่งปัน มีสติยั้งคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะตัดสินใจ หรือกระทำการใด ๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต โดยสามารถคิดและกระทำบนพื้นฐานของความมีเหตุมีผล พอเหมาะ พอประมาณกับสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์ แล้วเพียรฝึกปฏิบัติเช่นนี้ จนตนสามารถทำตนให้เป็นพึ่งของตนเองได้ และเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ชุมชนพอเพียง ประกอบด้วย บุคคล / ครอบครัวต่าง ๆ ที่ใฝ่หาความก้าวหน้า บนพื้นฐานของปรัชญาแห่งความ พอเพียง คือมีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตจนสามารถพึ่งตนเองได้ บุคคลเหล่านี้มารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานภาพ ภูมิสังคมของแต่ละชุมชน โดยพยายามใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลหลายสถานภาพ ในสิ่งที่จะสร้างประโยชน์สุขของคนส่วนรวม และความก้าวหน้าของชุมชน อย่างมี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เหตุผล โดยอาศัยสติ ปัญญา ความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริต อดกลั้นต่อการกระทบกระทั่ง ขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกชุมชน จนนำไปสู่ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชน จนนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนที่สมดุลและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ

แผนการบริหารจัดการประเทศ ที่ส่งเสริมให้บุคคล/ชุมชนต่าง ๆ มีวิถีปฏิบัติ มีความร่วมมือ และการพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างรอบคอบ เป็นขั้นตอน เริ่มจากการวางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่ สามารถอยู่อย่างพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้ ด้วยมีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญา ในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต พร้อมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ จากหลากหลายภูมิสังคม หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิด ประสบการณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจ และรู้ความเป็นจริง ระหว่างกันของคนในประเทศ จนนำไปสู่ความสามัคคี และจิตสำนึกที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไป อย่างสอดคล้องสมดุลกับสถานภาพความเป็นจริงของคนในประเทศ อย่างเป็นขั้นเป็นตอนเป็นลำดับ ๆ ต่อไปการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงระดับเกษตรกรได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่

ขั้นตอนที่ 1 เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมในระดับครอบครัว ที่สอดคล้องสมดุลกับระบบนิเวศวิทยา เพื่อให้พออยู่ พอกิน สมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด และเลี้ยงตนเอง/ครอบครัว ได้

ขั้นตอนที่ 2 การรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ ร่วมมือกันในการผลิต จัดการตลาด และพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการสร้างความสามัคคีภายในท้องถิ่น และเตรียมความพร้อม ก่อนก้าวสู่โลกภายนอก

ขั้นตอนที่ 3 ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อจัดหาทุน วิชาการ ความรู้ เทคโนโลยี จากธุรกิจเอกชน เช่น ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน เอกชน ตลอดจน หน่วยงานภาครัฐ มูลนิธิต่าง ๆ มาช่วยในการลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สำนักวิทยบริการฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ งานวิจัย

แนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ ทางเศรษฐกิจ โดยพิจารณาจากพระราชดำรัส ซึ่งพระราชทานแก่คณะผู้แทนสมาคม องค์การเกี่ยวกับศาสนาครูนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ นักศึกษามาหาวิทยาลัยในโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ดังความตอนหนึ่งว่า"...คนอื่นจะว่าอย่างไร ก็ช่างเขาจะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่แต่ไร พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกินไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับ ประเทศอื่น ๆ **ถ้าเรารักษา ความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้** ประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้กำลังตก กำลังแย่ กำลังยุ่ง เพราะแสวงหาความยิ่งยวดทั้งในอำนาจ ทั้งในความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ทางอุตสาหกรรม ทางลัทธิ ฉะนั้น ถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดและมีอิทธิพล มีพลังที่จะทำให้ผู้อื่นซึ่งมีความคิดเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร **ขอย้ำพอควร พออยู่พอกิน มีความสงบ** ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวร ที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล..." และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เพื่อให้รวดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่งคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ประกอบกับพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดี ธันวาคม 2540 ดังความว่า ความจริงเคยพูดเสมอในที่ประชุมอย่างนี้ว่า **"...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญสำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้..."** ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้ หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวจะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่ง บางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขาย ในที่ไม่ห่าง ไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนักอย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยคนอื่นเขาต้อง มีการเศรษฐกิจ ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียกว่าเป็น เศรษฐกิจการค้าไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลยรู้สึกว่าไม่หรูหราแต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่า ผลิตให้พอเพียงได้หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราช

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กระแสรับสั่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง นับเนื่องมาจนถึงวันนี้ ก็เป็นเวลา 1 ขวบปีพอดี วิกฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศก็ยังคงอยู่ สมควรที่พวกเราได้ทบทวนพระราชกระแสกันอีกสักครั้ง เพื่อให้พวกเราได้ "ใจดี สู้เสือ"กันต่อไป เพื่อนำให้ตัวเราและชาติบ้านเมืองได้ผ่านมรสุมร้ายที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ด้วยสติที่มั่นคงปัญญาที่เฉียบแหลม และด้วยความรู้ ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง เพื่อปรับวิถีชีวิตของพวกเราชาวไทยให้ยึดมั่นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและยึดมั่นวิถีชีวิตไทย อันนำมาสู่พวกเราชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่อไปชั่วกาลนาน

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใดหาก กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งแห่งตน มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูล เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรงเป็นอิสระ

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่าโดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อน เป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้

1. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตอย่างจริงจังดังพระราชดำรัสว่า "...ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ่งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง..."

2. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัสที่ว่า "... ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพ ชอบเป็นหลักสำคัญ..."

3. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขาย ประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสเรื่องนี้ว่า "...ความสุขความเจริญอัน

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น..."

4. ไม่หยุดหนึ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ พระราชดำรัส ตอนหนึ่งที่ให้ความชัดเจนว่า"...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกิน เป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไป ก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง..."

5. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้เพราะยังมีบุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากละอายต่อแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราโชวาท ว่า "...พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดพยายามละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น..."

ประการแรก เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า " ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอ กับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาดก็จะเป็นกำไรของเกษตรกรสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรจะกลายสถานะเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาดแทนที่ว่าตลาดจะเป็นตัวกระทำ หรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้และหลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไก่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสานหัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชนฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่าย ที่กว้างขวางมากขึ้นแล้วเกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญญาในทุก ๆ ด้านเมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาวการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
BANSABAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึง รายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย ได้แก่การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

โดยสรุป ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดสำคัญที่สุดในการสอนคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และมีการรวมกลุ่มกัน และเชื่อมโยงเครือข่ายในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างสมดุลกับสภาพแวดล้อม ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นขั้นตอน โดยประยุกต์ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา และทรัพยากรด้านต่างๆ ที่มีอยู่อย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญาตลอดทั้งความรู้ ในการตัดสินใจเพื่อดำเนินชีวิต

3. หลักพุทธธรรม

พระพุทธศาสนานั้น เมื่อมองในทัศนะของคนสมัยใหม่มักเกิดปัญหาขึ้นบ่อย ๆ ว่าเป็นศาสนา (Religion) หรือเป็นปรัชญา (Philosophy) หรือว่าเป็นเพียงวิธีครองชีวิตแบบหนึ่ง (A Way of Life) เมื่อปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นเหตุให้ต้องถกเถียงหรือแสดงเหตุผล ทำให้เรื่องยืดยาวออกไป อีกทั้งมติในเรื่องนี้ก็แตกต่างไม่ลงเป็นแบบเดียวกัน ทำให้เป็นเรื่องฟั่นเฝือไม่มีที่สิ้นสุด ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้น สรุปได้ 2 อย่าง คือ (พระพรหมคุณาภรณ์. 2553 : เว็บไซต์)

1. แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชเฌนธรรม” หรือเรียกเต็มว่า “มัชเฌน ธรรมเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาตินำมา แสดงเพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรม ด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นแล้วยึดมั่น ปกป้องทฤษฎีนั้น ๆ ด้วยการเก็งความจริงทางปรัชญา

2. แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา BAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ตั้งแต่ในชีวิตนี้ในทางปฏิบัติความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือ คฤหัสถ์เป็นต้น

การที่เราจะศึกษาถึงพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กรที่เราปฏิบัติงานอยู่ หรือคิดจะมาทำงานอยู่ในองค์กรนั้น ๆ มีสุภาษิตว่า ธัมโม หเว รักขติ ธัมมจรี ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม ธรรมย่อมรักษาไม่ให้ตกไปในทางที่ไม่ดี ฉะนั้นการที่เราจะอยู่ในองค์กร ได้อย่างมี ความสุข และกลมเกลียว เราควรใช้คำสอนในหลักธรรมของพุทธศาสนา ที่มีส่วน สัมพันธ์ กันกับพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร ก็คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 คือ ธรรมของ สัตบุรุษ หรือ ธรรมของผู้สงบ ซึ่งหมายถึงผู้ที่มี กาย วาจา สงบเยือกเย็น ที่เรียกว่า หลักสัปปุริสธรรม 7 คือ หลักธรรมของคนดี หรือหลักธรรมของสัตตบุรุษ 7 ประการ ได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักปฏิบัติ และรู้จักบุคคล คือ

1. รู้จักเหตุหรือธัมมัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักวิเคราะห์หาสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ

2. รู้จักผลหรืออัตถัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ

3. รู้จักตนหรืออัตตัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตน ทั้งในด้านความรู้ คุณธรรม และความสามารถ

4. รู้จักประมาณหรือมัตตัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักหลักของความพอดีการดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร

5. รู้จักกาลเวลาหรือกาลัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา รู้จักเวลาไหนควรทำอะไรแล้วปฏิบัติให้เหมาะสมกับเวลานั้น ๆ

6. รู้จักปฏิบัติหรือปริสัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติ การปรับตนและแก้ไขตนให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มและชุมชน

7. รู้จักบุคคลหรือบุคคลัญญุตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน การที่บุคคลใดนำเอาหลักสัปปุริสธรรม 7 มาใช้ในการดำเนินชีวิตจะช่วยให้ชีวิตพบกับความสุขในชีวิตได้

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมสัปปุริสธรรม 7 ทั้ง 7 ประการ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นหลักการเพื่อประยุกต์ใช้เป็นขั้นตอนในกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนของคนในชุมชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

4. กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน

กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เป็นการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับชุดความรู้หรือกิจกรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

กระบวนการเรียนรู้

ทิศนา แขมมณีและคณะ (2545 : 57) กล่าวว่า การเรียนรู้ในความหมายของกระบวนการเรียนรู้มีขอบเขตครบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ซึ่งหมายถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และการเรียนรู้ในความหมายของผลการเรียนรู้ (Learning Outcome) ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถในการทำงาน การใช้ทักษะต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้

คณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน (2543 : 65) ให้ความหมาย "กระบวนการเรียนรู้" ว่าเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ((Learning by Doing) ของคนในชุมชน ทั้งพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต หรือเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หรือสภาพความเป็นอยู่ โดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหาหาแนวทางแก้ไข และลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวนสรุปเป็นบทเรียน เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้จะช่วยยกระดับสติปัญญา ช่วยแก้ปัญหา และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร (2548 : 89) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ในนัยหนึ่งเป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนโดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดความรู้และความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ส่วนอีกนัยหนึ่งเป็นแบบแผนหรือขบวนความของบุคคลที่ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลอีกอย่างหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่กระบวนการคิดของบุคคลนั่นเอง

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรืองและอธิป จิตตฤกษ์ (2554 : 274) ในศตวรรษใหม่นี้เราต้องการทักษะทั้งหมดที่ทำให้มนุษยชาติกลายเป็นนักสร้างสรรค์และอนุรักษ์วัฒนธรรม เป็นผู้สร้างนวัตกรรมทางเทคโนโลยี และผู้ออกแบบวิถีชีวิตและการปกครอง ทักษะเหล่านี้ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าช่วงเวลาใด ๆ ที่ผ่านมา ได้แก่ "การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ไขปัญหา ความ

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ร่วมมือ ความสร้างสรรค์ การชี้นำตนเอง ความเป็นผู้นำ การปรับตัว ความรับผิดชอบ (และ) จิตสำนึกต่อโลก"

ความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นของปัญหาต่าง ๆ ทำให้เราต้องทุ่มเทมากยิ่งขึ้นเพื่อเตรียมนักเรียนให้เป็นนักแก้ปัญหา

วิธีการเรียนรู้จากปัญหามักให้ผู้ที่ลองใช้เป็นครั้งแรกเกิดคำถามเหล่านี้

1. การเรียนรู้จากปัญหาคืออะไร
2. อะไรคือองค์ประกอบหลักของการเรียนรู้จากปัญหา
3. การเรียนรู้จากปัญหามีลักษณะอย่างไรในชั้นเรียน
4. เหตุใดจึงเริ่มต้นด้วยสถานการณ์จำลองปัญหา
5. เหตุใดการสืบค้นจึงมีความสำคัญในการเรียนรู้จากปัญหา
6. เราจะพัฒนาหลักสูตรสำหรับการเรียนรู้จากปัญหาได้อย่างไร
7. เราจะเสริมสร้างการเรียนรู้จากปัญหาด้วยเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร
8. เราจะวัดประสิทธิผลของการเรียนรู้จากปัญหาได้อย่างไร

การเรียนรู้จากปัญหาสามารถนำไปใช้ได้ดีกว่าการสอนแบบยกตัวอย่างสั้น ๆ หรือคำถาม ๆ การเรียนรู้ลักษณะนี้ครอบคลุมถึงการปรับวิธีคิดในหลักสูตรทั้งหมด โดยให้ครูเป็นผู้ออกแบบการสอนตามสถานการณ์จำลองปัญหาที่ซับซ้อนและมี "โครงสร้างหลวม" (Ill-structured) เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้แนวคิดหลักจนชำนาญและเข้าใจ ผมใช้คำว่า "โครงสร้างหลวม" หรือ "ไม่ได้นิยามชัดเจน" (Ill-defined) เพื่อสื่อถึงลักษณะปัญหาจริง

การสืบค้นข้อมูลภายใต้คำแนะนำของเชอริล

เชอริลใช้แนวทางการสืบค้นอย่างมีโครงสร้างแบบหนึ่งซึ่งรู้จักกันในชื่อ KWHLAQ กรอบความคิดในการจัดแบบนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยกำหนดแนวทางสำหรับคำถามที่นักเรียนตั้งขึ้น

แนวทางการสืบค้นแบบ KWHLAQ

K : อะไรที่เราคิดว่าเรารู้ (Know) แล้วสำรวจความรู้เดิม

W : อะไรที่เราต้องการ (Want) และจำเป็นต้องหาข้อมูล

H : เราทำอย่างไร (How) เพื่อค้นคว้าหาคำตอบ จะบริหารเวลาและเข้าถึงแหล่งข้อมูลและการรายงานได้อย่างไร (เช่น ด้วยเกณฑ์การให้คะแนน)

L : เรากำลังเรียนรู้อะไร (Learning) ในแต่ละวัน และได้เรียนรู้อะไรบ้างเมื่อการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ค้นคว้าสิ้นสุด

A : เราจะประยุกต์ใช้ (Apply) ผลลัพธ์จากการค้นคว้า ทั้งในวิชานี้ วิชาอื่น และในชีวิตประจำวันได้อย่างไรและที่ไหน

Q : อะไรคือคำถาม (Question) ใหม่ที่มีตอนนี้ เราจะติดตามคำถามนั้นอย่างไรในวิชา/บทเรียนถัดไป

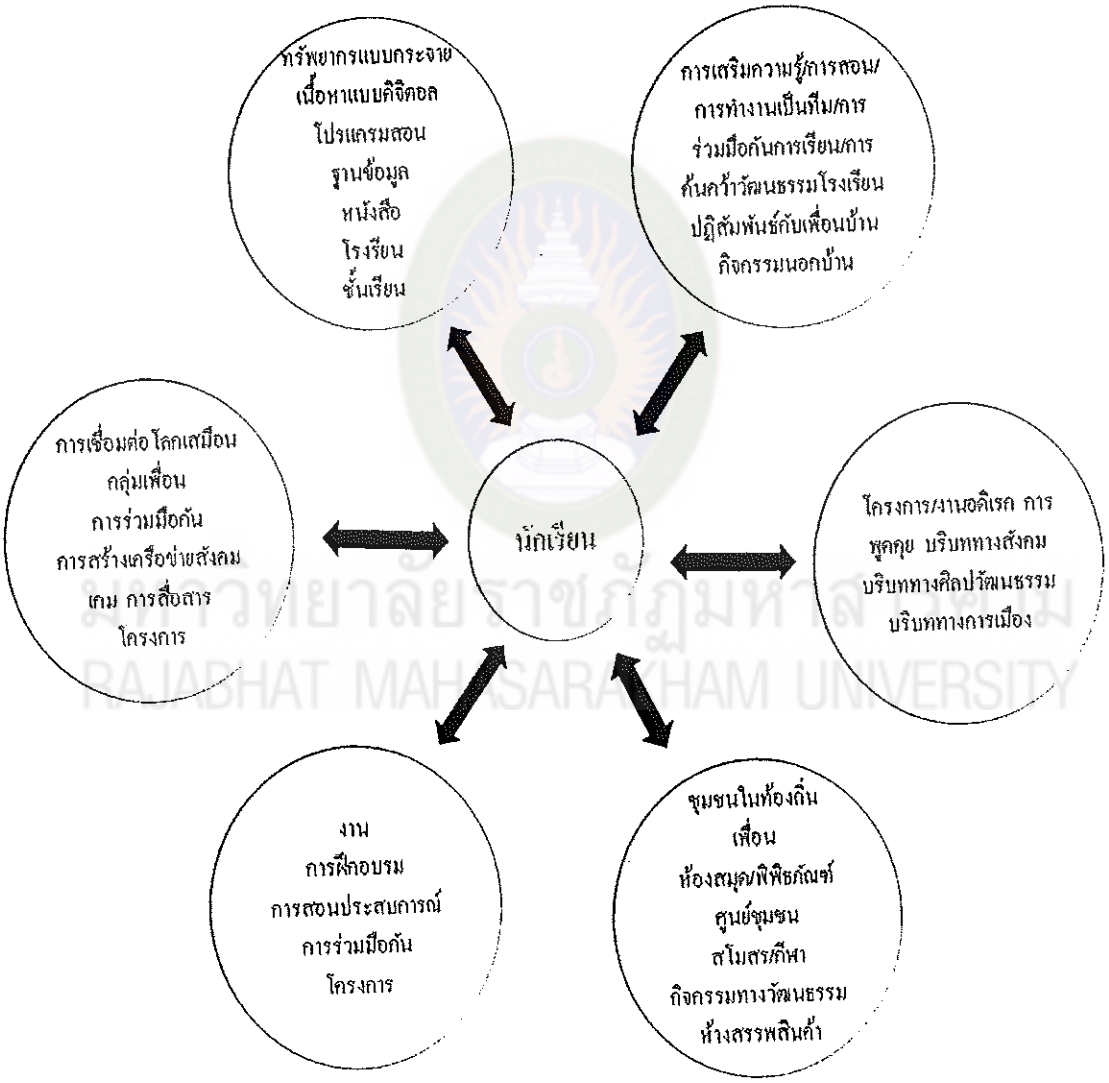

แผนภาพที่ 1 บริบทของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

ที่มา : ดัดแปลงจาก Barron.ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษ ที่ 21 : 376

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

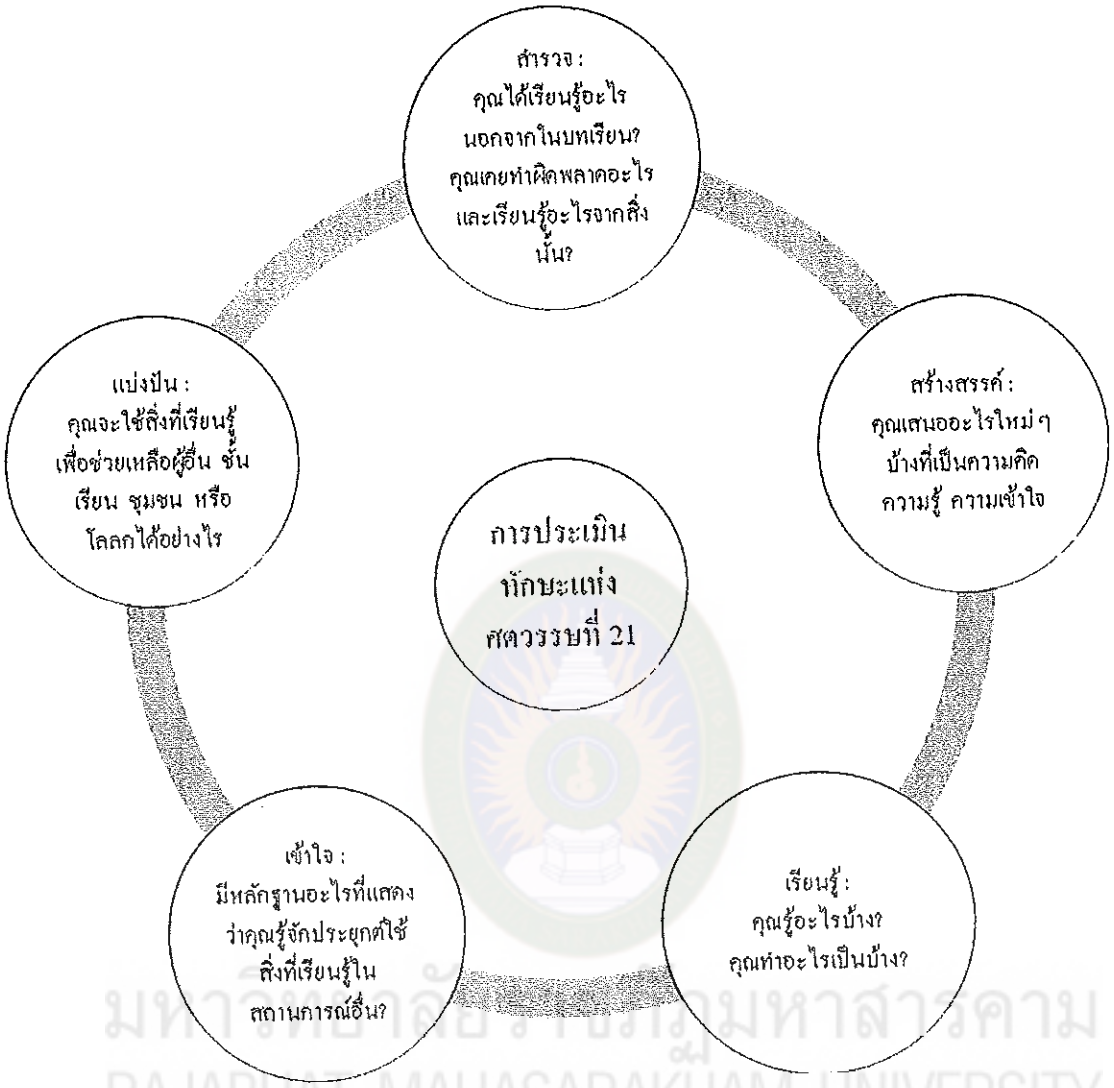

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนภาพที่ 2 กรอบการประเมินแบบใหม่สำหรับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 – กลุ่มดาวของการเรียนรู้
ที่มา : ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษ ที่ 21 : 445

วงกลมแต่ละอันที่ล้อมรอบทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของกรอบใหม่นี้ที่ไม่เป็นเส้นตรงและไม่เป็นลำดับ วงกลมเหล่านี้ยังสื่อถึงบริบทอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นผลการทดสอบการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลจะเป็นอย่างไรมันก็เป็นเพียงดาวดวงเดียวในกลุ่มดาวเท่านั้น ครูและผู้นำของโรงเรียนสามารถใช้กรอบนี้เพื่อพิจารณาช่องว่างระหว่างการประเมินแบบดั้งเดิมและโอกาสในการสร้างความท้าทายให้กับนักเรียน นี่เป็นโอกาสที่จะตอบสนองความต้องการของศตวรรษใหม่ ตัวอย่าง เช่น การทดสอบ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่

ทักษะการ "เรียนรู้" ซึ่งอยู่ด้านขวาล่างของกรอบ โดยมักพิจารณาคำถามที่ว่า "คุณรู้อะไรบ้าง" และ "คุณทำอะไรได้บ้าง" เราอาจพัฒนาการประเมินนี้อย่างมีนัยสำคัญโดยการรวม องค์ประกอบอื่น ๆ ในกรอบและคำถามที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบเหล่านั้น

- สำรวจ – คุณได้เรียนรู้อะไรนอกจากในบทเรียน คุณเคยทำผิดพลาดอะไรและเรียนรู้อะไรจากสิ่งนั้น
- สร้างสรรค์ – คุณเสนออะไรใหม่ ๆ บ้างที่เป็นความคิด ค วามรู้ ความเข้าใจ
- เข้าใจ - มีหลักฐานอะไรที่แสดงว่าคุณรู้จักประยุกต์ใช้สิ่งที่เรียนรู้ในสถานการณ์อื่น
- แบ่งปัน - คุณจะใช้สิ่งที่เรียนรู้เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ชั้นเรียน ชุมชน หรือโลกได้อย่างไร

โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน โดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหาหาแนวทางแก้ไข และลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวนสรุปเป็นบทเรียน เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน

การสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ในทุกระดับ ต้องดำเนินการที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่เน้นกระบวนการที่ผู้เรียนเป็นผู้คิด ลงมือปฏิบัติ ศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบด้วยกิจกรรมหลากหลายกิจกรรม ที่จะจัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ (กรมวิชาการ. 2545 : 31) และการจัดการเรียนรู้ในสาระวิทยาศาสตร์ที่ต้องนำเอาเนื้อหาสาระที่อยู่ในท้องถิ่น ที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มาจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบโดยผ่านปราชญ์ชาวบ้าน จึงเป็นการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นไว้ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547 : 2) ได้กล่าวไว้ว่า คือ การสอนเพื่อเพิ่มศักยภาพให้เด็กไทยได้พัฒนาวิธีการคิดทางวิทยาศาสตร์ของตนไปได้สูงขึ้น คุณค่าของวิทยาศาสตร์จึงอยู่ที่วิธีคิด ระบบเหตุผลด้านข้อมูลเชิงประจักษ์สัมพันธ์เชื่อมโยงยกระดับความรู้ระดับประสบการณ์ขึ้นมาเป็นความรู้ระดับแนวคิด เพื่อเพิ่มอำนาจการอธิบายความรู้ นี่คือ คุณค่าการเรียนรู้

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประเวศ วะสี (2547 : 2) กล่าวปาฐกถาไว้ในปรัชญาเพื่อการพัฒนาประเทศว่า "นอกจากความรู้ซึ่ง หมายถึง การรู้เป็นเรื่อง ๆแล้ว ยังต้องการปัญญาที่เห็นทั้งหมดรู้ทั้งหมด เหมือนเห็นช้างทั้งตัว ถ้ารู้เป็นส่วน ๆ ก็เหมือนตาบอดคลำช้างไม่รู้ว่าช้างทั้งตัวเป็นอย่างไร" โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น จึงมีแนวคิดของการสอนวิทยาศาสตร์ของครู ให้เป็นไปอย่างเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์ - ระหว่างวิถีชีวิต –ระหว่างมิติต่างๆของสังคมและวัฒนธรรมและการที่จะติดอาวุธทางปัญญาให้กับครูได้ด้วยกระบวนการวิจัยที่ครูเข้ามารับบทบาทเป็นนักวิจัย ครูจะสอนกระบวนการวิจัยได้ ครูต้องผ่านกระบวนการวิจัยด้วยตนเอง คือใช้กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างการเรียนรู้นั่นเอง สุดท้ายคือการแปลงความรู้จากการวิจัยเป็นชุดการเรียนรู้

สุชาตา ชินะจิตร ผอ.ฝ่ายสวัสดิภาพสาธารณะ สกว. กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้สามารถทำได้ ด้วยการให้ครูในแต่ละพื้นที่สร้างบทเรียนหรือหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น ส่วนผลที่ได้รับคือ ครูเกิดความเข้มแข็งในการจัดการเรียนการสอนและทำให้เด็กไทยรู้จักการคิด แบบมีเหตุผล สามารถประยุกต์ความรู้มาใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่ประเด็นสำคัญคือ ต้องสร้างกระบวนการในการพัฒนาครู เพื่อให้มีทักษะสามารถนำทรัพยากรด้านต่างๆ ของชุมชนมาประยุกต์เข้ากับหลักสูตรเพื่อสร้างเป็นหลักสูตรของตนเองให้ได้ก่อน

ธงชัย ชิวปรีชา (ออนไลน์) ให้ข้อคิดว่าการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระดับประถมศึกษา ต้องมุ่งสร้างความรัก ความสนใจ สร้างคุณลักษณะและนิสัยความเป็นคนช่างสังเกต มีเหตุผล พัฒนาเจตคติและทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เป็นสำคัญ ยังไม่มุ่งเน้นสาระและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และต้องเริ่มศึกษาจากสิ่งรอบตัวที่เป็นธรรมชาติ

โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ด้วยขั้นตอน 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นรู้เหตุ ขั้นรู้ผล ขั้นรู้ตน ขั้นรู้กาล ขั้นนำไปประยุกต์ใช้ ขั้นสร้างภูมิคุ้มกัน โดยมีเนื้อหาสาระเชื่อมโยงด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่

5. วิทยาศาสตร์ชุมชน

โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น (2547) วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เป็นคำศัพท์ใหม่ที่คิดค้นขึ้นเมื่อปลายปี 2544 ได้ให้นิยามเชิงปฏิบัติการว่า กระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้ใหม่แบบองค์รวมที่เกิดจากกระบวนการคิดแบบมีเหตุมีผล มีการบันทึก ใช้ทักษะต่างๆ อย่างเป็นระบบ เช่น การสังเกต การตั้งคำถาม ค้นคว้า ทดลอง ค้นหาคำตอบ อธิบาย วิเคราะห์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สังเคราะห์ และสรุปผล โดยมีเนื้อหาระเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรมรวมถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในท้องถิ่น นำไปสู่การแก้ปัญหา การพึ่งพาตนเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องสมดุลกับธรรมชาติ

จดหมายข่าววิทยาศาสตร์ท้องถิ่น (2545 : ปีที่ 1, ฉบับที่ 1) "วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น" หมายถึง กระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้แบบองค์รวมที่เกิดจากกระบวนการคิดแบบมีเหตุมีผล มีการบันทึก ใช้ทักษะต่างๆอย่างเป็นระบบ เช่น การสังเกต ตั้งคำถาม ค้นคว้าทดลอง ค้นหาคำตอบอธิบาย วิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปผล (ข)โดยมีเนื้อหาสาระเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ค) ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในท้องถิ่น นำไปสู่การแก้ปัญหา การพึ่งพาตนเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องสมดุลกับธรรมชาติ

สมจิต สวธนไพบูลย์และคณะ (2550 : 11) "ชุมชน" คือกลุ่มที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่ง กลุ่มคนที่รวมเป็น "ชุมชน" นี้จะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือไม่ก็แล้วแต่ว่าชุมชนนั้นเป็นประเภทไหน

สมจิต สวธนไพบูลย์และคณะ (2550 : 5-6) วิทยาศาสตร์พื้นบ้าน เป็นกระบวนการเรียนรู้ และสร้างองค์ความรู้จากการคิดอย่างมีเหตุผล มีการบันทึก โดยใช้ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกต ตั้งคำถาม ค้นหาคำตอบ อธิบาย วิเคราะห์ และสรุปผลอย่างเป็นระบบ ที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมรวมถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในทักษะการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

ชุมชนวิทยาศาสตร์ ชุมชนชนบทไทยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของความเป็นชาติไทย การหลอมรวมของผู้คน วัฒนธรรม วิถีชีวิต บนความแตกต่างของภูมิสังคมตั้งแต่เหนือจรดแดนใต้ คนไทยยังอาศัยอยู่ในชนบทเป็นส่วนใหญ่นั่นเป็นความจริง เรามีครัวเรือนเกษตรกรทั่วประเทศประมาณ 6.5 ล้านครัวเรือน นั่นก็เป็นความจริงอีก คนเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอันจำกัดเพื่อสร้างผลิตผลเป็นส่วนหนึ่ง ของรายได้ของประเทศอย่างสม่ำเสมอตลอดมา ในกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตนั้น วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่แฝงอยู่ทุกขั้นตอน ทำอย่างไรชุมชนชนบทไทยจึงจะสามารถผสมผสานความเป็นไทยด้วยการเรียนรู้ที่จะ ใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาดบนฐานของภูมิปัญญาไทย

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) จะเป็นหน่วยหนึ่งที่จะเข้าไปเรียนรู้และสนับสนุนให้ชุมชนชนบทไทยเป็นสังคม ที่สามารถเรียนรู้ถึงผลกระทบของการพัฒนาด้านเทคโนโลยี การเลือกใช้ที่ให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน การต่อยอดเพื่อการจัดการอย่างยั่งยืนของสังคมนั้น ๆ

ความเป็นมาชุมชนวิทยาศาสตร์

"ชุมชน" ในที่นี้หมายถึง สังคมย่อยระดับหมู่บ้านและตำบล ประกอบด้วย ชาวบ้าน พระสงฆ์ ครู นักเรียน ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการซึ่งแต่ละกลุ่มคนมีบทบาทในการกำหนดชะตากรรมร่วมกันของชุมชนนั้นๆ

1. บูรณาการวิถีชีวิต การศึกษา ระบบการบริหารจัดการ
2. ชุมชนแบบมีส่วนร่วมและมีแผนชุมชน
3. เป็นกระบวนสำคัญของชุมชนวิทยาศาสตร์

ภายใต้กระแสโลกาภิวัฒน์ของโลกปัจจุบัน สังคมไทยจำเป็นต้องมีการยกระดับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ของคนเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้ตลอดเวลา มีการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อก้าวสู่เวทีแข่งขันของ ระบบสังคมปัจจุบันได้ ชุมชนวิทยาศาสตร์ จึงหมายถึง ชุมชนที่มีสมาชิกชุมชนที่มีศักยภาพ และขีดความ สามารถในการ ระบุปัญหา วางแผน ร่วมมือกัน ในการแก้ปัญหา และสามารถหาทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ ในการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างยั่งยืนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ชุมชนวิทยาศาสตร์ จึงมีเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนใน กระแสโลกาภิวัตน์

ชุมชนวิทยาศาสตร์

คือชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยการศึกษาวิจัยซึ่งเป็นเรื่องการใช้เหตุและผลควบคู่กับการใช้ปัญญา สามารถสร้างความรู้เพื่อการแก้ปัญหาอย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมและเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรมที่จะทำให้สังคมและสิ่งแวดล้อมเกิดความสุขสงบสันติ

กว่าจะมาเป็นชุมชนวิทยาศาสตร์ได้นั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการต่าง ๆ ดังนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้นจะมีลักษณะที่ ค่อยเป็นค่อยไปตามความพร้อมและตามความรับรู้ของเขา เพื่อให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในพลังของการทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมกันคิดร่วมกันทำ ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาและใช้ปัญญาในการควบคุมทิศทางของชุมชนการทำแผนชุมชน จะกำหนดวิธีการแก้ปัญหาชุมชนที่เป็นโจทย์ของการวิจัยโดยจำเป็นต้องมีแผน ยุทธศาสตร์ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ชุมชน ช่วยให้ชุมชนร่วมกันในการพัฒนาชุมชนของตนเอง แผนยุทธศาสตร์ประกอบด้วย 6 แผนหลัก ได้แก่

1. แผนเศรษฐกิจ ที่สามารถวิเคราะห์รายรับรายจ่ายและหนี้สินของเขต หรือชุมชนวิเคราะห์กิจกรรมการผลิตและกิจกรรมที่ทำให้เกิดรายจ่ายของชุมชนหลัก ๆ 3 ถึง 4 รายการ มีการจัดทำแผนเพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นทั้งระยะสั้น ระยะยาว

2. แผนสิ่งแวดล้อมและพลังงาน สามารถวิเคราะห์สาเหตุและแนวทางในการแก้ปัญหา ผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมในภาวะพลังงานมีราคาแพงและขาดแคลน การแสวงหาทางออก และการพึ่งตนเอง

3. แผนพัฒนากิจกรรมการผลิตแต่ละประเภท เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีศักยภาพ สามารถยกระดับเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยเลือกใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น มองเห็นแนวทางการพัฒนา ปรับปรุงกระบวนการผลิต ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

4. แผนพัฒนาทรัพยากรที่เป็นทุนทางสังคม สามารถวางแผนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรชีวภาพไม่ว่าจะเป็นพันธุ์พืชพื้นบ้าน เส้นใยธรรมชาติ เป็นต้น

5. แผนการศึกษา เน้นการเสริมสร้างศักยภาพและอบรมบุคลากรในชุมชน ให้ใช้วิชาความรู้ในการฟื้นฟูและพัฒนาท้องถิ่น

6. แผนสุขอนามัย สามารถสร้างเสริมสุขภาพ ปรับและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการป้องกันและรักษาการแก้ปัญหาชุมชน โครงการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนถูกพัฒนาให้เป็นโครงการย่อย ๆ ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วม

เกณฑ์ชุมชนวิทยาศาสตร์

บริบท ของปัญหาชุมชนชนบทนั้น ควรพิจารณาครอบคลุมปัจจัยต่างๆ เช่น องค์ความรู้และ ภูมิปัญญาของชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง ความยั่งยืนของทรัพยากรต้นทุนเช่น ที่ดิน ทำกิน เยาวชนที่ เป็นมรดกสืบทอดวิถีชีวิตของชุมชนไปสู่อนาคต ความเข้มแข็งของกลุ่ม/ผู้นำ/จริยธรรมและคุณธรรม เป็นต้น เกณฑ์ชุมชนวิทยาศาสตร์จึงกำหนดขึ้นจากบูรณาการของปัจจัยเหล่านี้ และที่สำคัญเกณฑ์นี้ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดทฤษฎีใหม่ สรุปดังตารางที่ 1

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 1 เกณฑ์ชุมชนวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดทฤษฎีใหม่

ระดับชุมชนวิทยาศาสตร์	องค์ความรู้และปัญญา	เศรษฐกิจพอเพียง	บทบาทเยาวชนในชุมชน	ผู้นำ/จริยธรรม/คุณธรรม	เทคโนโลยี
พอมีพอกิน ยึดหลักการพึ่งตนเอง	ระดับความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการดูงาน พื้นที่ตัวอย่าง ผลลัพธ์คือ รู้และนำมาประยุกต์ได้พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน	ครัวเรือนที่เข้าร่วมสามารถรักษาดุลบัญชีรายรับรายจ่ายครัวเรือนทั้งปีได้ สามารถลดหนี้สินที่ไม่เกิดรายได้ลงได้ (10%)	มีโครงการบ่มเพาะเยาวชนให้เข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจกิจพอเพียง	เน้นตัวบุคคลให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีคุณธรรมและจริยธรรม	สามารถระบุและนำมาปรับใช้เทคโนโลยีพึ่งตนเองได้ในด้านทรัพยากรการฟื้นฟู ดินป่าแหล่งน้ำ การจัดการด้านการเกษตรเพื่อการ พึ่งตนเอง (ระบุเทคโนโลยี) ได้ 2 เทคโนโลยี การฟื้นฟูดิน การจัดการฟาร์ม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ระดับชุมชนวิทยาศาสตร์	องค์ความรู้และปัญญา	เศรษฐกิจพอเพียง	บทบาทเยาวชนในชุมชน	ผู้นำ/จริยธรรม/คุณธรรม	เทคโนโลยี
สามารถยืนด้วยตนเองมีการรวมกลุ่มโดยมีสมาชิกในชุมชนมากกว่า 5 คนขึ้นไป	ระดับความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่ลึกซึ้งขึ้นผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ ผลลัพธ์คือ รู้และนำมาประยุกต์พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน มีความรอบรู้ มีคุณธรรม	กลุ่มสามารถรักษาดุลบัญชีรายรับ-จ่ายครัวเรือนทั้งปีได้ สามารถลดหนี้สินที่ไม่เกิดรายได้ลงได้(มากกว่า 10%)	สร้างกลุ่มเยาวชนให้เกิดการศึกษาเรียนรู้และร่วมปฏิบัติการกับผู้ใหญ่	สร้างกลุ่มในชุมชนให้เข้มแข็ง เน้นคุณธรรมการมีส่วนร่วมธรรมาภิบาล	ขยายผลเทคโนโลยีพึ่งตนเองไปสู่กลุ่มชุมชน มีการแลกเปลี่ยนบทเรียนในชุมชนมีนวัตกรรมเพิ่มขึ้น (พัฒนาเทคโนโลยีเพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เทคโนโลยี)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ระดับชุมชน วิทยาศาสตร์	องค์ความรู้ และปัญญา	เศรษฐกิจ พอเพียง	บทบาท เยาวชนใน ชุมชน	ผู้นำ/ จริยธรรม/ คุณธรรม	เทคโนโลยี
แบ่งปันให้ ผู้อื่นทำใน ระดับประเทศ เป็นตัวอย่าง ให้ชุมชนอื่น	มีความรู้ ความเข้าใจ ในเศรษฐกิจ พอเพียงอย่าง ครบถ้วน เกิด ความรู้รอบ มี คุณธรรม สามารถ พัฒนาองค์ ความรู้ใน ด้าน เทคโนโลยีที่ ผ่านการ ทดสอบโดย ชุมชน	กลุ่มสามารถ รักษาดุล บัญชีรายรับ-จ่าย ครัวเรือนทั้ง ปีได้ สามารถลด หนี้สินที่ไม่ เกิดรายได้ลง ได้ทั้งหมด และมีเงิน ออม	เยาวชนเข้า ร่วมเคียงบ่า เคียงไหล่กับ ชุมชน พัฒนา นวัตกรรม เศรษฐกิจ พอเพียงทั้ง ในบริบท ของ เศรษฐกิจ สังคมและ เทคโนโลยี	เกิดตัวอย่าง ที่ชุมชนอื่น มาศึกษาดู งาน มี วิทยากรของ ชุมชน เผยแพร่ แนวคิดการ ปฏิบัติ	เกิด นวัตกรรม ใหม่และมี การ แลกเปลี่ยน เทคโนโลยี กับภายนอก ชุมชน มีการ ปรับใช้อย่าง เหมาะสม

ที่มา : ออนไลน์, http://nstda.or.th/rural/

โดยสรุป วิทยาศาสตร์ชุมชนในงานวิจัยนี้จึงมีความหมายว่า องค์ความรู้ของคนในชุมชน ที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างความรู้ด้านวิทยาศาสตร์กับความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงความรู้กับวิถีการเรียนรู้แบบมีกระบวนการอย่างสอดคล้องควบคู่ไปกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ภายใต้วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและวิถีของชุมชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

6. การพัฒนาท้องถิ่น

ในการพัฒนาชุมชน ต้องเกิดจากความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมีความมั่นคง พึ่งพาตนเองได้ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

หลักคิดในการพัฒนาชุมชน (ธนากร สังเขป : เว็บไซต์)

ชุมชน (Community)

"ชุมชน" เป็นกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ อาจเป็นหมู่บ้าน ละแวก หรือย่าน ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน มีความเชื่อในระบบคุณค่าบางอย่างสอดคล้องกัน มีการติดต่อสื่อสาร มีความเอื้ออาทร มีการจัดการ มีการเรียนรู้และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือกลุ่มบุคคลอันเนื่องมา จากการประกอบอาชีพร่วมกัน หรือ การประกอบกิจกรรมร่วมกัน หรือ การมีวัฒนธรรม หรือ ความสนใจร่วมกัน

การพัฒนา (Development)

"การพัฒนา" คือ การทำให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้น เป็นการเพิ่มคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ การพัฒนาอาจพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ก็ได้

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2540 : 75) กล่าวว่าการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในแนวทางที่ก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, เสมอ จันทร์พุฒ และ ชินรัตน์ สมสืบ (2544 : 87) กล่าวว่าการพัฒนา คือกระบวนการการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ต้องการทำให้ดีขึ้นตามความคิดของตน มีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากช่วงเวลาหนึ่งไปสู่อีกช่วงเวลาหนึ่ง
2. เป็นความคิดของมนุษย์
3. มนุษย์เป็นผู้เลือกแนวทางการพัฒนาของตนเอง

ชวาลวุฒฒ ไชยนุวัติ และ จินดา ขลิบทอง (2546 : 79) อธิบายถึง การพัฒนาว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยมีการระดมทรัพยากรและเทคนิควิธีการต่างๆ มาใช้ร่วมกันเป็นระบบ ทำให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามหรือมีสภาพดีขึ้น ซึ่งจะสามารถสังเกต หรือวัดความเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน

โดยสรุป การพัฒนาหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เจริญขึ้นหรือดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อแก้ไขปัญหาที่ไม่พึงประสงค์ โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดสรรทรัพยากร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

และนำเทคนิควิธีการต่างๆมาใช้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนพึงปรารถนา

การพัฒนาชุมชน (Community Development)

"การพัฒนาชุมชน" เป็นการทำให้กลุ่มคนดีขึ้น เจริญขึ้น ในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ "คน" ซึ่งเป็นกลุ่มอันหลากหลาย กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชนเมือง เป็นกลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มกิจกรรม ฯลฯ กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญของประเทศ เราเห็นพ้องกันว่าการพัฒนาคน เป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ถูกต้อง การพัฒนาคนจึงเป็นเป้าหมายของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) และต่อใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) รากฐานของประเทศดีขึ้น เจริญขึ้นในทุก ๆ ด้าน ประเทศชาติก็ดีขึ้น เจริญขึ้น เป็นสังคมพัฒนา สังคมพัฒนาดี สมาชิกในสังคมย่อมได้รับผลพวงของการพัฒนาทุกอย่างมันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การเล็งเป้าการพัฒนาไปที่คน ก็คือการเล็งเป้าไปที่ชุมชน จึงเป็นภารกิจของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ที่จะต้องร่วมมือกันพัฒนาอย่างจริงจัง รวมทั้งต้องพัฒนาคนเองด้วย เหมือนตนเองเป็นชุมชนหนึ่ง องค์กรทั้งหลายก็ต้องพัฒนาตนเองเช่นเดียวกัน เพราะองค์กรก็มีความเป็นชุมชนด้วย ถ้าเราจินตนาการว่าคนเหมือนเซล (cell) ของประเทศ (ร่างกาย) เซลทุกเซลได้รับการเอาใจใส่ดูแลให้ดี ทำให้พัฒนา ประเทศชาติหรือสังคมไทยเราจะเป็นอย่างไร ลองจินตนาการต่อไป เพราะฉะนั้น เป้าหมายของประเทศ หรือสังคม จึงต้องพัฒนาคนหรือชุมชน

หลักคิดการพัฒนาในอดีต

ย้อนทบทวนหลักคิดของการพัฒนาในอดีต ตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา เพื่อให้เห็นภาพเส้นทางการพัฒนาประเทศไทยในช่วงเกือบ 5 ทศวรรษที่ผ่านมา ว่า เราหลงทิศหลงทางกันอย่างไรหรือไม่ เราใช้เวลานานพอสมควร ผลลัพธ์คุ้มค่ากับเวลาที่เสียไปหรือไม่เพียงไร

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ในชื่อแผนมีเฉพาะคำว่า "เศรษฐกิจ" ไม่มีคำว่า "สังคม" เพราะแผนมุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะเศรษฐกิจ เป็นยุคสมัย "น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ" แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) เพิ่มคำว่า "สังคม" ไว้ในแผน เพราะเห็นว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ได้ละเลยเรื่องสังคม ทำให้สังคมมีปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) เป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนที่ ๒ ผลการพัฒนาเริ่มมีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ไม่คุ้มค่า)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) หันมาให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในทางปฏิบัติยังไม่บังเกิดผล

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2523 – 2529) เป็นแผนต่อเนื่องจากแผนที่ 4 เพื่อให้ภาคปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) เป็นแผนขยายผลแผนที่ 5 ในทางปฏิบัติ เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาก ละเลยเรื่องของสังคม ปัญหาสังคมเริ่มส่งผลรุนแรงและสลับซับซ้อนมากขึ้น ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ก็มีการทำลายสิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติไม่คุ้มค่ามากขึ้น (ข้อมูลป่าไม้เมื่อปี พ.ศ.2532 พื้นที่ป่าของไทยซึ่งมีอยู่ 109.5 ล้านไร่ หรือร้อยละ 34 ของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด เหลือไม่ถึง 90 ล้านไร่ หรือไม่ถึงร้อยละ 28 ของพื้นที่ทั้งหมด)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) ได้ปรับแผนโดยเน้นให้เกิดความสมดุลในทุกด้าน และยึดหลักการพัฒนาแบบยั่งยืน แต่ในทางปฏิบัติไม่บรรลุวัตถุประสงค์ และเกิดภาวะ "ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา" (มีความเจริญทางด้านวัตถุแต่ด้านจิตใจตกต่ำ)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เป็นแผนเน้นการพัฒนา "คน" แต่ในทางปฏิบัติต้องเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจ (รัฐบาลในสมัยนั้น – รัฐบาลของ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ประกาศลดค่าเงินบาทเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2540 และเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังหลายครั้ง เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) เป็นแผนต่อเนื่องจากแผน 8 เน้นการปฏิรูปทุกระบบ พลิกวิกฤติเป็นโอกาส เน้นชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก ขณะนี้เข้าสู่ปีที่ 3 ต้องรอประเมินผลเมื่อสิ้นสุดแผนว่าผลการพัฒนาจะเป็นอย่างไร ในขณะนี้จะเห็นการปฏิรูปหลาย ๆ ระบบ เช่น การเมือง ราชการ เศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย สุขภาพ การศึกษา ทั้งหมดเป้าหมายอยู่ที่คน และเพื่อคน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ของการพัฒนาในอดีต

1. คน หรือประชาชน ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 – 7 เป็นเวลากว่า 30 ปี ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ แม้จะให้ความสำคัญทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติในช่วงหลัง ๆ แต่จุดเน้นในทางปฏิบัติก็ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้มีผลต่อพฤติกรรม และค่านิยมของประชาชน กล่าวคือ มีพฤติกรรมเลียนแบบตะวันตก ทอด ทิ้งเอกลักษณ์ที่ดีงามของไทยหลายอย่าง และมีค่านิยมให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ นี่คือผลผลิตที่เป็นคนหรือประชาชน และปัจจุบันคนเหล่านี้กำลังอยู่ในวัยที่เป็นหลัก รับผิดชอบต่อสังคมส่วนใหญ่อยู่ เป็นวัยที่ถ่ายทอดหลักคิด (ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม) และค่านิยมแก่คนรุ่นต่อไป สิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อสังคมไทยต่อมา (Outcome) คือ สังคมไทยกลายเป็นสังคมตะวันตกมากขึ้นทุกวัน และยังเป็นสังคมตะวันตกที่ยังไม่สมดุล เพราะรากฐานสังคมและวัฒนธรรมเป็นคนละแบบกับตะวันตก สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีความขัดแย้งในตัวเองสูง ทำให้ยากยิ่งต่อการจัดการและพัฒนา

2. เศรษฐกิจ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 7 การพัฒนาเศรษฐกิจเน้นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) และบริบททางสังคมและกฎหมายเพื่อสร้างบรรยากาศการลงทุนและเพิ่มผลผลิต เน้นภาคอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรม ถ้าเป็นเกษตรกรรมก็เน้นการเพิ่มผลผลิตเกษตรเชิงเดี่ยว ทำมาก ๆ จะได้ผลผลิตมาก ๆ การเมืองและราชการเป็นผู้ชี้นำภาคการเกษตร โดยอาศัยหลักคิดการเกษตรแบบตะวันตกตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงกระบวนการการตลาดซึ่งผู้ชี้นำทั้งหลายมักอายุสั้น (อยู่ในตำแหน่งในช่วงสั้น ๆ เพราะความไม่มั่นคงทางการเมือง ราชการก็ตอบสนองนโยบายภาคการเมือง ซึ่งก็อายุสั้นตามไปด้วย เมื่อเกิดปัญหาประชาชนจึงต้องเผชิญชะตากรรมไปตามลำพัง) เกิดการพัฒนาที่ไม่ต่อเนื่อง ประชาชนล้มลุกคลุกคลานตามไปด้วย กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบชี้นำ (จากบนลงล่าง – Top down) ส่งผลให้ประชาชนอ่อนแอ คือ คอยทำตาม ไม่ต้องคิดเอง เพราะทำตามได้รับการสนับสนุนส่งเสริม เมื่อเกิดปัญหาก็เรียกร้องให้มาช่วยแก้ ประชาชนจะไม่คิดพึ่งตนเอง (ข้อเท็จ จริง คือ ทุกอย่างตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงกระบวนการการตลาดประชาชนไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และไม่มีความสามารถในการจัดการ เพราะเป็นเรื่องใหม่สำหรับประชาชน และไม่มีการพัฒนาประชาชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถในการจัดการเรื่องดังกล่าว)

ผลพวงการพัฒนาทุกวันนี้ นอกจากยิ่งพัฒนาประชาชน (ส่วนใหญ่) ยิ่งยากจนแล้ว ยังทำให้ชุมชนอ่อนแออย่างทั่วถึงด้วย เกิดช่องว่างระหว่างคนจน (คนส่วนใหญ่ของ

ประเทศ) กับคนรวย (คนส่วนน้อยของประเทศ) มากยิ่งขึ้น แต่การประเมินรายได้ประชาชาติ (GDP.) เศรษฐกิจไทยมีอัตราการเจริญเติบโตสูงมาก (บางปีค่า GDP. สูงถึง 10 เปอร์เซ็นต์) ในทางรูปธรรมที่สังเกตได้ทั่วไปคือความเจริญทางด้านวัตถุ แทบไม่น้อยหน้าประเทศที่พัฒนาแล้ว ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นช่วงของการปรับตัว เพราะเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ และเริ่มเข้าใจทิศทางการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนมากขึ้น จึงหันมาเอา "คน" หรือ "ประชาชน" เป็นเป้าหมายของการพัฒนา แต่ยังไม่ส่งผลเป็นรูปธรรมใด ๆ ในช่วงนี้ ประเทศชาติเหมือนคนป่วยที่กำลังรักษาเยียวยาประคับประคองให้มีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยต่อไป ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ซึ่งเริ่มมาได้ 2 ปีเศษ ๆ คนไข้เริ่มแข็งแรงขึ้น แต่ผลพวงยังต้องรอต่อไป (การพัฒนาไม่ใช่การพลิกฝ่ามือ โดยเฉพาะการพัฒนาคน ช่วง 20 ปีแรกของวัยมนุษย์เป็นวัยที่ต้องเตรียมและพัฒนา ช่วง 20 ปีขึ้นไปถึง 60 ปีเป็นวัยที่ต้องรับภาระประเทศชาติบ้านเมืองและสังคม (แต่ก็ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง) หลัง 60 ปีจึงเป็นวัยของการพักผ่อนและคอยกำกับสังคม) ถ้าเดินตามแนวทางนี้ความชัดเจนอย่างเร็วจะปรากฏผลในอีก 10 – 20 ปีข้างหน้า

3. สังคมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 – 7 ในบทสุดท้ายช่วงแผน 7 สรุปกันว่า "ประเทศไทยทันสมัยแต่ไม่พัฒนา" กล่าวคือ เป็นสังคมที่มีความเจริญทางด้านวัตถุสูง แต่ทางด้านจิตใจไม่พัฒนา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการละเลยการพัฒนาคน ในขณะที่ความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีตลอดจนวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามาก การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรมของเราปรับตัวไม่ทัน เพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่ และใช้เป็นเครื่องมือสำคัญควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (วัตถุ) ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิด ขึ้นจึงมีปัญหามากมายและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นตามกาลเวลา บางเรื่องหนักหนาสาหัสยากแก่การแก้ไข เช่น เรื่องยาเสพติด แม้จะพยายามกันอย่างจริงจังร่วมมือกันทั่วประเทศตั้งแต่ผู้บริหารสูงสุดจนถึงประชาชนระดับรากหญ้า ก็ยังไม่สามารถทำให้หมดสิ้นไปได้ การศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรม ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ การปฏิรูปการศึกษา (จนถึง พ.ศ. นี้ – 2547) ยังล้มลุกคลุกคลาน ศาสนาตกแยกกันเป็นฝักฝ่ายกลายเป็นการเมืองในศาสนา หน้าที่หลักยังเป็นที่พึ่งที่หวังของสังคมไม่ได้ วัฒนธรรมเริ่มสูญเสียรากหญ้า เอกลักษณ์ ไม่นำมาเป็นฐานของการพัฒนา คนรุ่นใหม่ไม่เห็นคุณค่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นผลพวงของการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาทั้งสิ้น ซึ่งยังมีอีกมากมาย เรากำลังปฏิรูปกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคม (มีการจัดระเบียบสังคมทุกรูปแบบ) กำลังปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 – 9 เน้นการพัฒนาสังคมมากขึ้น เป็นรูปธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะรัฐบาล พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร เอา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จริงเอาจังกับการจัดระเบียบสังคม ความสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่จะเกิดขึ้นจากปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขภาพ อุบัติเหตุ การให้โอกาสแก่คนด้อยโอกาสในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งก็ต้องรอดูผลกันต่อไปเช่นเดียวกัน

4. การเมือง สภาพการเมืองช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 – 7 มีวิวัฒนาการช้ามาก กล่าวคือ รัฐบาลไม่ค่อยมีความมั่นคง โดยเฉพาะรัฐบาลที่ผู้นำไม่ได้มาจากทหาร และรัฐบาลก็ไม่ค่อยมีอำนาจการบริหารจัดการอย่างแท้จริง ต้องคอยเอาใจกลุ่มผลประโยชน์ที่สนับสนุนรัฐบาล โดยเฉพาะเสียงสนับสนุนจาก ส.ส. ในสภา เป้าหมายการบริหารจึงไม่ได้อยู่ที่ผลประโยชน์ของประชาชน แต่อยู่ที่กลุ่มผู้สนับสนุนรัฐบาล ประชาชนตกเป็น เครื่องมือสำหรับอ้างความชอบธรรม นักการเมืองยังเล่นบทบาทไม่สร้างสรรค์และจริง ใจต่อประชาชน การทุจริตคอรัปชั่นยังมีสูง ทั้งฝ่ายการเมืองและฝ่ายราชการ ผลพวงการพัฒนาเกิดขึ้นกับประชาชนอย่างแท้จริงน้อยมาก แต่กลับเกิดในกลุ่มนักการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ที่สนับสนุนนักการเมืองสูงมาก สถาบันการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นสถาบันซึ่งเปรียบเสมือนเป็นผู้บริหารจัดการ และผู้นำสังคม "เสียศูนย์" เสียแล้ว ก็ยากที่ผลการพัฒนาจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติโดยรวม ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 (ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ต้องการปฏิรูปประเทศไทยทุกระบบ และสร้างความสมดุลในสังคม พัฒนาการทางการเมืองค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ มีการคิดและแสดงบทบาทเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น รัฐบาลมีความมั่นคงและมีอำนาจในการบริหารจัดการแสดงภาวะผู้นำได้มากขึ้น เป็นนิมิตหมายที่ดีต่อพัฒนาการทางการเมืองของไทย แม้จะยังติดขัดเนื่องจากเป็นระยะเริ่มแรกของการปฏิรูปการเมือง ก็ยังคาดหวังได้ว่าจะมีพัฒนาการที่ดียิ่งขึ้นต่อไป

5. สิ่งแวดล้อมความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ เข้าใจว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องไกลตัว ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้คน เช่นเดียวกับเรื่องใกล้ตัวอื่น ๆ อากาศไม่ดีเป็นผลเสียต่อสุขภาพ ปลูกพืชผักไม่ได้ผล หรือได้ผลแต่ไม่ดี อากาศวิปริตฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ไม่เพียงแต่มีผลต่อพืชพันธุ์ธัญญาหาร ยังมีผลต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมด้วย หลายพื้นที่มีปัญหาเรื่องขยะ น้ำเสีย น้ำท่วม ฝนแล้ง เสียงรบกวน ฝุ่นละออง ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรื่องไกลตัวเลย เพราะความที่เข้าใจว่าเป็นเรื่องไกลตัวจึงให้ความสำคัญน้อย ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง ชาติ ก็พึ่งบรรจุไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) แต่ผลการดำเนินงานไม่เห็นเป็นรูปธรรม แม้จะเริ่มเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมจนบรรจุไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 แต่ก็ยังมีการทำลายสิ่งแวดล้อมกันอย่าง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ต่อเนื่อง โดยเฉพาะป่าไม้ จนมี พ.ร.บ. ปิดป่า เมื่อปี พ.ศ. 2532 การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องไม่ทำลายสิ่ง แวดล้อม การพัฒนาที่ผ่านมายังไม่ได้เอาจริงเอาจังกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ประชาชนจึงได้รับผลกระทบโดยไม่รู้ตัว เมื่อรู้ตัวก็ต้องใช้เวลานานกว่าสิ่งแวดล้อมจะกลับสู่ภาวะที่สมดุล

ธนากร สังเขป (ออนไลน์, http://www.franchisecb.com/content) ได้เสนอลักษณะสภาพชุมชนที่อ่อนแอและสภาพชุมชนที่เข้มแข็ง ในประเด็นต่าง ๆ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลักษณะสภาพชุมชนที่อ่อนแอและสภาพชุมชนที่เข้มแข็ง

ลักษณะชุมชนที่อ่อนแอ	ลักษณะชุมชนที่เข้มแข็ง
1. ลักษณะชุมชนที่สูญเสียความเป็นปึกแผ่น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชุมชน กล่าวคือ สมาชิกในชุมชนต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน ขาดความร่วมมือร่วมใจกัน เอื้อเฟื้ออาทรกันน้อยลง จนถึงไม่มีเลย มุ่งความอยู่รอดของตนเองมากกว่าความอยู่รอดของชุมชน มีการอพยพย้ายถิ่นฐานทั้งชั่วคราวและถาวร	1. ชุมชนมีสภาพรวมตัวกันเป็นปึก แผ่น มีความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัว และของส่วนรวมทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความเอื้ออาทรต่อกัน รักสามัคคีและช่วยเหลือกัน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน และสมาชิกในชุมชน และมีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใด อย่างหนึ่งร่วมกัน จนไม่คิดโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ลักษณะชุมชนที่อ่อนแอ	ลักษณะชุมชนที่เข้มแข็ง
2. ลักษณะชุมชนที่พึ่งพิงภายนอกสูง ถูกปัจจัยภายนอกควบคุม และกำหนดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีอำนาจการต่อรองต่ำ มีอิสระในการเลือกและตัดสินใจด้วยตนเองน้อย	2. ชุมชนที่มีศักยภาพพึ่งตนเองได้ในระดับสูง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อการยังชีพพื้นฐาน มีอำนาจการต่อรองสูง มีอิสระในการเลือกและตัดสินใจด้วยตนเองสูง มีส่วนร่วมในการกำหนดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะพึ่งพิงภายนอกบ้างแต่ก็มีอำนาจในการจัดการ
3. ลักษณะชุมชนที่แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้น้อย หรือไม่ได้เลย เช่น ปัญหาการแย่งชิงและการทำลายทรัพยากรทั้งจากบุคคลภายนอกและภายในชุมชนเอง ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชีพ เช่น หนี้สิน ที่ดินทำกิน ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาวัยรุ่น ยาเสพติด และเด็กถูกทอดทิ้ง ปัญหาอบายมุข อาชญากรรม เอดส์ เป็นต้น	3. ชุมชนที่สามารถแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอำนาจความ รู้และกลไกภายในชุมชนเอง กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลักในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม
4. สภาพการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ในชุมชนไม่ยั่งยืน ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายหรือถูกทอดทิ้ง ชุมชนอยู่ในสภาพขาดรากฐาน และเอกลักษณ์การพัฒนาของตนเอง	4. ชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยกระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญาของตนเองเป็นหลัก การพัฒนาอยู่บนฐานวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของชุมชน โดยผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน
5. ชุมชนที่ขาดผู้นำที่เข้มแข็ง และขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกในลักษณะเครือข่ายการพัฒนา เครือข่ายการเรียน รู้ และการจัดการ	5. ชุมชนที่มีผู้นำเก่ง ดี มีภาวะความเป็นผู้นำสูง และมีการพัฒนาตัวผู้นำอย่างต่อเนื่อง มีการเตรียมผู้นำไว้สืบต่ออย่างต่อเนื่อง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกเพื่อเป็นเครือข่ายการพัฒนา การเรียนรู้ และการจัดการ
6. ชุมชนที่ยังขาดวิสัยทัศน์และแผนการพัฒนาชุมชนของตนเอง ด้วยกระบวนการ	6. ชุมชนมีการกำหนดวิสัยทัศน์และมีแผนการพัฒนาของตนเองทุกด้านโดยกระบวน การการมี

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ลักษณะชุมชนที่อ่อนแอ	ลักษณะชุมชนที่เข้มแข็ง
การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน เป็นแผนการพัฒนาทุกด้าน 7. ชุมชนที่ยังขาดการมีส่วนร่วมการประเมินผลการตรวจสอบ ทบทวนตนเองในการกระทำและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่ผ่านมาด้วยตนเอง เพื่อความโปร่งใส เสมอภาค เป็นธรรม เพื่อเรียนรู้และปรับปรุงพัฒนาตน เองให้ดียิ่งขึ้น	ส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน 7. ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผล ตรวจสอบ ทบทวนตนเอง ในการกระทำและการพัฒนาด้านต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาตนเองด้วยตนเอง

ที่มา : (ธนากร สังเขป : เว็บไซต์)

สถานภาพชุมชนไทยส่วนใหญ่ ได้รับการวิเคราะห์ให้มีลักษณะเป็นชุมชนอ่อนแอครบทุกข้อ แทบไม่มีลักษณะชุมชนที่เข้มแข็งเลย ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ คือ ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 – 9 แนวทางการพัฒนามุ่งสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง แต่ชุมชนหลายแห่งและประชาชนส่วนใหญ่ยังติดความเคยชินแบบเดิม ๆ ในบริบทที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายการเมืองและราชการ ก็ยังปรับตัวไม่ทัน มีจำนวนหนึ่งและเป็นจำนวนมาก รับรู้ เข้าใจ แต่ไม่อยากจะปรับตัว เพราะการปรับตัวเป็นภาวะของความทุกข์ยากลำบากประการหนึ่ง

หลักคิดในการพัฒนาชุมชน

1. การปรับตัวในปัจจุบัน ในความเป็นจริงของชีวิตไม่ว่าเราจะเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2540) หรือไม่ก็ตาม เราต้องปรับตัวอยู่เสมอ ชีวิตจึงจะดำรงอยู่ได้ และดำรงอยู่อย่างมีความสุข สภาพสังคมโลกเปลี่ยนแปลงเร็ว เพราะความเจริญก้าว หน้าทางเทคโนโลยี สภาพสังคมไทยก็ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงเร็วตามไปด้วย เราไม่ปรับตัวเองก็ไม่ได้แล้ว จะอยู่ลำบาก กับสภาพสังคมไทยในปัจจุบันเราจะปรับตัวเองกันอย่างไรบ้าง

1.1 ผู้จัดการชุมชนหรือสังคม หมายถึง ภาคการเมืองการปกครองซึ่งเป็นผู้นำสังคม ภาคราชการ องค์กรต่าง ๆ จะคิดเหมือนเดิมและจะทำอย่างเดิมต่อไปอีกไม่ได้ กล่าวคือ ภาคการเมืองการปกครอง ต้องคิดในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาคุณภาพ ขีดความสามารถ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์สุจริต โดยเอาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดูประชาชนให้ออก และรู้จักรับฟังประชาชน ภาคราชการ จะต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากแนวตั้ง(Vertical) มาเป็นโครง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สร้างแบบแนวนอนหรือแนวราบ (Horizontal) เพราะโครงสร้างแนวตั้งไม่ทันกับงานและสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน จะต้องเปลี่ยนจากระบบรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) เพราะรวมศูนย์อำนาจทำให้การตัดสินใจช้าและห่างไกลข้อมูลข้อเท็จจริง และจะต้องเปลี่ยนจากการสั่งการ คิดแทนประชาชน มาเป็นการส่งเสริม สนับสนุน และรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ให้โอกาสประชาชนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเอง ราชการควรทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการ (Facilitator) ให้ประชาชนเป็นผู้แสดง (Actor) องค์กรต่าง ๆ ก็ควรจะเล่นบทเดียวกันกับราชการ และจัดโครงสร้างในลักษณะอย่างเดียวกัน

1.2 บริบทอันหลากหลาย เช่น ระบบเศรษฐกิจ การศึกษา การขนส่ง การสื่อสาร การสาธารณสุข และสวัสดิการสังคม เป็นต้น นอกจากต้องมีความเสมอภาคทั่ว ถึง และเท่าเทียม ในเรื่องของโอกาสแล้ว ต้องมีคุณภาพด้วย ระบบเศรษฐกิจ ควรเป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง บนรากฐานศักยภาพแต่ละชุมชน ผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก เหลือจึงจำหน่ายจ่ายแจก การศึกษา เน้นคุณภาพ คิดเป็น มีทักษะปฏิบัติได้จริง ทั้งทักษะอาชีพและทักษะชีวิต มีจิตวิญญาณของการเรียนรู้และพัฒนาตนเองตลอดชีวิต และมีความเสมอภาค มีความเท่าเทียมในโอกาส การขนส่ง ทุกชุมชนมีโอกาสเข้าถึง สะดวก รวดเร็ว ราคาถูก เพียงพอ เน้นระบบขนส่งมวลชน เพื่อลดความสูญเสียและฟุ่มเฟือยโดยใช่เหตุ การสื่อสาร ซึ่งไม่เพียงการสื่อสารส่วนบุคคลเท่านั้น การสื่อสารมวลชน ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งหลาย ไม่เพียงเป็นแค่สื่อที่ทั่วถึง ควรให้ความสำคัญกับคุณธรรม จริยธรรมของสื่อ มุ่งยกระดับคุณภาพประชาชนด้วย การสาธารณสุข ที่เน้นการป้องกันและสร้างสุขภาพ นำการซ่อมสุขภาพ มีการบริการที่สะดวกรวดเร็ว และมีคุณภาพ สวัสดิการสังคม มีการกระจายรูปแบบให้หลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่เพียงเรื่องของการเจ็บป่วย เรื่องการประกันชีวิตการประกันภัย เรื่องการฌาปนกิจ หรืออื่นใดที่มีอยู่ในสังคมไทยขณะนี้เท่านั้น อาจมีรูปแบบใหม่ที่จูงใจให้คนประพฤติดีทำคุณ ประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ บทบาทหน้าที่ของสถาบันศาสนาควรจริงจัง เข้มข้นและเป็นเชิงรุกมากกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ มุ่งสั่งสอนปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสม คุณธรรม จริยธรรม เป็นหลักมากกว่าให้ความสำคัญกับเรื่องพิธีกรรม

1.3 เนื้อหาของชุมชนหรือสังคม หลัก ๆ ของเรื่องนี้ คือ วัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชนหรือสังคม และสิ่งที่สร้างหรือเพิ่มเข้าไปให้เป็นชีวิตในชุมชนหรือสังคม หรือวัฒนธรรมใหม่ ศักยภาพใหม่ จะต้องปรับและพัฒนาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในรูปแบบที่กลมกลืนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ใช่ลักษณะการทิ้งของเก่าเอาของใหม่ ต้องปรับเนื้อหาใหม่ให้เข้ากับเนื้อหาเดิม

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1.4 ประชาชนและชุมชน เวลานี้ประชาชนและชุมชนก็ต้องปรับตัวเองด้วย และเป็นโอกาสที่จะปรับตัวเองได้ เพราะทุกฝ่ายเริ่มเห็นความสำคัญและพุ่งเป้าการพัฒนาไปที่ประชาชนและชุมชน อะไรบ้างที่ประชาชนและชุมชนจะต้องปรับตัว

1.4.1 การเรียนรู้ นอกจากการเรียนรู้บทเรียนในอดีตแล้ว ประชาชนและชุมชนต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง คือ จะต้องเพิ่มทักษะและความสามารถให้ตนเอง โดยเฉพาะทักษะและความสามารถในอาชีพ ขณะนี้ ภาคราชการ องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ก็กำลังส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ ถ้านิ่งเฉยโอกาสจะผ่านเลยไป ผู้ที่อยู่ในวัยศึกษาหาความรู้ยิ่งจำเป็นจะต้องฉกฉวยโอกาสให้มาก

1.4.2 ทัศนคติและค่านิยม มีทัศนคติและค่านิยมหลายอย่างที่ประชาชนและชุมชนจะต้องปรับเปลี่ยนในเวลานี้ เช่น ทัศนคติและค่านิยมเรื่องอาชีพ ที่คิดว่าอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติ อาชีพบริการเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย เป็นต้น ต้องเป็นข้าราชการต้องทำงานธุรกิจ จึงจะมีเกียรติ มีหน้ามีตาในสังคม ต้องเข้าใจใหม่ อาชีพทุกอาชีพที่สุจริต มีเกียรติด้วยกันทั้งนั้น ถ้าพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าให้มากขึ้นและมากขึ้น ความสำเร็จในอาชีพนั่นแหละ คือเกียรติยศที่ผู้คนในสังคมจะยกย่อง ความสำคัญไม่ใช่อยู่ที่อาชีพ แต่อยู่ที่ผลสำเร็จของการพัฒนาอาชีพ

1.4.3 ความคิดพึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ว่าเป้าหมายจะเป็นอย่างไร การคิดพึ่งคนอื่นมากกว่าตนเองเป็นความล้มเหลวตั้งแต่แรก ชุมชนอ่อนแอและประชาชนยากจน เต็มไปด้วยปัญหาชีวิต ก็เพราะความคิดแบบนี้ ลองพิจารณากรณีวัดในชุมชนเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะสร้างจะทำอะไร กรมการศาสนาไม่มาสร้างให้ ไม่บอกให้พัฒนาหรือทำอะไร ชุมชนคิดเอง ทำเอง ทั้งสิ้น และก็ทำได้ เจริญก้าวหน้าไปตามกำลังความสามารถของแต่ละชุมชน เป็นลำดับ บางวัดพระผิดเพี้ยนออกนอกรีต ชุมชนก็เข้ามาจัดการกันเอง และวัดก็อยู่คู่สังคมไทยมาจนทุกวันนี้

1.4.4 เป้าหมายชีวิตหรือเป้าหมายชุมชน สังคมพัฒนาแล้ว การมีสุขภาพที่ดีเป็นเป้าหมายสูงสุด สังคมด้อยพัฒนายังวัดกันด้วยอำนาจ ความร่ำรวย และเกียรติยศ สำหรับชุมชนเป้าหมายสูงสุด คือ ชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนและชุมชนต้องปรับเปลี่ยนเป้าหมายชีวิตให้ถูกทิศทาง

1.4.5 การจัดการ จะต้องมองตนเอง (ทั้งประชาชนและชุมชน) ในเชิงบูรณาการทั้งหมด (Holistic) และมองให้ครบถ้วน มนุษย์มีความสัมพันธ์ทั้งร่างกายและจิตใจ อวัยวะทุกส่วนถ้าเกิดเหตุที่ใดก็จะกระทบทั้งหมด และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เกี่ยวข้อง

สัมพันธ์กันทั้งระบบจะแยกส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ เกิดเหตุที่ส่วนใดก็กระทบกระเทือนกันทั้งระบบ การจัดการจึงต้องจัดการให้ดีทุกภาคส่วนและทุกระบบ และประชาชนหรือชุมชนจะต้องจัดการด้วยตนเองเป็นหลัก ไม่ติดความคิดพึ่งพิงดัง กล่าวมาแล้ว

2. หลักคิดในอนาคต หลักคิดในอนาคตนี้สำหรับทุกฝ่ายและทุกภาคส่วน กล่าวคือ

2.1 เป้าหมายของการพัฒนา ต้องถือเอาประชาชนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นตัวตั้งในการพัฒนาเป็นองค์รวมอย่างสมดุลและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มนุษย์เป็นหลักของชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์และพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อเนื่องต่อไป มนุษย์อ่อนแอ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ก็อ่อนแอ มนุษย์เข้มแข็ง ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ก็เข้มแข็ง มนุษย์เป็นอย่างไร ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ก็เป็นอย่างนั้น

2.2 ในระดับหน่วยทางสังคมที่กว้างขึ้น ต้องถือเอาชุมชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนา และทำให้จุดเริ่มต้นของการพัฒนา "ระเบิดจากข้างใน" ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การระเบิดจากข้างในเป็นความต้องการของสมาชิกในชุมชน มันจะมีจิตวิญญาณของความมุ่งมั่น ร่วมไม้ร่วมมือสานต่อจนสำเร็จลุล่วง และ ยั่งยืนต่อไป มันเป็นพลังอย่างที่ชาวจีนเปรียบเปรยว่าเป็น "กำลังภายใน" พลังที่รุนแรงต่อเนื่องไม่ขาดสายเหนือพลังธรรมดา คือ ออกมาจาก "ใจ" ไม่ใช่เพียงออกมาจาก "กาย" เท่านั้น และฐานของการพัฒนาก็คือศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนนั่นเองเป็นหลัก ลองจินตนาการว่า "ถ้าทุกชุมชนเหมือนดอกไม้ในทุ่งประเทศไทย ถ้าดอกไม้ทุกดอกแบ่งบานสดสวยทั่วทุ่งประเทศไทย สังคมไทยเราจะเป็นอย่างไร" นอกจากนี้การเอาชุมชนเป็นฐานหรือเป็นเป้าหมายการพัฒนา จะไม่เกิดปรากฏการณ์ "กระจุก" ของผู้คน ณ เมืองใดเมืองหนึ่ง จะลดทอนปัญหาที่เกิดจากการกระจุกตัวของผู้คนอีกมากมาย แต่จะเกิดปรากฏการณ์ "กระจาย" ความเจริญของบ้านเมืองแทน

2.3 กระบวนการทำงานในชุมชน ยึดหลัก "กระบวนการมีส่วนร่วม" (Participation) ระดับของการมีส่วนร่วม มีดังนี้

2.3.1 Manipulation การมีส่วนร่วมแบบมีผู้กำกับอยู่เบื้องหลัง (ไม่มีอิสระ)

2.3.2 Consultation การมีส่วนร่วมแบบปรึกษาหารือ

2.3.3 Consensus Building การมีส่วนร่วมเพื่อให้การรับรอง

2.3.4 Decision Making การมีส่วนร่วมเพื่อการตัดสินใจ

2.3.5 Risk Sharing การมีส่วนร่วมที่ต้องรับผิดชอบในผลของการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตัดสินใจ

2.3.6 Partnerships การมีส่วนร่วมแบบคนที่เท่าเทียมกัน

2.3.7 Self Reliance การมีส่วนร่วมที่ประชาชนพึ่งพาตนเอง

ในระดับที่ 1 จะเป็นการมีส่วนร่วมที่น้อยที่สุด และเรียงลำดับไปหามากที่สุด คือ ระดับที่ 7 ยิ่งสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากเท่าไร การทำงาน ก็จะยิ่งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้นเท่านั้น

2.4 การทำงานเป็นทีมทุกภาคส่วน (Team Work) ในอดีตเราเชื่อการทำงานแบบ "อัศวินขี่ม้าขาว" ในยุคที่สังคมไม่ซับซ้อน ผู้คนยังด้อยความรู้ ความคิด และความสามารถ "อัศวินขี่ม้าขาว" ย่อมเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับคนสมัยนั้น แต่ในยุคที่สังคมซับซ้อนมากขึ้น ผู้คนมีความรู้ ความคิด และความสามารถมากขึ้น "อัศวินขี่ม้าขาว" ย่อมไม่ได้ผล เพราะจะไม่มี "อัศวิน" ที่แท้จริง มนุษย์มีข้อจำกัด ไม่มีใครเก่งไปทุกเรื่อง และไม่มีใครทำงานคนเดียวได้ โดยเฉพาะในภาวะที่ซับซ้อน ยิ่งซับซ้อนมากก็ยิ่งเป็นไปไม่ได้ที่ "ข้าจะมาคนเดียว และเก่งคนเดียว" ทางเลือกจึงต้องมีทีมทำงาน (Team Work) คือ รวบรวมความเก่งและโดดเด่นของแต่ละคน หลาย ๆ คน เก่งคนละด้านคนละอย่างจะทำให้มีพลังในการทำงาน ทีมทำงานจึงต้องเป็นรูปแบบการทำงานในอนาคต ยิ่งสร้างทีมในฝันได้ (Dream Team) ยิ่งจะเป็นผลดีมาก

2.5 การทำงานที่เป็นพหุภาคีอย่างบูรณาการและเป็นเครือข่าย คือ ต้องทำงานร่วมกันในหลายภาคส่วน และเป็นแบบบูรณาการ ทั้งในแต่ละภาคส่วนและในพหุภาคี จริงอยู่เป็นการทำงานที่ยากเพราะมีความซับซ้อน จึงต้องอาศัยทีมงาน (Team Work) ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อก่อน การประสานงานจึงมีความสำคัญมากในการทำงานเป็นทีม ซึ่งปัจจุบันก็มีเทคโนโลยีซึ่งเอื้อให้สามารถทำงานเป็นทีมได้อย่างดี นอกจากนี้ก็ต้องสร้างความเป็นเครือข่ายให้เกิดขึ้น ให้เป็นโครงสร้างที่สำคัญในอนาคต

W. Edwards Deming (1900 – 1993) นักวิชาการชาวอเมริกัน ได้เสนอหลักการทำงานเป็นวงจรต่อเนื่องไว้ คือ เริ่มจากการวางแผนงาน (Plan) ก่อนการปฏิบัติ (Do) เมื่อปฏิบัติแล้วก็ต้องตรวจสอบผล หรือ ประเมินผล การปฏิบัติ ว่า เป็นไปตามแผน บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนงานหรือไม่ จากนั้นก็นำผลการตรวจสอบหรือประเมินไปใช้ หรือปรับปรุง ปรับเปลี่ยน แผนงานใหม่ หรือเพื่อการวางแผนใหม่ในครั้งต่อไปก็ได้ การทำงานในอนาคตต้องไม่ใช่คิดไปทำไป แต่จะต้องมีการวางแผน โดยการมีส่วนร่วม คิดให้ครบ(รอบ) และดำเนินการทุกขั้นตอนตามทฤษฎีวงจรของ Deming (Deming's cycle) ทุกขั้นตอนเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม (Participation) คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

(ประเมิน) ร่วมรับผิดชอบ (รับทั้งผิด และชอบ) ของผลการกระทำ

2.6 การวิเคราะห์องค์กร ในการวิเคราะห์องค์กรนี้ ถ้าเป็นชุมชนก็เปรียบเสมือนองค์กร ๆ หนึ่ง เพราะฉะนั้นก็ใช้หลักการเดียวกันนี้วิเคราะห์ได้ กล่าว คือ

2.6.1 ใช้กระบวนการ F.S.C. (Future Search Conference) (กระบวนการค้นหาอนาคตร่วมกัน) ค้นหาอดีต ซึ่งเป็นรากเหง้า (ซึ่งเป็นความภูมิใจ ความประทับใจ ความรู้สึกผูกพัน *ฯลฯ)* เพื่อทำความเข้าใจปัจจุบัน (รู้เหตุ รู้ผล ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรือสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ อธิบายได้ จึงเป็นการรู้จักตัวตนขององค์กรหรือชุมชนของตนเอง) และใช้เป็นรากฐานในการวาดหวังอนาคตร่วมกัน กระบวนการค้นอนาคตร่วมกัน (F.S.C. = Future Search Conference) อนาคต ปัจจุบัน อดีต ทบทวน รู้ / เข้าใจ คาดหวัง, วาดหวัง

2.6.2 ผนวกการวิเคราะห์องค์กรหรือชุมชนด้วยหลักการ SWOT. (S = Strengths – จุดแข็ง / W = Weaknesses – จุดอ่อน /O = Opportunities – โอกาส / T = Threat – ภาวะคุกคาม) จุดแข็ง จุดอ่อน เป็นปัจจัยภายในองค์กร ส่วนโอกาสและภาวะคุกคามเป็นปัจจัยภายนอกองค์กร การวิเคราะห์นี้เป็นการวิเคราะห์ร่วมกันของสมาชิกในองค์กร เมื่อได้ผล ทราบจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามแล้ว ประเด็นที่เป็นจุดแข็งและโอกาส ควรเป็นประเด็นที่เลือกเพื่อทำแผนงาน โครงการ เพื่อพัฒนาองค์กรก่อน เป็นแผนงานโครงการในเชิงรุก ความสำเร็จของแผนงาน โครงการ เป็นไปได้สูง ประเด็นที่เป็นจุดแข็งแต่มีภาวะคุกคาม มีโอกาสประสบความสำเร็จครึ่งต่อครึ่ง เป็นภาวะเสี่ยง ประเด็นที่เป็นจุดอ่อนแต่มีโอกาส เป็นประเด็นที่เราต้องปรับปรุงตัวเองหรือพัฒนาตัว เอง ประเด็นที่เป็นจุดอ่อนและมีภาวะคุกคาม เป็นประเด็นที่เราควรป้องกันและถอนตัว ไม่ทำแผนโครงการนั้น หรือทำ แต่ทำลักษณะป้องกันตัวเองหรือประคับประคองตัวเอง

2.6.3 การวางแผนในการทำงาน องค์กร หรือชุมชน ในอนาคตจะ ต้องมีแผนงานที่เป็นแผนแม่บทของตนเอง การพัฒนาในอนาคต ไม่ควรมีลักษณะ "บะหมี่สำเร็จรูป" แต่ละชุมชนพัฒนาบนฐานศักยภาพของตนเอง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนนั้น ๆ จริงอยู่แนวทางหลักอาจเป็นแนวทางเดียวกัน แต่รายละเอียดจะไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นแต่ละชุมชนจะต้องออกแบบชุมชนของตนเอง จะพัฒนาไปในรูปแบบไหน อย่างไร อย่างต่อเนื่อง 3 ปี 5 ปี 10 ปี.. ยิ่งมองไกลเท่าไร ก็ยิ่งพัฒนาได้ดีเท่านั้น เพราะเป็นความต่อเนื่อง บางเรื่องต้องใช้เวลาจึงจะเป็นรูปธรรม การได้มาซึ่งแผน ก็ได้มาจากการวิเคราะห์ ซึ่งต้องเอามาจัดสร้างวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ กลยุทธ์ต่าง ๆ จนถึงขั้นตอนสุดท้าย การวัดผลประเมินผล

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2.7 บทบาทของบริบทชุมชน การพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับบริบท หรือบริบทไม่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ประการหนึ่ง เพราะจะเกิดความไม่สมดุลขึ้น อาจทำให้การพัฒนาไม่ต่อเนื่องได้ บริบทชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สมาชิกของชุมชน ผู้นำชุมชน วัฒนธรรมชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ เป็นต้น บริบทชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน

2.8 การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้อง "ระเบิดจากข้างใน" ไม่ใช่ปัจจัยภายนอกไปกำหนดกรอบและทิศทางการพัฒนา บริบทภายนอกเป็นเพียงปัจจัยเสริม สนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น ประการสำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ต้องทำให้มนุษย์กับธรรมชาติได้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทุกสิ่งทุกอย่างสมดุล เป็นไปตามวิถีธรรมชาติ การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีจะต้องไม่ทำลายธรรมชาติ จึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำว่า"การพัฒนาอย่างยั่งยืน" ยังมีความหมายที่ไม่ชัดเจน และการกำหนดความหมายมักเป็นเหตุให้ถูกอภิปรายและเป็นที่โต้เถียงกันอย่างรุนแรง แต่คำนี้จะไม่เป็นที่สับสนแต่อย่างใด – ถ้าไม่ได้กำหนดไว้อย่างคลุมเครือ หรือไม่ชัดเจน (อาทิ การเน้นย้ำของการพัฒนาอย่างยั่งยืนไปในเรื่องของเศรษฐกิจ)

"ยั่งยืน" หมายถึง การสนับสนุนค้ำจุน การให้ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง การดำรงชีวิตความเป็นอยู่ การเติมเต็ม อย่างไรก็ตามความหมายว่า *ยกระดับ* อาจเป็นความหมายที่เหมาะสมกว่า และอย่างน้อยให้หมายถึงการธำรง รักษาในระดับที่เป็นมาตรฐานไว้

"อย่างยั่งยืน" (มีความหมายเช่นเดียวกันกับ "สามารถทำให้อยู่อย่างยั่งยืน") หมายถึง ระดับของทรัพยากรสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ หรือการสูญเสียทรัพยากรที่สามารถสร้างทดแทนได้ หรือ สามารถเติมให้เต็มได้ (ยั่งยืน) ด้วยตัวของมันเองอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (ตัวอย่างเช่น จำนวนทรัพยากรน้ำสำหรับการทำประมง จำนวนต้นไม้ในป่า ผลผลิตทางเกษตรกรรม เป็นต้น)

"การพัฒนา" หมายถึง กิจกรรมหรือความเจริญที่ช่วยเพิ่มพูนความเป็นอยู่ของมนุษย์และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น หลายครั้งที่เกิดการสับสนอาจโดยบังเอิญหรือโดยเจตนากับคำว่าแนวคิดและความเจริญ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางเศรษฐกิจ) อย่างไรก็ตามความเจริญไม่ได้หมายถึงการพัฒนาเสมอไป ต้องหมายรวมถึงสิ่งที่จะช่วยลดความยากจนด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

และต้องเพิ่มคุณภาพชีวิต การเพิ่มความทันสมัย ความเสมอภาค สุขภาพ ประชาธิปไตย เสรีภาพ การค้าที่ยุติธรรม และการอนุรักษ์

"ความยั่งยืน" หมายถึงมาตรการที่จะตรวจสอบว่านโยบายและการจัดการที่ดีสามารถที่จะนำไปสู่หลักการและปรัชญาของความยั่งยืนที่ดีเพียงใด นอกจากนี้ยังหมายถึงสถานที่ที่ทำให้เกิดจินตนาการที่ดี หรือ เป้าหมายสุดท้ายที่สามารถดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศและความเป็นอยู่ที่ดีของมวลมนุษย์

"การพัฒนาอย่างยั่งยืน" เป็นคำที่ถูกใช้ในการอ้างถึงเฉพาะในเรื่องของความยั่งยืนของระบบนิเวศ ตัวอย่างเช่น รัฐบาลออสเตรเลียได้รวมเอาคำศัพท์ "การพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านระบบนิเวศ" เป็นเป้าหมายของนโยบายอย่างเป็นทางการ ซึ่งกลุ่มสิ่งแวดล้อมมีความรู้สึกว่าหลักการบางอย่างได้ขาดหายไป และยังคงเหลือระยะทางอีกยาวไกลที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติ!สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มากกว่าคำว่านิเวศวิทยา และความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ได้รวมหมายถึงสิ่งแวดล้อมรอบๆตัวมนุษย์ด้วย ซึ่งก็คือสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และปัจจัยทางสารสนเทศ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รวมอยู่ใน "การพัฒนาอย่างยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม" ความครอบคลุมของความหมายเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้อาชีพด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม เป็นอาชีพที่กระตุ้นให้เกิดความสนใจ ทั้งนี้วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมได้รวมเอาทั้งเรื่องใหญ่ เรื่องเล็ก รูปธรรมและนามธรรม มนุษยชาติและธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นประเด็นที่สำคัญที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์

โดยสรุปการพัฒนาท้องถิ่น เป็นการพัฒนาคนในชุมชนซึ่งประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียน ครู ให้เกิดการบริโภคอย่างยั่งยืนภายใต้วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และวิถีไทย

7. การจัดการความรู้

ความรู้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ หรือจากการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ แต่การที่จะนำความมาทำให้เกิดประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย ซึ่งนักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญ ได้แสดงแนวคิด ทฤษฎีดังนี้

ความหมาย

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หมายถึง "กระบวนการค้นหาความรู้ที่อยู่ในตัวบุคลากร องค์กรและกระบวนการทำงาน โดยกำหนดว่าเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ แล้วจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการค้นคืนและใช้ประโยชน์อย่างมี

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประสิทธิภาพ"การพัฒนาชุดความรู้เชิงปฏิบัติการด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการของชุมชน (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้

หัวใจของการถ่ายทอดความรู้ เป็นศาสตร์หนึ่งที่ถูกพัฒนาภายใต้ระบบคิดของการจัดการความรู้ (Knowledge Management) โดยมีความเชื่อว่า ความรู้ที่เป็นประโยชน์มากมายอยู่ในตัวคน ดังนั้นเพื่อให้ความรู้ดังกล่าวสามารถประโยชน์เกิดขึ้นได้จริง ต้องมีกระบวนการและกลไกในการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ไปสู่ผู้ที่เกี่ยวข้อง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นเพื่อทำการบูรณาการความรู้ที่กระจัดกระจายให้เกิดความเป็นระบบและสามารถนำไปใช้งานได้ง่ายได้มีผู้ที่ชี้ว่าความรู้สามารถจำแนกได้ เป็น 2 ประเภท1 คือ

1. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถเผยแพร่ให้อยู่ในรูปแบบของเอกสาร วีซีดี เทป ฐานข้อมูล

2. ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากทักษะประสบการณ์ ความคิด พรสวรรค์ ของแต่ละบุคคล ความรู้ประเภทนี้จะมี 2 ส่วน คือความรู้ที่อธิบายได้แต่ยังไม่ได้ถูกบันทึกให้เป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง กับความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายได้จริงๆ เช่น งานศิลป์ งานที่ต้องวัดคุณภาพจากรูป รส กลิ่น เสียง ที่ไม่สามารถกำหนดได้ตายตัวความรู้ประเภท Tacit ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากทักษะและประสบการณ์ที่อยู่ในตัวคนมีถึงร้อยละ 80 ส่วนความรู้ประเภท Explicit ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นเหตุและเป็นผลที่สามารถจะบรรยาย ถอดความ ออกมาในรูปของทฤษฎี การแก้ไขปัญหา คู่มือ หรือในรูปฐานข้อมูล ความรู้ประเภทนี้มีเพียงร้อยละ 20 ความรู้ที่เกิดขึ้นเกิดจากการพัฒนา การเรียนรู้ที่มีการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีผู้รู้ที่ศึกษาด้านนี้ และเปรียบเทียบในลักษณะของการหมุนเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral) ซึ่งคิดค้นโดย IKUJIRO NONAGA และ TAKRUCHI 2

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547 : 49) ได้เสนอลักษณะเกลียวการเรียนรู้ Knowledge Spiral1 ดังนี้

1. การกล่อมเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นขั้นตอนแรกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการสร้าง Tacit Knowledge จาก Tacit Knowledge ของผู้ร่วมงานโดยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงที่แต่ละคนมีอยู่

2. การส่งออกความรู้ (Externalization) เป็นขั้นตอนที่สองในการสร้างและแบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีอยู่และเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นการแปลงความรู้จาก Tacit Knowledge เป็น Explicit Knowledge

3. การผสานความรู้ (Combination) เป็นขั้นตอนที่สามในการแปลงความรู้ขั้นต้น เพื่อการสร้าง Explicit Knowledge จาก Explicit Knowledge ที่ได้เรียนรู้ เพื่อการสร้างเป็นความรู้ประเภท Explicit Knowledge ใหม่

4. การฝังความรู้เข้าภายใน (Internalization) เป็นขั้นตอนที่สี่และขั้นตอนสุดท้ายในการแปลงความรู้จาก Explicit Knowledge กลับสู่ Tacit Knowledge ซึ่งจะนำความรู้ที่เรียนมาใช้ในการปฏิบัติงานหรือใช้ในชีวิตประจำวัน

การจัดการความรู้ หรือเคเอ็ม (KM = Knowledge Management) คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด โดยที่ความรู้มี 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาติญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม 2) ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม วิจารณ์ พานิช ได้ระบุว่าการจัดการความรู้สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ 1) บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ 4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

ปัจจุบันโลกได้เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy – KBE) งานต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้ความรู้มาสร้างผลผลิตให้เกิดมูลค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดการความรู้เป็นคำกว้าง ๆ ที่มีความหมายครอบคลุมเทคนิค กลไกต่างๆ มากมาย เพื่อสนับสนุนให้การทำงานของแรงงานความรู้ (Knowledge Worker) มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลไกดังกล่าวได้แก่ การรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกัน การสร้างบรรยากาศให้คนคิดค้น เรียนรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดระเบียบความรู้ในเอกสาร และทำสมุดหน้าเหลือง รวบรวมรายชื่อผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างช่องทาง และเงื่อนไขให้คนเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เพื่อนำไปใช้พัฒนางานของตนให้สัมฤทธิ์ผล

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประเภทของความรู้

ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้สองประเภท คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้แฝงเร้น หรือความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้งคือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา เวปไซด์ Blog ฯลฯ ส่วนความรู้แฝงเร้นคือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้งก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันและกัน

ความรู้แบบฝังลึก

ความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายโดยใช้คำพูดได้ มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ มีลักษณะเป็นความเชื่อ ทักษะ และเป็นอัตวิสัย (Subjective) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (Context-specific) ทำให้เป็นทางการและสื่อสารยาก เช่น วิจารณญาณ ความลับทางการค้า วัฒนธรรมองค์กร ทักษะ ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ การเรียนรู้ขององค์กร ความสามารถในการชิมรสไวน์ หรือกระทั่งทักษะในการสังเกตเปลวควันจากปล่องโรงงานว่ามีปัญหาในกระบวนการผลิตหรือไม่

ความรู้ชัดแจ้ง

ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและถ่ายโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะเป็นวัตถุดิบ (Objective) เป็นทฤษฎี สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ เช่น นโยบายขององค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เอกสาร และกลยุทธ์ เป้าหมายและความสามารถขององค์กรความรู้ยิ่งมีลักษณะไม่ชัดแจ้งมากเท่าไร การถ่ายโอนความรู้ยิ่งกระทำได้ยากเท่านั้น ดังนั้นบางคนจึงเรียกความรู้ประเภทนี้ว่าเป็นความรู้แบบเหนียว (Sticky Knowledge) หรือความรู้แบบฝังอยู่ภายใน (Embedded Knowledge) ส่วนความรู้แบบชัดแจ้งมีการถ่ายโอนและแบ่งปันง่าย จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า ความรู้แบบรั่วไหลได้ง่าย (Leaky Knowledge) ความสัมพันธ์ของความรู้ทั้งสองประเภทเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน (Mutually Constituted) (Tsoukas. 1996 : 78) เนื่องจากความรู้แบบฝังลึกเป็นส่วนประกอบของความรู้ทั้งหมด (Grant. 1996 : 69) และสามารถแปลงให้เป็นความรู้แบบชัด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แจ้งโดยการสื่อสารด้วยคำพูดตามรูปแบบของเซซี (SECI Model) (ของ Nonaka และ Takeuchi) ความรู้ทั้งแบบแฝงเร้นและแบบชัดแจ้งจะมีการแปรเปลี่ยนถ่ายทอดไปตามกลไกต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดความรู้ การผสานความรู้ และการซึมซับความรู้

การจัดการความรู้นั้นมีหลายรูปแบบ มีหลากหลายโมเดล แต่ที่น่าสนใจ คือ การจัดการความรู้ ที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่น เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่เชื่อว่า ทุกคนมีความรู้ปฏิบัติในระดับความชำนาญที่ต่างกัน เคารพความรู้ที่อยู่ในคน เพราะหากถ้าเคารพความรู้ในตำราวิชาการอย่างเดียวนั้น ก็เท่ากับว่าเป็นการมองว่า คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นคนที่ไม่มีความรู้

ระดับของความรู้

จำแนกระดับของความรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1. ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง รู้อะไร เป็นอะไร จะพบในผู้ที่สำเร็จการศึกษามาใหม่ๆ ที่มีความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จำมาได้จากความรู้ชัดแจ้งซึ่งได้จากการได้เรียนมาก แต่เวลาทำงาน ก็จะไม่มั่นใจ มักจะปรึกษารุ่นพี่ก่อน

2. ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นความรู้เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ภายใต้สภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนสามารถนำเอาความรู้ชัดแจ้งที่ได้มาประยุกต์ใช้ตามบริบทของตนเองได้ มักพบในคนที่ทำงานไปหลายๆ ปี จนเกิดความรู้ฝังลึกที่เป็นทักษะหรือประสบการณ์มากขึ้น

3. ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อน และนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เป็นผู้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้วเกิดความรู้ฝังลึก สามารถถอดความรู้ฝังลึกของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้พร้อมทั้งรับเอาความรู้จากผู้อื่นไปปรับใช้ในบริบทของตนเองได้

4. ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Care-Why) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ขับดันมาจากภายในตนเองจะเป็นผู้ที่สามารถสกัด

5. ประมวล วิเคราะห์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่ กับความรู้ที่ตนเองได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ เช่น สร้างตัวแบบหรือทฤษฎีใหม่หรือนวัตกรรม ขึ้นมาใช้ในการทำงานได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
MAHASARAKHAM RAJABHAT UNIVERSITY

องค์การหรือองค์กรเรียนรู้และการจัดการความรู้

ความเป็นองค์การเรียนรู้ (Learning Organization) และการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นเสมือน 2 หน้าของเหรียญเดียวกัน คืออาจมองว่าเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ มองว่าเป็นคนละเรื่องแต่เกี่ยวข้องกัน ส่งเสริมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็ได้ ที่แน่ๆ ก็คือ ในการดำเนินการจัดการความรู้ จะต้องนำหลักการและวิธีการขององค์การเรียนรู้มาประยุกต์ใช้ และในการพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การเรียนรู้ก็จะต้องนำเอาวิธีการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้

องค์การเรียนรู้คือ องค์การที่มีความสามารถสูงต่อการรับรู้และเรียนรู้ หมายความว่า มีความไวในการเปิดรับ จับกระแส ของสภาพแวดล้อมขององค์การอยู่ตลอดเวลา มีความสามารถในการรับรู้การเปลี่ยนแปลง ทั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกและเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในองค์การ และเอาใจใส่ข้อมูลเหล่านั้น นำมาใช้ปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงตัวองค์การเอง

องค์การเรียนรู้มีการรับรู้และเรียนรู้ในทุกส่วนขององค์การ ไม่ใช่รับรู้และเรียนรู้เฉพาะในกลุ่มผู้บริหารระดับสูง แต่รับรู้และเรียนรู้ในทุกกลุ่มและทุกระดับของพนักงาน เมื่อมีการรับรู้และเรียนรู้ ก็หมายความว่ามีการสร้างความรู้ขึ้นเองภายในองค์การได้ เป็นการโยงเข้าหากระบวนการจัดการความรู้องค์การเรียนรู้มีผลผลิตอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

1. ผลสัมฤทธิ์ของงานสูง ในการมองผลสัมฤทธิ์ของงาน ควรมองที่องค์ประกอบ 4 ด้าน คือ 1) ผลงานตอบสนองหรือตรงตามความต้องการของลูกค้า (Responsiveness) 2) เป็นผลงานหรือกระบวนการทำงานที่มีนวัตกรรม (Innovation) 3) มีการสร้างขีดความสามารถขององค์การ และของพนักงาน Competency) และ 4) มีการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายความว่า Output สูง โดยที่ Input ต่ำ

2. เกิดการพัฒนาคน ซึ่งหมายถึงพนักงานเกิดการเรียนรู้ เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์จากการทำงาน และเกิด 2 ทักษะในการเรียนรู้ ที่เรียกว่าเป็น บุคคลเรียนรู้ (Learning Person)

3. มีการพัฒนาความรู้ ทำให้ความรู้เพิ่มพูนขึ้นในองค์การ และในพนักงาน

4. องค์การมีศักยภาพสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศักยภาพในการรับรู้และเรียนรู้อันนำไปสู่ศักยภาพในการปรับตัว หรือการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งหมายถึง เป็นองค์การเรียนรู้นั่นเอง มีผู้ใช้คำในภาษาไทย ว่า "องค์การแห่งการเรียนรู้" แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่า ควรใช้ "องค์การเรียนรู้" มากกว่า คือเน้นการเรียนรู้ขององค์การ ซึ่งประกอบด้วย การรับรู้ เรียนรู้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

และปรับตัว ขององค์การ คือใน Learning Organization ต้องมี Organization Learning ถ้าใช้คำ "องค์การแห่งการเรียนรู้" อาจมีผู้เข้าใจผิดว่า สถาบันการศึกษาทั้งหลาย ต่างก็เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ทั้งสิ้น เพราะมีนักเรียนนักศึกษาเข้ามาเรียนรู้ เป็นกิจกรรมประจำขององค์การ แต่ในความเป็นจริง สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ในประเทศไทยไม่เป็นองค์การเรียนรู้ และครู อาจารย์ส่วนใหญ่ก็ไม่เป็นบุคคลเรียนรู้

การจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย ซึ่งมักเป็นเป้าหมายที่ยากและซับซ้อน และมักใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุผลสัมฤทธิ์ของงานในลักษณะที่สูงส่ง การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (Means) ไม่ใช่เป้าหมาย (End) การจัดการความรู้ไม่ใช่การเอาความรู้มาจัดระบบ หรือจัดการเพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้ แต่เป็นการดำเนินการเพื่อให้การปฏิบัติงานมีการประยุกต์ใช้ความรู้อย่างเข้มข้น และทำให้งานมีผลสัมฤทธิ์สูงตามที่กล่าวข้างต้น โดยที่ความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้นั้น ได้มาจากหลากหลายทาง ได้แก่ การ "คว้า" (Capture) มาจากภายนอกองค์การ การ "ควัก" เอามาจากองค์ความรู้ภายในองค์การ โดยที่อาจเป็น "ความรู้ในคน" (Tacit Knowledge) และ "ความรู้ในกระดาษ" (Explicit Knowledge) ความรู้ดังกล่าวต้องนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อกาลเทศะ หรือบริบท ขององค์การ และเมื่อมีการประยุกต์ใช้ความรู้ในการทำงาน ก็มีการนำประสบการณ์จากการทำงานของพนักงานมาร่วมกัน "ตกผลึก" หรือกลั่นกรองเป็นความรู้ใหม่ นั่นคือ ในกระบวนการจัดการความรู้ จะมีการสร้างความรู้ ทั้งที่เป็นการสร้างความรู้ก่อนการปฏิบัติงาน สร้างความรู้ระหว่างปฏิบัติงาน และสร้างความรู้หลังจากงานสำเร็จหรือเสร็จสิ้น จะต้องมีกระบวนการดำเนินการให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพนักงานอย่างเข้มข้น ทำให้ความรู้ของบุคคลถูกปรับไปเป็นความรู้ขององค์การ มีการจัดเก็บความรู้ขององค์การให้อยู่ในสภาพที่ค้นหามาใช้งานได้ง่าย ที่เรียกว่า "การจัดการความรู้แบบฉับพลัน" (Just in Time Knowledge Management) การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ (Process) ที่ดำเนินการร่วมกันโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิมการจัดการความรู้ในความหมายนี้จึงเป็นกิจกรรมของผู้ปฏิบัติงาน ไม่ใช่กิจกรรมของนักวิชาการหรือนักทฤษฎี แต่นักวิชาการหรือนักทฤษฎีอาจเป็นประโยชน์ในฐานะแหล่งความรู้ (Resource Person) หรือผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง เกิดการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เป้าหมายคือ การพัฒนางานและพัฒนาคนโดยมีความรู้เป็นเครื่องมือ มีกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการจัดการความรู้เป็น "การเดินทาง" (Journey) ไม่ใช่ "จุดสิ้นสุด" (Destination) ของการ

เดินทางความรู้ 2 ยุค ความรู้ที่เราคุ้นเคยกันเป็น "ความรู้ยุคที่ 1" แต่ความรู้ที่เน้นในเรื่องการจัดการความรู้เป็น "ความรู้ยุคที่ 2"

ความรู้ยุคที่ 1 เป็นความรู้ที่สร้างขึ้นโดยนักวิชาการ มีความเป็นวิทยาศาสตร์ เน้นความเป็นเหตุผล พิสูจน์ได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือวิชาการ มีการจำแนกแยกแยะเป็นความรู้เฉพาะสาขาวิชาการ เป็นความรู้ที่เน้นความลึก ความเป็นวิชาการเฉพาะด้าน (Specialization) เน้นความรู้ในกระดาษ

ความรู้ยุคที่ 2 เป็นความรู้ที่ผูกพันอยู่กับงานหรือกิจกรรมของบุคคลและองค์การ เป็นความรู้ที่ใช้งานและสร้างขึ้นโดยผู้ปฏิบัติงานหรือกลุ่มผู้ปฏิบัติงานเอง โดยอาจสร้างขึ้นจากการเลือกเอาความรู้เชิงทฤษฎีหรือความรู้จากภายนอกมาปรับแต่งเพื่อการใช้งาน หรือสร้างขึ้นโดยตรงจากประสบการณ์ในการทำงาน ความรู้เหล่านี้มีลักษณะบูรณาการและมีความจำเพาะมีต่อบริบทของงาน กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน หน่วยงานและองค์การนั้น ๆ ความรู้ยุคที่ 2 เน้นความรู้ในคน (Tacit Knowledge)

เป้าหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีเป้าหมาย 3 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่

1. เพื่อพัฒนางาน ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น
2. เพื่อการพัฒนาคน คือ พัฒนาผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งในที่นี้คือ พนักงานทุกระดับ แต่ที่จะได้ประโยชน์มากที่สุดคือ พนักงานชั้นผู้น้อย และระดับกลาง
3. เพื่อการพัฒนา "ฐานความรู้" ขององค์การหรือหน่วยงาน เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาขององค์การ ซึ่งจะช่วยทำให้องค์การมีศักยภาพในการฟันฝ่าความยากลำบากหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

ความหมายของความรู้

นิยามคำว่า "ความรู้" ด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ยิ่งในความหมายที่ใช้ในศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ คำว่า "ความรู้" ยิ่งมีความหมายหลายนัย และหลายมิติ

1. ความรู้คือ สิ่งที่เมื่อนำไปใช้ จะไม่หมดหรือสึกหรอ แต่จะยิ่งงอกเงยหรืองอกงามขึ้น
2. ความรู้คือ สารสนเทศที่นำไปสู่การปฏิบัติ
3. ความรู้เป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้
4. ความรู้เกิดขึ้น ณ จุดที่ต้องการใช้ความรู้นั้น
5. ความรู้เป็นสิ่งที่ขึ้นกับบริบทและกระตุ้นให้เกิดขึ้นโดยความต้องการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ในยุคแรก ๆ ของการพัฒนาศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ มองว่าความรู้มาจากการจัดระบบและตีความสารสนเทศ (Information) ตามบริบท และสารสนเทศก็มาจากการประมวลข้อมูล (Data) ความรู้จะไม่มีประโยชน์ถ้าไม่นำไปสู่การกระทำหรือการตัดสินใจ

ในการจัดการสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแห่งสังคมที่ใช้ความรู้เป็นฐาน (Knowledge-based Society) มองความรู้ว่าเป็นทุนปัญญา หรือทุนความรู้สำหรับใช้สร้างคุณค่าและมูลค่า (Value)

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการนำทุนปัญญาไปสร้างคุณค่าและมูลค่า ซึ่งอาจเป็นมูลค่าทางธุรกิจหรือคุณค่าทางสังคมก็ได้

เพื่อความเข้าใจความหมายของคำว่า "ความรู้" ให้ลึกซึ้งขึ้น ขอนำเสนอความรู้ 4 ระดับ คือ Know-what, Know-how, Know-why, และ Care-why

Know-what เป็นความรู้เชิงทฤษฎีล้วน ๆ เปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาตรีมาหมาด ๆ เมื่อนำความรู้เหล่านี้ไปใช้งาน ก็จะได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง

Know-how เป็นความรู้ที่มีทั้งเชิงทฤษฎี และเชิงบริบท เปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาและมีประสบการณ์การทำงานระยะหนึ่ง เช่น 2-3 ปี ก็จะมีความรู้ในลักษณะที่รู้จักปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือบริบท

Know-why เป็นความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผลได้ ว่าทำไมความรู้นั้น ๆ จึงใช้ได้ผลในบริบทหนึ่ง แต่ใช้ไม่ได้ผลในอีกบริบทหนึ่ง

Care-why เป็นความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ ซึ่งจะเป็นแรงขับดันมาจากภายในจิตใจ ให้ต้องกระทำสิ่งนั้น ๆ เมื่อเผชิญสถานการณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เกลียวความรู้ SECI

เกลียวความรู้ SECI ที่เสนอโดยโนนากะและทาเกอุจิ เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการยกระดับความรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ โดยเริ่มจาก Socialization คือ การจัดให้คนมามีปฏิสัมพันธ์ (Socialize) กันในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ในคน (Tacit knowledge) หรือประสบการณ์ ตามมาด้วย Externalization ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานออกมาเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน เท่ากับเป็นการเปลี่ยนความรู้ในคน ออกมาเป็นความรู้ในกระดาษ (Explicit Knowledge) หรือความรู้ที่เข้ารหัส (Codified Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้โดยง่ายผ่านวิธีการด้านเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ กระบวนการผนวกรวมหรือสังเคราะห์ความรู้ในกระดาษเข้าด้วยกัน เรียกว่า Combination ก็จะได้ความรู้ในกระดาษที่กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้น กระบวนการสุดท้าย

ในวงจร SECI คือ Internalization ซึ่งเป็นการ "จารึก" ความรู้ในกระดาษไปเป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวคน หรือฝังเข้าไปในผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการทำงาน ซึ่งผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการนี้จะไปสัมพันธ์กับลูกค้าหรือผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ และเกิด "ข้อมูล" ความพึงพอใจหรือประสบการณ์ในการใช้ผลิตภัณฑ์หรือใช้กระบวนการทำงานนั้น เป็นข้อมูลใหม่หรือเพิ่มเติม เข้ามาในกระบวนการจัดการความรู้ ยกระดับเกลียวความรู้ขึ้นไปอีก วงจร SECI จะดำเนินการต่อเนื่องเรื่อยไปไม่มีสิ้นสุด

นอกเหนือจากเกลียว SECI แล้ว ยังมีเกลียวความรู้ (Knowledge Spiral) ที่ช่วยยกระดับ (Cross-leveling) ความรู้อีกหลายแบบ เช่น เกลียวความรู้ข้ามระดับพนักงานระดับล่าง-พนักงานระดับกลาง-ผู้บริหารระดับสูง, เกลียวความรู้ข้ามระดับหน่วยงานย่อย, เกลียวความรู้ผ่านจตุรภาค (4 Quadrants) ในหัวข้อจตุรภาคแห่งการจัดการความรู้, และเกลียวความรู้ข้ามชั้นขององค์การแบบ "พหุบาท" (Hypertext) ความรู้ 5 กลุ่ม

กล่าวถึงความรู้ 2 กลุ่ม คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit หรือ Codified Knowledge) ซึ่งเป็นตระกูล "ความรู้ในกระดาษ" กับความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นตระกูล "ความรู้ในคน" David Snowden แห่งศูนย์พัฒนาศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ชื่อ Cynefin Centre (Cynefin อ่านว่า คูเนฟวิน) ของบริษัทไอ บี เอ็ม ได้เสนอให้จำแนกความรู้ออกเป็น 5 กลุ่มคือ

Artifact หมายถึง วัตถุซึ่งห่อหุ้มความรู้หรือเทคโนโลยีไว้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มีความรู้ฝังอยู่ภายใน

Skills หมายถึง ทักษะในการปฏิบัติงานหรือกระทำกิจการต่าง ๆ อันเป็นผลจากการได้ฝึก ฝึกทำหรือทำงานจนเกิดเป็นทักษะ

Heuristics หมายถึง กฎแห่งสามัญสำนึก หรือเหตุผลพื้น ๆ ทั่ว ๆ ไป

Experience หมายถึง ประสบการณ์จากการได้ผ่านงานหรือกิจการเช่นนั้นมาก่อน

Talent หรือ Natural Talent หมายถึง พรสวรรค์ อันเป็นความสามารถพิเศษเฉพาะตัวที่มีมาแต่กำเนิด

หลักการ 4 ประการของการจัดการความรู้

1. ให้คนหลากหลายทักษะ หลากหลายวิธีคิด ท างานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การจัดการความรู้ที่มีพลังต้องทำโดยคนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน มีความเชื่อหรือวิธีคิดแตกต่างกัน (แต่มีจุดรวมพลังคือ มีเป้าหมายอยู่ที่งานด้วยกัน) ถ้ากลุ่มที่ดำเนินการจัดการความรู้ประกอบด้วยคนที่คิดเหมือน ๆกัน การจัดการความรู้จะไม่มีพลังในการจัดการความรู้ ความแตกต่างหลากหลาย (Heterogeneity) มีคุณค่ามากกว่าความเหมือน (Homogeneity)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2. ร่วมกันพัฒนาวิธีทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อบรรลุประสิทธิผลที่กำหนดไว้หรือฝันว่าจะได้ ในการจัดการสมัยใหม่ ประสิทธิผลประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการคือ

2.1 การตอบสนองความต้องการ (Responsiveness) ซึ่งอาจเป็นความต้องการของลูกค้า ความต้องการของสังคม หรือความต้องการที่กำหนดโดยผู้บริหารองค์การ

2.2 นวัตกรรม (Innovation) ซึ่งอาจเป็นนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ หรือวิธีการใหม่ ๆ ก็ได้

2.3 ขีดความสามารถ (Competency) ของพนักงาน และขององค์การ

2.4 ประสิทธิภาพ (Efficiency) ในการทำงาน

3. ทดลองและเรียนรู้ เนื่องจากกิจกรรมการจัดการความรู้เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งหมายความว่าต้องคิดแบบ "หลุดโลก" จึงต้องมีวิธีดึงกลับมาสู่ความเป็นจริงในโลก หรือในสังคมโดยการทดลองทำเพียงน้อย ๆ ซึ่งถ้าล้มเหลวก็ก่อผลเสียหายไม่มากนัก ถ้าได้ผลไม่ดีก็ยกเลิกความคิดนั้น ถ้าได้ผลดีจึงขยายการทดลองเป็นทำมากขึ้น จนในที่สุดขยายเป็นวิธีทำงานแบบใหม่ หรือได้ Best practice ใหม่นั่นเอง

4. นำเข้าความรู้จากภายนอกอย่างเหมาะสม โดยต้องถือว่าความรู้จากภายนอกยังเป็นความรู้ที่ยัง "ดิบ" อยู่ ต้องเอามาทำให้ "สุก" ให้พร้อมใช้ในบริบทของเรา โดยการเติมความรู้เชิงบริบทลงไป

การจัดการความรู้เป็นทักษะ ไม่ทำ-ไม่รู้มีคนจำนวนไม่น้อย ที่เฝ้าหาทางเรียนรู้เรื่องการจัดการความรู้ ด้วยการอ่านหนังสือหรือฟัง "ผู้รู้" บรรยาย การกระทำเช่นนั้นจะไม่มีทางช่วยให้รู้จักการจัดการความรู้ได้เลย เนื่องจากการจัดการเป็นทักษะ (Skill) ไม่ใช่ความรู้เชิงทฤษฎี หรือกล่าวให้ชัดเจนขึ้น การจัดการความรู้มีส่วนที่เป็นทักษะสิบส่วน และส่วนที่เป็นทฤษฎีเพียงส่วนเดียว (คล้ายพุทธศาสนา) การเรียนรู้โดยการท่องทฤษฎีจึงแทบจะไม่มีประโยชน์ ต้องลงมือทำ จึงจะทำเป็นและเกิดความรู้ความเข้าใจ

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ หรือพัฒนาการของความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การบ่งชี้ความรู้ – เช่นพิจารณาว่า วิสัยทัศน์/ พันธกิจ/ เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร , ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง, อยู่ในรูปแบบใด, อยู่ที่ใคร

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ – เช่นการสร้างความรู้ใหม่, แสวงหาความรู้จาก

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภายนอก, รักษาความรู้เก่า, กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ - เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ – เช่นปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน, ใช้ภาษาเดียวกัน, ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

5. การเข้าถึงความรู้ – เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้นั้นเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT), Web board ,บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ – ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็น เอกสาร, ฐานความรู้, เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge อาจจัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน, กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม, ชุมชนแห่งการเรียนรู้, ระบบพี่เลี้ยง, การสับเปลี่ยนงาน, การยืมตัว, เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7. การเรียนรู้ – ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่นเกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้>นำความรู้ไปใช้>เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุปการจัดการความรู้ จึงหมายถึง เครื่องมือและกระบวนนำความรู้มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือประยุกต์นำมาใช้ให้เหมาะสมในชุมชนให้บรรลุเป้าหมายโดยผ่านกระบวนการจัดการความรู้ คือ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้โดยจัดการความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องวิทยาศาสตร์ชุมชน ที่มีอยู่ในตัวตนของปราชญ์ชาวบ้าน ออกมาอย่างเป็นระบบโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนโดยเน้นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

8 นวัตกรรมและเครือข่ายทางสังคม

ในยุคปัจจุบันจะเห็นว่าการใช้นวัตกรรมถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนจะต้องมีและเกิดการขยายการใช้นวัตกรรมในหลาย ๆ เรื่อง ซึ่งมีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้สรุปแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ความหมายของนวัตกรรม

นวัตกรรม หมายความถึง สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ สิ่งที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม (การจัดการนวัตกรรมสำหรับผู้บริหาร. 2553 : 183)

นวัตกรรมเป็นกรอบแนวคิดที่กว้าง มีความหมายครอบคลุมในเรื่องของกระบวนการแก้ไขปัญหา (Problem-solving Process) ที่เกิดขึ้นภายในองค์กร หรือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (Interactive Process) ระหว่างองค์กรกับหน่วยงานอื่น ๆ โดยรูปแบบความสัมพันธ์อาจเป็นลักษณะทางการหรือไม่เป็นทางการผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงพาณิชย์ หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบแปรผัน (Diversified Learning Process) เช่น การเรียนรู้โดยการใช้ (Learning by Using) การเรียนรู้โดยการลงมือกระทำ (Learning by Doing) การเรียนรู้โดยการแลกเปลี่ยน (Learning by Sharing) โดยลักษณะการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ อาจเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) และความรู้ที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Codified Knowledge)

คำว่านวัตกรรม มีการให้คำนิยามคำจำกัดความที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ นวัตกรรมตามนิยามของคณะกรรมาธิการยุโรป (Europe Commission) คือ การสร้างสินค้าและบริการใหม่ กระบวนการผลิตใหม่ การบริหารจัดการ การจัดองค์กรรูปแบบใหม่ รวมทั้งทักษะฝีมือแรงงานใหม่และเงื่อนไขในการทำงานใหม่ ความหมายของนวัตกรรม ยังครอบคลุมถึงเทคโนโลยีและการปรับเปลี่ยนวิธีคิด เพื่อหาข้อสรุปหรือทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ภายในบริษัทให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ดีการจัดการนวัตกรรมไม่มีสูตรสำเร็จ (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 2553 : 1-2)

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมมีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลายาวนานและมีการให้คำนิยาม นวัตกรรม หรือ Innovation ไว้หลากหลาย อาทิ (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 2553 : 2)

Peter Drucker (1985 : 87) นิยาม นวัตกรรม ในมุมมองของผู้ประกอบการว่าเป็นเครื่องมือเฉพาะสำหรับผู้ประกอบการในการแสวงหาผลประโยชน์และโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เพื่อสร้างธุรกิจและบริการที่แตกต่างจากคู่แข่ง

Hughers (1987 : 68) ให้ความหมายนวัตกรรมว่า เป็นการนำเอาวิธีการใหม่ๆ มาใช้หลังจากที่ได้ผ่านการทดลองหรือการพัฒนามาเป็นลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่การคิดค้นและพัฒนาซึ่งอาจมีการทดลองปฏิบัติก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งแตกต่างไปจากวิธีเดิมที่เคยปฏิบัติมา

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

Rogers Rogers Everett (1995 : 25) กล่าวไว้ว่า นวัตกรรม หมายถึง ความคิด การปฏิบัติ หรือเป็นสิ่งใหม่

Betje (1998 : 1) นิยาม นวัตกรรม ว่าหมายถึง สิ่งใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในธุรกิจการผลิต การจำหน่าย รวมถึงการบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ระบุว่า นวัตกรรม เป็นคำนาม หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2553 : 2) ให้คำจำกัดความ นวัตกรรม คือสิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม

ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้นิยามความหมายของนวัตกรรมในงานวิจัยวิทยาศาสตร์ชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ว่าหมายถึงรูปแบบกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนแนวใหม่ที่เหมาะสมภายใต้วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและวิถีของชุมชน เป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่เกิดจากกระบวนการสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล

รูปแบบของนวัตกรรม (Forms of Innovation) สามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม หากจำแนกรูปแบบของนวัตกรรมตามวัตถุประสงค์การนำไปใช้ สามารถแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1. นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) นวัตกรรมในรูปของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภค

2. นวัตกรรมบริการ (Service Innovation) นวัตกรรมบริการเป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น กรณีนวัตกรรมผลิภัณฑ์ ทั้งนี้นวัตกรรมบริการโดยส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปวิธีการใหม่ในการให้บริการลูกค้าหรือผู้บริโภค

3. นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) นวัตกรรมกระบวนการเป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทางกระบวนการหรือวิธีการในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม

ประเภทของนวัตกรรม แบ่งเป็น 4 ประเภทตามระดับความใหม่ขององค์ประกอบ (Component) หรือระบบ (System) ที่เกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1. Incremental Innovation เป็นการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้มีคุณภาพดีขึ้น หรือปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยการพัฒนาองค์ประกอบของสิ่ง ๆ นั้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าว เป็นเพียงแค่การปรับปรุงองค์ประกอบเท่านั้น

2. Modular Innovation เป็นการนำองค์ประกอบใหม่มาใช้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานโดยรวมที่ใช้อยู่เดิม

3. Architectural Innovation เป็นการปรับปรุงหรือนำระบบการทำงานรูปแบบใหม่เข้ามาใช้ โดยอาจเป็นการปรับองค์ประกอบต่างๆ ให้ดีขึ้น หรืออาจคงรูปแบบการทำงานเป็นลักษณะเดิม

4. Radical Innovation เป็นการพัฒนาทั้งองค์ประกอบและระบบการทำงานใหม่ทั้งหมด กล่าวคือ ใช้องค์ประกอบใหม่ในระบบการทำงานที่ออกแบบขึ้นใหม่ซึ่งแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน

ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนานวัตกรรม

(สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 2553 : 183)

1. ทฤษฎีการผลักดันด้วยเทคโนโลยี (Technology Push Model) เป็นรูปแบบการพัฒนานวัตกรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนานวัตกรรมเริ่มจากการพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาก่อน จากนั้นจึงผลักดันให้เกิดเป็นนวัตกรรมเพื่อออกสู่ตลาดต่อไป สมมติฐานของเทคโนโลยีนี้ คือ การพัฒนาเทคโนโลยีก่อให้เกิดการสร้างนวัตกรรมตามมา

2. ทฤษฎีผลักดันจากตลาด (Demand Pull Model) เป็นทฤษฎีที่มีทิศทางตรงกันข้ามกับทฤษฎีการผลักดันด้วยเทคโนโลยี การพัฒนานวัตกรรมตามทฤษฎีการผลักดันจากตลาดนี้ จะเน้นไปที่การสรรสร้างนวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการตลาด โดยเฉพาะปัจจุบันที่ผู้บริโภคมีความรู้และมีความต้องการที่ซับซ้อนมากขึ้น ความต้องการของผู้บริโภคเหล่านี้จึงนับเป็นโจทย์สรรสร้างนวัตกรรม

3. ทฤษฎีเครือข่าย (Network Model) เป็นรูปแบบการพัฒนานวัตกรรมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกองค์กร โดยมองหาแนวคิดใหม่ ๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากบริษัทนวัตกรรม แทนที่จะทำการค้นคว้าวิจัยและดำเนินการพัฒนานวัตกรรมเองทุกขั้นตอน

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จากทฤษฎีดังกล่าวเกิดเป็นทฤษฎีเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม (Social Network Theory) ของการจัดการนวัตกรรม ซึ่งมีรากฐานทฤษฎีจากแนวคิดในอดีตที่กล่าวมาทั้งหมด โดยเห็นว่าแนวคิดที่ผ่านมาในอดีตนั้น มองนวัตกรรมว่าเป็นเรื่องของการวิจัย หรือการมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการระหว่างบริษัทกับหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญอื่นๆ ซึ่งเป็นการอธิบายที่ไม่ครอบคลุมเพียงพอ ทฤษฎีความร่วมมือเครือข่ายทางสังคมให้ความสำคัญกับความรู้ในกระบวนการพัฒนานวัตกรรม โดยเห็นว่านวัตกรรมขององค์กรเกิดจากการสั่งสมความรู้ทางเทคนิค อย่างต่อเนื่อง การใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เพื่อให้กระบวนการแสวงหาความรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การค้นหานวัตกรรม เป็นขั้นตอนแรกสุดในการค้นหานวัตกรรม ได้แก่ การทำ Integrated Future Search เป็นการจำลองเหตุการณ์สมมติว่า ประเทศไทยหรือโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในอนาคต เช่น น้ำมันเชื้อเพลิงขาดแคลน จำนวนประชาการผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ฯลฯ จากนั้น จึงคิดหานวัตกรรมที่บริษัทจะสามารถพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ หรือรองรับความต้องการของผู้บริโภคในอนาคตที่เป็นไปได้

การเลือกสรรนวัตกรรมเชิงกลยุทธ์ การเลือกทำโครงการที่เหมาะสมกับธุรกิจหรือศักยภาพขององค์กร นับเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนวัตกรรมให้ประสบความสำเร็จ โดยการพิจารณาเลือกโครงการนวัตกรรม 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. ควรเลือกโครงการที่องค์กรสามารถทำได้จริง โดยพิจารณาทั้งศักยภาพด้านการลงทุน เทคโนโลยี และด้านการตลาด

2. การเลือกทำโครงการนวัตกรรมหนึ่ง หมายถึงการเสียโอกาสในการทำโครงการอื่น ๆ

3. หลังจากทำโครงการนวัตกรรมไประยะหนึ่งแล้ว ควรประเมินองค์กรว่ายังประสงค์ทำโครงการนั้นต่อไปหรือไม่

กระบวนการจัดการนวัตกรรมนี้มีแนวคิดพื้นฐานมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ (Interactive System) หรือการมีเครือข่ายความร่วมมือ (Clustering System) ระหว่างบุคคลและสถาบันที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์เป็นตัวเชื่อมให้เกิดการเรียนรู้ ส่งต่อและแพร่ขยายความรู้ ความคิด แบ่งปันประสบการณ์ เพื่อแก้ปัญหา และเพื่อผลักดันให้เกิดการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันที่เกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Innovation)

นวัตกรรม หมายความถึง สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ สิ่งที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม นวัตกรรมมิได้มีความหมายเฉพาะการนำเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเพื่อหาข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งนวัตกรรมถือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของธุรกิจอย่างยิ่ง ซึ่งแนวคิดในระยะเริ่มต้นเกิดขึ้นจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Technology Push) ในราวปี ค.ศ. 1960 และพัฒนาไปสู่แนวคิดการเกิดขึ้นของนวัตกรรมจากความต้องการของตลาด (Market Pull) ในราวปี ค.ศ. 1970 และล่าสุดการเกิดขึ้นของนวัตกรรมจากเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม (System Integration and Networking Model) นับแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา ซึ่งแนวคิดล่าสุดนี้เป็นมุมมองของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยความรู้ โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร สถาบัน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมนวัตกรรม

กลยุทธ์การบริหารนวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร โดยองค์ประกอบของการบริหารจัดการนวัตกรรม ประกอบด้วย

1. บุคลากรนวัตกรรม (Innovative People) โดยการพัฒนาบุคลากรขององค์กรให้มีภาวะผู้นำ (Innovation Leader) ฝึกทักษะความรู้ในการปฏิบัติเพื่อให้มีประสบการหลากหลาย เป็นผู้นำที่มีความคิดสร้างสรรค์ (Creative Leadership) รวมถึงการทำงานเป็นทีม

2. กลยุทธ์นวัตกรรม (Innovation Strategy) การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการนวัตกรรมเชิงเส้นตรง (Linear) ไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมเชิงระบบ การกำหนดแนวคิดวิสัยทัศน์ที่มองการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นโอกาส และมีการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ

3. องค์กรนวัตกรรม (Innovative Organization) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรเพื่อให้บุคลากรทุกระดับมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

4. กระบวนการนวัตกรรม (Innovation Process) กระบวนการสรรสร้างนวัตกรรมที่เกิดประสิทธิผลสูงสุดและเป็นต้นแบบ (Best Practice) สำหรับประเทศต่างๆ คือ กระบวนการพัฒนานวัตกรรมของธุรกิจเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น

เครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคมมีอยู่ 2 ประเด็น คือ ลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมและคุณภาพของสายสัมพันธ์นั้นลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคม เครือญาติ การมีระบบความ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เชื่อร่วมกัน วัฒนธรรม จึงเป็นทั้งเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชน และเป็นเครื่องผูกร้อยยึดโยงคนเอาไว้ด้วยกัน นอกจากจะดูที่เครื่องยึดโยงความสัมพันธ์แล้ว ในทางตรงกันข้าม ก็อาจดูได้จากความขัดแย้งในชุมชน (Conflict)ก็ได้ความเป็นชุมชน ดูที่คุณภาพของความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อกันว่าแน่นแฟ้นเพียงใดยิ่งแน่นแฟ้นก็ยิ่งมีความเป็นชุมชนสูง การสร้างความเป็นชุมชนที่ผูกพันกันแน่นแฟ้น คือการที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กันแบบเห็นหน้า (Face-to-fact Interaction) ชุมชนได้สร้างเครื่องมือและกลไกเพื่อทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน เช่น การไปวัดทุกวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา การจัดพิธีกรรมต่าง ๆ การจัดให้มี "พื้นที่"และโอกาส (Time and Space) เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้คนในชุมชนสามารถมีกิจกรรมการร่วมกันแบบพบปะเห็นหน้ากัน ในชุมชนที่อ่อนแอไม่ค่อยจะมีความเป็นชุมชนเหลืออยู่นั้น เราจะหาสิ่งที่เรียกว่าสำนึกหรือผูกพันร่วมกันแทบไม่พบ ซึ่งก็จะสะท้อนได้จากการไม่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันของคนในชุมชนนั้น

ปัจจัยที่มีผลกระทบมากต่อการเปลี่ยนความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่น คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางกายภาพ ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่พบปะเสวนากระบวนการพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นมาในรอบเกือบครึ่งศตวรรษนี้จึงเป็นการสร้างผลกระทบโดยตรงต่อการทำลายเครือข่ายทางสังคมในชนบท และทำให้พลังของท้องถิ่นในการพัฒนาตัวเองลดถอยลงอย่างรวดเร็ว

โดยสรุป นวัตกรรมไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งที่เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ผลิตด้วยเทคโนโลยีเท่านั้นหรือเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น แต่หมายถึงการเป็นนวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์ ที่เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเพื่อหาข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ซึ่งเกิดขึ้นจากเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม ดังนั้นนวัตกรรมในความหมายของวิทยาศาสตร์ชุมชนจึงเป็นรูปแบบกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนแนวใหม่ของคนในชุมชนที่เหมาะสมภายใต้ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและวิถีของชุมชน

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและความคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ดังนี้

ภูมิปัญญา คือความรู้ที่ถูกทดสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในบริบทใหม่ และทนทานต่อการพิสูจน์ด้วยหลักฐานหรือตรรกะวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์ (พลังชุมชน)

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการ นักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกัน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกัน และความหมายคลายคลึงกัน ดังนี้

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิด การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหาจนได้แนวทางที่เหมาะสมดังที่พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 75 พระพรรษา (2545) ราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 821) และสำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2551 : 45) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาว่า นอว์เลจ (Knowledge) ความรู้ของท้องถิ่น พื้นความรู้ความสามารถ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ และถ่ายทอดสืบกันมา เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต และสอดคล้องกับ ประจักษ์ ผลเรือง (2546 : 8) ได้ประมวลความหมายของคำว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หมายถึง องค์ความรู้ของท้องถิ่นอันเป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และทดลองนำปฏิบัติอย่างจริงจัง ในลักษณะการปฏิบัติการ (Operation Research) ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุข หรือป้องกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันในลักษณะความรู้และการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษสมดัง กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542 : 56) สรุปว่าความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ สอดคล้องกับอุบลรัตน์ กิจไมตรี (2542 : 10) ได้กล่าวว่าความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดและปฏิบัติต่อกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งสอดคล้องกับวิโรจน์ ศรีโภคา และคณะ (2544 : 173) ได้กล่าวว่าองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นศักยภาพที่ใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่รุ่นใหม่เป็นแกนของชุมชน ซึ่งจรรโลงให้อยู่รอดปลอดภัยถึงปัจจุบัน

นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตว่าเป็นปรัชญา เป็นนามธรรมที่มีคุณค่า ตามทรรศนะของเสรี พงศ์พิศ (2544 : 12) และราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 621) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง พื้นเพ รากฐานของ

ความรู้ชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน คล้ายคลึงกับทรรศนะของประเวศ วะสี (2545 : 20) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ต่าง ๆ ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้ไม่ใช่วิทยาศาสตร์มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม ทรรศนะดังกล่าวคล้ายคลึงกับ อินทิรา หิรัญสาย (2545 : 19) กล่าวว่า ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและผ่านกระบวนการคิดสร้างสรรค์ ในการแก้ปัญหา ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม คือไม่มีตัวตนที่จะจับต้องได้เป็นความสำนึก ความคิด ความจำ แต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกและสำลี รักสุทธิ (2553 : 10) สรุปว่าการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย มีลักษณะเป็นองค์รวมมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

ความหมายในลักษณะ ความรู้ ความเชื่อ จารีต ประเพณี แบบแผนการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้มีนักวิชาการที่ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันหลายท่าน ดังนี้เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11-12) วิทยากร วิเชียงกูล (2544 : 144-146) วิโรจน์ศรี โภคา และคณะ (2544 : 173) ให้ความหมายว่าหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัวในการดำรงชีวิตตาม แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในด้านการใช้ประโยชน์ และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่เรียนรู้ สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์และทดลองนำปฏิบัติอย่างจริงจังจนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่ว ไปว่าสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

ความสำคัญของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาได้ถูกกล่าวขานเมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจนโยบายของการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานานเพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศได้บทเรียน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เมื่อสังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้ เนื่องจากในอดีต ความรู้ ทักษะ ที่นำมาใช้เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สมดังทรรศนะของ ประเวศ วะสี (2545 : 41-67) กาสัก เต๊ะขันหมาก (2527 : 5-6) ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐาน การอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงมุ่งเน้นการสร้างสังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมซึ่งเป็นภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้ ภูมิปัญญานี้อาจสะท้อนออกมาในรูปศาสนา ประเพณี ความเชื่อและแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ชาวบ้านมองภูมิปัญญาเป็นเรื่องของวิถีชีวิต หลักการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์ และทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ไม่สามารถอธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ได้ แต่ก็เป็นหลักวิชาการของชาวบ้าน ดังทรรศนะของ มรว.อคิน รพีพัฒน์ (2547 : 28 -31) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ชาวบ้านอธิบายแบบวิทยาศาสตร์อย่างที่เราเรียนมาไม่ได้ แต่ว่าเขาเข้าใจความลึกซึ้งและความเหมาะสมกับท้องถิ่นสูงมาก เพราะอยู่ที่นั้น มาเป็นเวลานานทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของสังคมและประเทศชาตินั้นได้อีกด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นวัฒนธรรมเพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ การที่เราจะทำงานโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน เคารพภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเรื่องในอดีตชาวบ้าน ในหลายมิติ สอดคล้องกับอานันท์ กาญจนพันธ์ (2544 : 164-166) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นพลวัตรของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพลังทางสังคม มิติทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 3 ระบบ คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึงศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มักแสดงออกในรูปของความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของธรรมชาติ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิธีคิดของสังคมการจัดการความสัมพันธ์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมปรากฏให้เห็นในกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญา และอำนาจแสดงถึงศักยภาพของชุมชน

สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภูมิปัญญามิติทางวัฒนธรรมประกอบด้วย ระบบคุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม และระบบอุดมการณ์อำนาจ

ประเภทของภูมิปัญญา

นักวิชาการและผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญา ที่สอดคล้อง กัน ดังนี้เสรี พงศ์พิศ (2544 : 147) และชาญพงษ์ ถูกจิตร์ (2542 : 35) กล่าวว่า ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม ระดับที่ลึกลงไป เช่นระบบความคิด ระบบคุณค่า เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่สังเกตได้จากภายนอก เป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะสะท้อน ออกมาใน 5 ลักษณะคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
4. องค์ความรู้ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมด ทั้งในแง่ความรู้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่รอดของชุมชน ความรู้ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากร เพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรในชุมชน
5. ระบบความคิด ระบบคุณค่า ระบบความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับชุมชนภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามอัตถประโยชน์ เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์รวมรอบด้าน มิอาจแยกออกจากกันได้ ดังยศ สันตสมบัติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

(2542 : 63 -68) และสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 34 – 41) แบ่งภูมิปัญญาได้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ มีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพ

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ทุกคนต่างพยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยั่งยืนมั่นคง ทุ่มเทใช้สติปัญญาเพื่อให้บรรลุความต้องการ เช่น การพึ่งตนเอง

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พิทักษ์ฐานะและอำนาจ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและตำแหน่งหน้าที่เพื่อช่วยในการดำรงชีพ

4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันหาเงินบำรุงวัด

5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือสิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง

6. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของอาหารและยา เป็นการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น คนทรง หมอสมุนไพร ผู้ทำการประกอบพิธีกรรม

7. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาจากความรู้พื้นฐานในด้านองค์ความรู้จัดระบบการผลิต

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในส่วนของวิธีคิดทำให้มององค์ความเชื่อบางประการว่า ไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล

นิคม ชมภูหลง (2545 : 25) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 45) ได้แบ่งจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะและเทคนิคทางด้านเกษตรกรรมกับเทคโนโลยี โดยพัฒนาพื้นฐานคุณค่าเดิม ซึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสภาวการณ์ต่าง ๆ

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าของตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ทางด้านเศรษฐกิจได้ ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่นการทอผ้า การจักสานกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึงพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในด้านบริหารจัดการการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตงานด้านศิลปะ สาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กร ชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดจนองค์กรทางด้านสังคมอื่น ๆ ในการจัดการศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบความคิด ระบบคุณค่า เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินวิถีชีวิต 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และสะท้อนออกมาใน 5 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสังคมและสามารถจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา สาขาการแพทย์แผนไทย เป็นความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

การสืบทอดภูมิปัญญา

ความหมายของการสืบทอดภูมิปัญญา

การสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญา เมื่อมีกระบวนการเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้แต่ไม่ถ่ายทอดให้ผู้อื่นก็จะไม่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดหรือเป็นการสูญสิ้น ภูมิปัญญาไปในที่สุด การสืบทอดได้ผู้ให้ความหมายและความสำคัญ ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 1198) ได้ให้ความหมาย การสืบทอด ว่า รับช่วงปฏิบัติต่อ เขาสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2553 : 6-9) การสืบทอด หมายถึง การที่คนรุ่นหนึ่ง สร้างสรรค์ สั่งสม และถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความสามารถ ตลอดจนผลิตผลจากความรู้ ความคิดนั้น ๆ ต่อไปยังคนรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่องและเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

กรมศิลปากร (2542 : 160) กล่าวว่าการสืบทอดภูมิปัญญา เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า การสืบทอด คือกระบวนการสั่งสมสร้างสรรค์ความรู้ ความคิดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่งการดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของสังคมใดสังคมหนึ่งที่คนในสังคมนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

เนื่องจากภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป เมื่อถูกละเลย ขาดการยอมรับขาดการสืบทอด ในที่สุดจะขาดสายใยแห่งการต่อโยงระหว่างของเก่าและของใหม่ระหว่างอดีตและปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไป มีนักวิชาการ องค์กรต่าง ๆ ได้เสนอรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 15–17) ดังนี้

1. การสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือ ภายในครอบครัว จากพ่อ แม่ ลูก เครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้หลายอย่างจะมีการเผยแพร่ให้แก่คนอื่น ถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกดังกล่าวนั้น อย่างไรก็ดีมีหลาย ๆ อย่างที่ไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือการสืบทอด เพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น พ่อสอนลูกให้ไถนาดูแล

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เลี้ยงสัตว์ สอนให้ตีเหล็ก เป็นการถ่ายทอดโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกันเป็นคนช่วยพ่อ ดูว่าพ่อทำอย่างไรแล้วก็เลียนแบบพ่อ

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุด คือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคยาสมุนไพร หรือความรู้ในเรื่องศิลปะต่างๆหรือการทำมาหากินต่าง ๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุด คือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่ มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรค ยาสมุนไพร หรือการทำมาหากินต่าง ๆ

สามารถ จันทร์สูรย์ (2536 : 150-152) กล่าวว่าชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาตลอด และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้ สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น สนใจในสิ่งใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทายเป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพ ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรม ที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ซึ่งเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่า โดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนให้มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปของสื่อบันเทิงโดยสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของบันเทิง เช่น คำร้องของลิเก ลำตัด มโนราห์ หนังตะลุง คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรม คำสอนทางศาสนา การเมือง การปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยผ่านสื่อสารมวลชน เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และอื่น ๆ

สรุปได้ว่า รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามแนวคิดวิทยาศาสตร์ชุมชน คือ การสืบทอดองค์ความรู้จากผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สู่เด็กและเยาวชน ในเรื่องของทักษะการดำรงชีวิตของตนเองที่เหมาะสมภายใต้บริบทของชุมชน

10. กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ระบบความรู้

ระบบความรู้จะเป็นการพัฒนาชุดความรู้ของตัวเองขึ้นมาเพื่อทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพและหาปัจจัยสี่ที่จะช่วยให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายตามควร

ลักษณะของความรู้ท้องถิ่น

ความสัมพันธ์ของความรู้กับบริบทฐานทรัพยากร ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้การสร้างความอยู่รอด หลักประกันความมั่นคงให้กับชีวิต คนที่อยู่ในบริบทสิ่งแวดล้อมแบบใด ก็จะพัฒนาระบบความรู้ขึ้นมาใช้เพื่อตอบสนองความจำเป็นในการยังชีพ ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ การจัดหาปัจจัยสี่ต่าง ๆ ชาวบ้านในชนบทไทยในทุกที่มีทุนเดิมของความรู้เหล่านี้อยู่จนรอดมาได้ อย่างไรก็ตามระบบความรู้เหล่านี้ถูกละเลยมองข้าม หรือไม่ถูกนับว่าเป็นความรู้ ที่มีค่า ชุดความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิตจริงในท้องถิ่น แทบจะไม่มีที่ยืนอยู่ในสาระบบความรู้ที่ควรได้รับการถ่ายทอด ในช่วงเวลานับแต่การพัฒนาระบบการศึกษาไทยตามแบบตะวันตก

ในทุกท้องถิ่นจะมีหมอพื้นบ้านที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นอย่างดี และมีตำหรับยาหลายแบบที่พัฒนาขึ้นจากฐานของพืชพันธุ์ที่หาได้ในท้องถิ่นชุดของความรู้นั้นมีบริบทที่ก่อเกิดและมีผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้นั้นจริง ๆ จึงเป็นชุดความรู้ที่มีการสร้าง สะสม และถ่ายทอดสืบทอดต่อ ๆ กันมา ดังนั้นการเปลี่ยนบริบทที่เป็นที่ก่อเกิดของความรู้ชุดใดชุดหนึ่งจะมีผลทำให้ความรู้ชุดนั้นหมดคุณค่า/คุณประโยชน์ที่เคยมี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ของชุมชน

ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศและฐานทรัพยากรแบบใดก็ตาม มักจะสร้างความรู้จากการลองผิดลองถูก และสรุปบทเรียนจากปัญหาที่พบในการดำรงชีพบนฐานทรัพยากรนั้น ๆ

การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ อันเป็นส่วนประกอบของการจัดการองค์ความรู้ ถูกประพฤติปฏิบัติกันมานานแล้ว ตัวอย่างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เช่น การอภิปรายของเพื่อนร่วมงานในระหว่างการปฏิบัติงาน, การอบรมพนักงานใหม่อย่างเป็นทางการ, ห้องสมุดขององค์กร, โปรแกรมการฝึกสอนทางอาชีพและการเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดความรู้มีการพัฒนารูปแบบโดยอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่กระจายอย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 20 ก่อให้เกิดเทคโนโลยีฐานความรู้, ระบบผู้เชี่ยวชาญและคลังความรู้ ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ง่ายมากขึ้น

โดยสรุป การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นการส่งต่อชุดความรู้ของคนสู่คนเพื่อทำมาหากิน เพื่อการดูแลสุขภาพและหาปัจจัยสี่ที่จะช่วยให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

11. วิธีวิจัยแบบผสานวิธี

วิธีวิจัยแบบผสานวิธีไม่ใช่เรื่องใหม่ เป็นการวิจัยในแนวทางแบบผสมผสานวิธี ซึ่งเป็นการผสานวิธีคิด และระเบียบวิธีเชิงปริมาณและคุณภาพ ใช้การสังเกตกิจกรรมการร่วมกิจกรรมในพื้นที่ การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะ ๆ จากนักวิจัยและภาคีที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารโครงการและผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้กำหนดนโยบาย ผู้รับผิดชอบและภาคีที่ดำเนินงานโครงการนี้ในพื้นที่ปฏิบัติการด้วย(เนาวรัตน์ พรายน้อย. 2549 : 3)

วิธีวิจัยแบบผสานวิธี เป็นการออกแบบแผนการวิจัยที่จุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายประการดังนี้ (วิโรจน์ สารรัตนะ. 2545 : 13)

1. เพื่อเป็นการตรวจสอบสามเส้าให้เพิ่มความเชื่อมั่นในผลของการวิจัย
2. เพื่อเป็นการเสริมให้สมบูรณ์หรือเติมให้เต็ม เช่น ตรวจสอบประเด็นที่ซ้ำซ้อนหรือประเด็นที่แตกต่างของปรากฏการณ์ที่ศึกษา
3. เพื่อเป็นการริเริ่ม เช่น ค้นหาประเด็นที่ผิดปกติ ประเด็นที่ผิดธรรมดา ประเด็นที่ขัดแย้ง หรือทัศน์ใหม่ ๆ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

4. เพื่อเป็นการพัฒนา เช่น นำเอาผลจากการศึกษาในขั้นตอนหนึ่งไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในอีกขั้นตอนหนึ่ง เป็นต้น

5. เพื่อเป็นการขยายให้งานวิจัยมีขอบข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น

วิธีวิจัยแบบผสานวิธี จำแนกเป็น 2 ลักษณะคือ การประยุกต์ลักษณะเดี่ยว และการประยุกต์ลักษณะพหุ โดยการผสมเกิดขึ้นภายในขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งกระบวนทัศน์การวิจัยที่ใช้อาจเป็นเชิงปริมาณ แต่การรวบรวมข้อมูลอาจเป็นเชิงคุณภาพหรือในทางกลับกัน ข้อมูลที่รวบรวมอาจเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ แต่อาจวิเคราะห์ให้เป็นเชิงปริมาณ ด้วยการปรับข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นเชิงปริมาณ หรือข้อมูลเชิงปริมาณแต่วิเคราะห์ให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการปรับข้อมูลเชิงปริมาณให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

การออกแบบการวิจัย วิธีการเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และผสมผสานวิธี เป็นการออกแบบวิธีการแสวงหาหรือการสร้างองค์ความรู้ ด้วยวีการวิจัยที่ถูกต้องเหมาะสมกับโจทย์หรือประเด็นคำถาม เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่สนใจสอดคล้องกับบริบทอันเป็นเงื่อนไขบีบบังคับในกระบวนการแสวงหาความรู้ภายใต้ฐานความเชื่อตามกระบวนทัศน์ที่เป็นกรอบคิดของนักวิจัย เนื้อหาแบ่งเป็น 4 ส่วนได้แก่ 1) ช่วยผู้อ่านมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับฐานคิดและกระบวนการออกแบบการแสวงหา หรือสร้างความรู้ด้วยการวิจัย 2) อธิบายฐานคิดและวิธีการออกแบบทำวิจัยด้วยวิธีการเชิงปริมาณ 3) อธิบายฐานคิดและวิธีการออกแบบทำวิจัยด้วยการผสมผสานวีการเชิงปริมาณและวีการเชิงคุณภาพ 4) อธิบายฐานคิดและวิธีการออกแบบทำวิจัยด้วยวีการเชิงคุณภาพ

จากแนวคิดดังกล่าว การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงออกแบบการวิจัย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

12. วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กาญจนา แก้วเทพ (2553 : 17) ระบุว่าในช่วง 3 – 4 ทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ในแวดวงวิชาการก็จะได้รู้จักกับงานวิจัยแบบใหม่ ๆ สไตล์แปลก ๆ เช่น งานวิจัยเชิงนโยบาย งานวิจัยประเมินผล งานวิจัยแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ (Participatory – Action – Research – PAR) และในช่วง พ.ศ. 2541 – 2551 สังคมไทยก็ได้คุ้นเคยกับสายพันธุ์ใหม่ของงานวิจัยรุ่นล่าสุดคือ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

ตลอดเส้นทางของการพัฒนา และการแตกตัวของงานวิจัยประเภทต่างๆ นี้ ส่วนประกอบที่มักจะปรับเปลี่ยนไปอย่างสำคัญก็คือ เป้าหมาย โจทย์การวิจัย และวิธีวิทยาการวิจัย ที่ใช้สำหรับบริบทสังคมไทยที่ให้กำเนิดต่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ผู้เขียนคาดเดาว่า

เหตุผลหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากการรับรู้ของผู้คนทั่วไปในชีวิตประจำวัน "วิธีการวิจัยนั้นเป็นกระบวนการที่น่าเชื่อถือในการแสวงหาความรู้ ความจริง"

แต่กระบวนการวิจัยก็มี "ข้อเรียกร้องทางวิชาการที่ค่อนข้างเข้มงวด" เช่น ต้องมีการอ่านงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูล (บางทีก็เกินเลยไปถึงต้องมีการใช้สถิติ) ต้องเขียนรายงานการวิจัย ต้อง... ข้อเรียกร้อง เช่นนี้ทำให้การทำงานวิจัยจำกัดวงอยู่แต่ในสถาบันการศึกษา ในแวดวงนักวิชาการและนักศึกษาเท่านั้น โจทย์ของ CBR "หากกระบวนการวิจัยเป็นวิธีการที่ดีมีประสิทธิภาพในการแสวงหาความรู้ทำอย่างไรจึงจะติดตั้งกระบวนการนี้ให้แก่ประชาชน ชาวบ้านทั่วไปได้เล่า" คำตอบก็คือ จำเป็นต้อง "ผ่อนปรน" ความเข้มงวดทางวิชาการลงไปบ้าง แต่ทว่าส่วนที่ผ่อนปรนนั้นต้องเป็นระดับเปลือกและกระพี้เท่านั่น ส่วนแก่นแท้ของขบวนการวิจัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยสายพันธุ์ใดก็ต้องรักษา DNA ส่วนนี้เอาไว้ แต่อะไรคือแก่นของกระบวนการวิจัย

กล่าวเฉพาะการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในสังคมไทย สันนิษฐานว่า งานวิจัยสายพันธุ์ใหม่ CBR นี้น่าจะเป็นลูกผสมที่มีพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์มาจาก 3 แหล่งคือ งานวิจัยวิชาการ งานพัฒนา และวิถีแบบชาวบ้าน ซึ่งจะมาแสดงออกในวิธีวิทยาของ CBR (กาญจนา แก้วเทพ. 2553 : 18-21)

1. จากงานวิจัยวิชาการ งานวิจัย CBR ยังคงรักษา "แก่น" ของขั้นตอนต่าง ๆ ที่จำเป็นของวิธีการทางวิทยาศาสตร์เอาไว้ โดยอาจจะมีการ "ตัดออก ลดทอน ทดแทน แปรรูป" บางอย่างเข้าไป เช่น ในขณะที่นักวิจัยที่เป็นชาวบ้านจะไม่มีการเตรียมฐานความรู้ด้วยการอ่านทบทวนวรรณกรรม (Review Literature) แต่ CBR ก็ได้ใช้รูปแบบของ "การจัดการความรู้" (Knowledge Management) มาทดแทน เช่นรูปแบบการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมกันอย่างมีการจัดระบบของการประชุม (Planned Meeting)

2. จากงานพัฒนา คือ การรักษาเป้าหมายที่จะนำเอา "ความรู้ที่ค้นพบไปค้นคิดกิจกรรมเพื่อการปรับปรุง แก้ไขสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีอย่างมีแผน มีข้อมูล ข้อเท็จจริงรองรับ" (Planned Change)

3. จากวิถีแบบชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านผู้จะกลายมาเป็น "นักวิจัย" ใน CBR มีวิถีการดำรงชีวิตและมีวิธีคิดที่แตกต่างไปจากทั้งนักวิชาการ นักพัฒนา ดังนั้น ในทุกขั้นตอนของวิธีวิทยาจึงต้องถูกกำกับด้วยวิถีแบบชาวบ้าน ทั้งนี้ เพื่อให้ "ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัย" นั้นสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง (Applicable) ตัวอย่างวิธีคิดแบบชาวบ้านในเรื่อง "การแก้ปัญหาหนี้สิน" นั้นจะมีหลากหลาย (Diversity) และให้ทางเลือกที่มากกว่า (Optional) (มีวิธีคิดเป็น

Spectrum Range เป็น Option) เริ่มตั้งแต่ “ปลดหนี้สินได้หมด ปลดหนี้สินได้บางส่วน ลดหนี้สินได้เป็นส่วนใหญ่ ไม่เพิ่มหนี้ ไปจนกระทั่งอยู่กับหนี้อย่างมีสติ” เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เมื่องานวิจัยประเภทต่าง ๆ มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนแตกต่างออกมานั้น ส่วนประกอบที่เปลี่ยนแปลงไปจะมีอยู่ 2 ส่วนหลัก ๆ ส่วนแรกคือ เป้าหมาย / โจทย์การวิจัย ส่วนที่สองคือ วิธีวิทยา ในที่นี้ ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงวิธีวิทยาเป็นสำคัญ

วิธีวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการแสวงหาความรู้ หรือเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วย “ชุดของวิธีการ” (Set of Method) กล่าวคือ เป็นศาสตร์ที่พยายามทำความเข้าใจกับ “วิธีการหาความรู้” หลาย ๆ แบบว่ามีลักษณะอย่างไร มีข้อเด่นข้อด้อย รวมทั้งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการแต่ละอย่างนั้นเป็นอย่างไร

ดังนั้น สำหรับ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งเป็นรูปแบบการวิจัยใหม่เอี่ยมล่าสุดนั้น ไม่ว่างานวิจัยประเภทนี้จะไปผสมพันธุ์กับต้นแบบใดๆ ก็ตาม แต่ทว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็ยังคงต้องรักษา “แก่นวิธีวิทยาของวิธีการทางวิทยาศาสตร์” เอาไว้ ซึ่งในกรณีของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในสังคมไทยนั้น พบว่า คุณค่าของ “แก่น” ดังกล่าวยังคงติดผนึกแน่นอยู่ในวิธีวิทยาของ CBR ซึ่งทำให้เราสามารถนิยามความหมายได้อย่างแน่นอนว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่มีหลักวิชาการ” ประเภทหนึ่ง

สรุปจากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยประยุกต์ขั้นตอนและนำขั้นตอนไปใช้ทั้งในงานวิจัยเชิงปริมาณและงานวิจัยเชิงคุณภาพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บริบทของชุมชนบ้านแม่นใหญ่

(ที่มา : สถานีอนามัยบ้านหนองจิก. 2551 : 9)

ที่ตั้ง

1. บ้านแม่นใหญ่ หมู่ที่ 4 ทิศเหนือจด ทิศเหนือจดบ้านดอนตูมดอนโด ทิศตะวันออกจดบ้านแม่นใหญ่หมู่ที่ 14 ทิศใต้จดบ้านกลาง ทิศตะวันตก จดบ้านดงเค็ง

2. บ้านแม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 ทิศเหนือจดบ้านดอนตูมดอนโด ทิศตะวันออกจดบ้านแม่นใหญ่หมู่ที่ 4 ทิศใต้จดบ้านกลาง ทิศตะวันตก จดบ้านดงเค็ง

3. บ้านกลาง หมู่ที่ 8 ทิศเหนือจดบ้านแม่นใหญ่ หมู่ที่ 4 ทิศตะวันออกจดบ้านหัวช้าง ทิศใต้จดบ้านหนองใหญ่ ทิศตะวันตก จดบ้านดงเค็ง

4. บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 11 ทิศเหนือจดบ้านเม่นใหญ่ ทิศตะวันออกจดบ้านหนองจิก ทิศใต้จดบ้านหนองใหญ่ ทิศตะวันตก จดบ้านกลาง

5. บ้านเม่นน้อย หมู่ที่ 7 ทิศเหนือจดบ้านหัวฝาย ทิศตะวันออกจดแก่งเลิงจาน ทิศใต้จดบ้านหนองจิก ทิศตะวันตก จดบ้านเม่นใหญ่

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเม่นใหญ่

ชุมชนบ้านเม่นใหญ่ จะอยู่ใกล้กับโรงเรียนและมีระยะทางที่ไม่ห่างกันนักในแต่ละหมู่บ้าน โดยระยะทางของชุมชน บ้านเม่นใหญ่หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 14 อยู่ติดกับโรงเรียนห่างจากอำเภอเมือง ประมาณ 7 กิโลเมตร บ้านกลาง หมู่ที่ 8 อยู่ติดกับโรงเรียนห่างจากอำเภอเมือง ประมาณ 7 กิโลเมตร บ้านเม่นน้อย หมู่ที่ 7 เป็นหมู่บ้านที่ห่างจากโรงเรียนที่สุด ประมาณ 2 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอเมือง ประมาณ 5 กิโลเมตร บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 11 อยู่ห่างจากโรงเรียน ประมาณ 500 เมตร ห่างจากอำเภอเมือง ประมาณ 6 กิโลเมตร การสัญจรไปมาสะดวก แต่ถึงแม้ว่า จะอยู่จากห่างจากอำเภอเมืองไม่มากก็ตาม ชุมชนยังมีวิถีชีวิตที่คงความเป็นชุมชนชนบทอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิต นอกจากนั้นชุมชนในเขตบริการทั้ง 5 หมู่บ้าน ยังมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นทั้งสถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ เหลืออยู่หลายเรื่อง

ภูมิปัญญาของชุมชน

ชุมชนบ้านเม่นใหญ่ มีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องทั้งประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในชุมชนมากมาย ดังนี้

1. ประเพณี วัฒนธรรม เช่น การทำบุญวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีบวชนาค ประเพณีแต่งงาน บุญเผวส บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวกี่

2. ความเชื่อ เช่น ประเพณีการเลี้ยงปู่ตา พิธีค้ำโพธิ์ค้ำไทร พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีไล่ผีสาง

3. วิถีชีวิต โดยเฉพาะในการดำรงชีวิตด้วยปัจจัยสี่เช่น การทำมาหากิน การทำที่อยู่อาศัยโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การทอผ้า การย้อมผ้าจากสีธรรมชาติ การถนอมอาหาร การใช้ยาสมุนไพรรักษาโรค

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนบ้านเม่นใหญ่ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1. นางทองมา ราชคาม มีชุดความรู้เรื่อง การทอผ้า การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

2. นายไพบูลย์ เพชรไพฑูรย์ มีชุดความรู้เรื่อง การทำไร่นาสวนผสม

3. นางสุกัญญา ลาจ้อย มีชุดความรู้เรื่อง ถนอมอาหาร การทำกุ้งจ่อมอาหารพื้นบ้าน

4. นายเคน บัวลาด มีชุดความรู้เรื่อง พืชสมุนไพรในการใช้รักษาโรค

5. นายเสถียร คณาศรี มีชุดความรู้เรื่อง เทคนิคการทำมากิน การก่อสร้างบ้าน

6. นางนวล ภาแก้ว มีชุดความรู้เรื่อง การทอผ้าทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

7. นายบุญเหลือ แสนบุญ มีชุดความรู้ด้านพิธีทางศาสนา การสะเดาะเคราะห์ พิธีกรรมตามความเชื่อ

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ชุมชนบ้านเม่นใหญ่ มีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญหลายแห่ง โดยในแหล่งเรียนรู้จะมีภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนมากมาย ได้แก่

1. กู่โบราณบ้านเม่นน้อย อยู่ที่บ้านเม่นน้อย หมู่ที่ 7 จะมีภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ในเรื่อง ประวัติความเป็นมาของกู่ ความเชื่อ ความศรัทธาโดยวิธีการบนบานเรื่องต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ชนิดของหินที่สร้างกู่และการเปลี่ยนแปลงของสภาพสิ่งแวดล้อม โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของชุดความรู้ คือ พ่อใหญ่เกิ่ง คำทุม อายุ 81 ปี ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 36 บ้านเม่นน้อย หมู่ที่ 7 ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2. วัดบ้านเม่นใหญ่ อยู่ที่บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 จะมีภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ในเรื่อง พิธีกรรมทางศาสนา ศิลปะภาพวาด การปฏิบัติธรรม งานประเพณีของคนชุมชน โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของชุดความรู้ คือ พ่อใหญ่เหลือ แสนบุญ อายุ 75 ปี ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 45 บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

3. ไร่นาสวนผสมของนายไพบูลย์ เพชรไพฑูรย์ เกษตรกรตัวอย่างของธนาคารสหกรณ์เพื่อการเกษตร จังหวัดมหาสารคาม อยู่ที่บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 11 จะมีภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ในเรื่อง พืช ชนิดต่าง ๆ การขยายพันธุ์พืช การเลี้ยงสัตว์ การใช้ประโยชน์ของ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ที่ดิน การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำสมุนไพรไล่แมลง โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของชุดความรู้ คือ พ่อใหญ่ไพบูลย์ เพชรไพฑูรย์ อายุ 60 ปี ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 18 บ้านหัวช้าง ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

4. โคกหนองแสบง เป็นป่าชุมชนของชุมชนบ้านเม่นใหญ่และบริเวณใกล้เคียง จะมีภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ในเรื่อง ความหลากหลายของชนิดของพืช พืชสมุนไพร สัมพันธ์ของห่วงโซ่อาหาร ชีวบริเวณ การย้อมผ้าจากสีเปลือกไม้ การใช้ประโยชน์จากพืชในด้านต่าง ๆ โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของชุดความรู้ คือ พ่อใหญ่เคน บัวลาด อายุ 65 ปี ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 75 บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีชุดความรู้เรื่องพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรค แม่ใหญ่ชารี พลสมชัย อายุ 75 ปี ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 4 แม่ใหญ่นวล ภาแก้ว อายุ 71 ปี หมู่ที่ 4 ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีชุดความรู้เรื่อง การย้อมผ้าจากสีเปลือกไม้

เศรษฐกิจ

คนในชุมชนจะมีรายได้เฉลี่ยในระดับต่ำ เนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ รายได้จะมาจากอาชีพหลักคือการทำเกษตรกรรม บางครอบครัวก็อาจมีเพิ่มขึ้นมา คือรายได้จากการทำกสิกรรม คือการเลี้ยงสัตว์ การประมงน้ำจืด เช่น การจับสัตว์น้ำ

ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

คนในชุมชนเขตบริการของบ้านเม่นใหญ่ทุกหมู่บ้านยังนับถือประเพณี ฮีต 12 ครอง 14 ซึ่งมีดังนี้

ฮีต 12

1. เดือนอ้าย(เดือนเจียง)-บุญข้าวกรรม
2. เดือนยี่ - บุญคูณลาน
3. เดือนสาม-บุญข้าวจี่
4. เดือนสี่-บุญเผวส
5. เดือนห้า-บุญสงกรานต์
6. เดือนหก-บุญบั้งไฟ
7. เดือนเจ็ด-บุญซำฮะ
8. เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา
9. เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

10. เดือนสิบ-บุญข้าวสาก

11. เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษา

12. เดือนสิบสอง-บุญกฐิน

ครองสิบสี่ มีคำฮีตนำหน้าด้วย คือ

1. ฮีตเจ้าครองขุน เป็นหลักสำหรับผู้ปกครองในสมัยโบราณ ขุนก็คือเจ้าเมือง เช่น ขุนเบฮม ขุนลอ ขุนทึง เป็นต้น (ภาคกลางก็มี เช่น พ่อขุนรามคำแหง)

2. ฮีตท้าวครองเพีย (เจ้าปกครองขุน)

3. ฮีตไพร่ครองนาย (ไพร่ปฏิบัติต่อนาย)

4. ฮีตบ้านครองเมือง (ประเพณีของบ้านเมือง)

5. ฮีตปู่ครองย่า

6. ฮีตตาครองยาย

7. ฮีตพ่อครองแม่ (พรหมวิหารธรรม)

8. ฮีตใภ้ครองเขย (หลักปฏิบัติของลูกสะใภ้ลูกเขย)

9. ฮีตป้าครองลุง

10. ฮีตลูกครองหลาน

11. ฮีตเถ้าครองแก่ (ธรรมของผู้ชายที่มีต่อเด็ก)

12. ฮีตปีครองเดือน (คือฮีตสิบสองนั่นเอง)

13. ฮีตไฮ่ครองนา

14. ฮีตวัดครองสงฆ์

ชุมชนบ้านเม่นใหญ่ มีโรงเรียนในชุมชน คือโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ซึ่งบริบทของโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ มีดังนี้

โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า

1. ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ เดิมเรียนร่วมกับโรงเรียนประชาบาลบ้านหนองจิก ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 9 สิงหาคม 2465 ที่วัดบ้านหนองจิก ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 บ้านเม่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตบริการของโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ทั้งหมด 5 หมู่บ้าน คือ บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 11 บ้านกลาง หมู่ที่ 8 และบ้านเม่นน้อย หมู่ที่ 7 เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีการจัดการศึกษา 2 ระดับ คือ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (การศึกษาปฐมวัย) และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา)

1.1 จำนวนครูและบุคลากร

จำนวนครูมีทั้งหมด 16 คน มีผู้บริหาร 1 คน ครูผู้สอน 15 คน

1.2 จำนวนนักเรียน

โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ มีนักเรียนในปีการศึกษา 2552 จำนวนทั้งหมด 161 คน โดยเป็นนักเรียนในระดับการศึกษาปฐมวัย จำนวน 21 คน แยกเป็นชาย 15 คนและหญิง 6 คน นักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 109 คน แยกเป็นชาย 53 คน หญิง 56 คน นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 31 คน แยกเป็นชาย 16 คน หญิง 15 คน

1.3 ชุมชน ภูมิปัญญา และสถานที่สำคัญในชุมชน

1.3.1 ไร่นาสวนผสมของนายไพบูลย์ เพชรไพฑูรย์

1.3.2 วัดบ้านเม่นใหญ่

1.3.3 การย้อมผ้าของนางชารี พลสมชัย

1.3.4 กู่บ้านเม่นน้อย

1.4 การรับการประเมินคุณภาพของสถานศึกษา

โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ได้รับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(องค์การมหาชน) และได้ผ่านการประเมินทั้ง2 รอบ คือ

1.4.1 รอบแรก เมื่อวันที่ 8-10 กรกฎาคม 2546 มีการประเมินทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านผู้บริหาร ด้านครูผู้สอน และด้านนักเรียน และได้รับข้อเสนอแนะในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ไว้ 2 มาตรฐาน คือ มาตรฐานที่ 1 นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ และมาตรฐานที่ 4 นักเรียนมีการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดสร้างสรรค์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1.4.2 รอบที่สอง เมื่อวันที่ 22-24 กรกฎาคม 2549 มีการประเมินทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านผู้บริหาร ด้านครูผู้สอน และด้านนักเรียน และได้รับข้อเสนอแนะในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะ

1.1) ควรพัฒนาเรื่องการจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.2) มีการนิเทศติดตามการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

1.3) การส่งเสริม การจัดหาสื่อ ห้องสมุด และเทคโนโลยีอื่น ๆ ให้เพียงพอแก่ความต้องการ

2) ทิศทางการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา

2.1) สถานศึกษาควรจัดอบรม/สัมมนาให้ความรู้ในการจัดการศึกษา การจัดทำหลักสูตรให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์

2.2) มีการใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดทำหลักสูตร ให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์

2.3) สถานศึกษาควรมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และนำมาใช้อย่างจริงจังต่อเนื่อง

สรุปบริบทของโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา มีหมู่บ้านที่มาใช้บริการ 5 หมู่บ้าน สภาพปัญหาของโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ จากผลประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษา ที่ได้รับการประเมินคุณภาพจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(องค์การมหาชน) ทั้ง 2 รอบ โดยได้รับข้อเสนอแนะในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา คือ โรงเรียนควรพัฒนาเรื่องการจัดทำหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการนิเทศติดตามการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ และการส่งเสริม การจัดหาสื่อ ห้องสมุด และเทคโนโลยีอื่น ๆ ให้เพียงพอแก่ความต้องการ ซึ่งโรงเรียนควรมีทิศทางการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา โดยเฉพาะเรื่องการจัดทำหลักสูตรให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ มีการใช้แหล่ง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เรียนรู้ในท้องถิ่น และนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดทำหลักสูตร ให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สถานศึกษาควรมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และนำมาใช้อย่างจริงจังต่อเนื่อง

โดยสรุปชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ยังมีสิ่งที่ดี ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นชุดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ และสามารถถ่ายทอดชุดความรู้สู่รุ่นลูกรุ่นหลานได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะชุดความรู้เรื่องการดำเนินวิถีชีวิตเพื่อการดำรงชีวิตด้านปัจจัยสี่ภายใต้บริบทของชุมชน ที่สมควรนำมาจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อพัฒนาคนในชุมชนให้สามารถดำรงชีวิต ด้วยองค์ความรู้ที่เหมาะสมและสัมพันธ์กับวิถีของชุมชนอย่างเกื้อกูลธรรมชาติ ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง คนในชุมชนดำรงชีวิตอย่างมีภูมิคุ้มกันและพึ่งพาตนเองได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

เสถียร ฉันทะ (2542 : 95) ทำการศึกษา เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นชุดองค์ความรู้ ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมชุมชนของการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับนิเวศน์นั้นๆ และได้สะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือวิธีคิดโลกทัศน์และความเชื่อ ในการให้คุณค่าของชุมชนที่มีต่อสัมพันธ์ภาพ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติและสะท้อนให้เห็นองค์รวม ที่เป็นความรู้เชิงเทคนิค กับผลการจัดทรัพยากร โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและนำไปสู่การดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรใน 2 ระดับ คือระดับครอบครัว เครือญาติ และระดับชุมชน นอกจากนี้อิทธิพลของวัฒนธรรมชุมชนระบบการแพทย์พื้นบ้านมีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร

วราภรณ์ วัจนะพันธ์ และคณะ. (2544 : 125) ได้วิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตการศึกษา 4 ผลการวิจัยพบว่า ทัศนะของครู ผู้สอนวิทยาศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาในเขตการศึกษา 4 ต่อการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านพบว่า ร้อยละ 97 เห็นด้วยกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ปรับในการจัดการเรียนการสอน และร้อยละ 3 ไม่เห็นด้วยกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้ในการจัดการเรียน การสอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ (2547 : 100) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เพื่อจัดทำบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องผ้าม่อฮ่อมของชาวสูงเม่นและบทเรียนคณิตศาสตร์ท้องถิ่นเรื่อง คณิตศาสตร์ในวิถีชีวิตช่างไม้ชาวสูงเม่น พบว่า การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านที่สำคัญตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ส่งผลให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการอย่างมีความสุข และเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ครูได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและมีเจคติที่ดีต่อการวิจัย

สราวุธ ตันติวัฒน์และคณะ (2547 : 69-70) ศึกษาการสร้างบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ผลการวิจัยเชิงความรู้ พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสอนการอนุรักษ์พันธุ์พืช และช้างให้ยั่งยืนได้อย่างลึกซึ้งด้วยคำกล่าวที่ว่า"เมื่อเห็นช้างขี้ให้รีบเก็บขี้ช้างไปปลูก จะได้เกิดเป็นลูกช้าง" มีพืชสมุนไพรรักษาอาการท้องร่วงของช้าง ได้แก่ เปลือกกระโดน เปลือกตะแบก เปลือกเกิลขยอม เปลือกมะค่าแต้ มีพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาระบายของช้าง ได้แก่ ใบหมากหม้อ มะขามเปรียก เปลือกต้นขี้เหล็ก มีพืชที่ใช้ลดอาการตกมันของช้าง คือฟักเขียว ผลการวิจัยเชิงพัฒนา กระบวนการสร้างบทเรียนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ทำให้คณะผู้วิจัย มีการเปลี่ยนแปลงความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น นักเรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านช้างสุรินทร์

อุไรวรรณ วิจารณกุล และสมศรี จินตสนธิ (2547 : 95) ได้นำองค์ความรู้เรื่องบ่อเกลือพันปีมาพัฒนาเป็นบทเรียนวิทยาศาสตร์ชุดการเรียนรู้เรื่องบ่อเกลือพันปี นครไทย จังหวัดพิษณุโลก ด้วยการบูรณาการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเนื้อหาเข้ากับประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา การงานพื้นฐานอาชีพ และวิทยาศาสตร์ ที่เน้นให้ผู้เรียนใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์

ชลีรัตน์ พะยอมแย้ม และคณะ (2549 : 68) ได้นำเอาเรื่องอาชีพเกษตรกรรมในท้องถิ่นของชุมชนบ้านหนองโพธิ์มาพัฒนา จัดทำเป็นบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ไร่นาสวนผสมชุมชนบ้านหนองโพธิ์ โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและใช้ทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์แสวงหาองค์ความรู้เพื่อนำมาจัดทำเป็นชุดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น

สุภาพันธ์ วงศ์คำจันทร์และคณะ (2547 : 86) ได้นำเอาสิ่งต่างๆ ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติเขาชอนเดื่อ ในอำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ มาผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านพัฒนาเป็นบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเขาชอนเดื่อ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประทีป นวลเจริญ และคณะ(2548 : 89) ศึกษาการอนุรักษ์ป่าพรุฝั่งอันดามัน ลักษณะบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อพัฒนาครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนคนในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษาและชุมชน ได้พัฒนาศักยภาพในการแสวงหาความรู้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้นักเรียน นักศึกษา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น

หทัย น้อยสมบัติและคณะ (2548 : 117) ศึกษาการสร้างบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องระบบนิเวศของกุดน้ำลัด ผลการศึกษาพบว่า กุดน้ำลัด เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่เกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่สภาพแวดล้อมทางชีวภาพ มีความหลากหลายของพืช และสัตว์ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากกุดน้ำลัดในการเกษตร องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้จากกุดน้ำลัด ได้แก่ กุดเป็นระบบนิเวศในน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงแทนที่หรือการทดแทนของพืช และเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetlands)

ศิรินันท์ ถนัดค้า (2548 : 29) ศึกษาพืชสมุนไพรจากใบสะระแหน่พบว่า สะระแหน่สามารถเจริญเติบโตได้ดีที่สุดเมื่อรดด้วยน้ำคาวปลา สะระแหน่สามารถใช้เป็นยาสมุนไพร เช่น บรรเทาอาการหน้ามืดตาลาย โดยวิธีการสูดดม และบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อรวมทั้งอาการกระหายน้ำโดยวิธีการรับประทาน นอกจากนี้ ยังพบว่าในใบสะระแหน่ยังมีน้ำมันหอมระเหย (Essential oil) ซึ่งสามารถสกัดได้โดยวิธีการกลั่นด้วยไอน้ำ โดยใช้ใบสะระแหน่สดน้ำหนัก 150 กรัม ได้น้ำมันหอมระเหย 2 มิลลิลิตร เมื่อนำมาบำบัดด้วยกลิ่น Aroma Therapy สามารถใช้บรรเทาอาการหวัดและอาการผิดปกติอันเกิดจากระบบทางเดินหายใจ การอมใบสะระแหน่ทำให้ชุ่มคอ นอกจากนี้สะระแหน่ยังสามารถใช้ดื่มเป็นน้ำชาได้ บทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับสะระแหน่ได้ถูกสร้างขึ้น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 ใช้สำหรับสอนนักเรียนชั้นประถมศึกษา ของโรงเรียนบ้านช่อระกา และระดับที่ 2 ใช้สำหรับสอนนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ จากการใช้แบบสอบถามสำรวจความเห็น และสัมภาษณ์ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษาเกี่ยวกับบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยสะระแหน่ ผลการสำรวจพบว่าครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา มีความพึงพอใจในระดับมาก

ณภพ ศรีวิชัย (2550 : 74-75) ศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิ เพื่อสร้างและหาประสิทธิภาพของบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาได้บทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานช่วงชั้นที่ 3 เรื่องการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประสิทธิภาพต่อบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดและนักเรียน มีเจตคติต่อบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นที่เห็นด้วยอยู่ในระดับมาก

เฉลิมชนม์ บุญเกียรติสกุล (2550 : 99) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของอาหารธรรมชาติในป่าเมี่ยง: กรณีศึกษา บ้านปางมะโอตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าชาวบ้านปางมะโอมีการประกอบอาชีพการทำเมี่ยงลดลงเนื่องจากการขาดแคลนแรงงานเก็บเกี่ยวผลผลิต สถานการณ์การใช้ประโยชน์จากพืชอาหารของชุมชนในปัจจุบันต่างจากในอดีต แต่ชุมชนยังมีภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในป่าเมี่ยง โดยชุมชนมีวิธีคิดและวิธีการปรับตัวในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของอาหารธรรมชาติเมื่อระบบนิเวศป่าเมี่ยงเปลี่ยนแปลงไป สามารถแบ่งหมวดหมู่ได้หลายแบบ โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้รู้ ถือได้ว่าเป็นการจำแนกตามระบบคิดของชาวบ้านปางมะโอ โดยมีการใช้ประโยชน์พืชอาหารป่าในด้านต่าง ๆ อย่างเชื่อมโยงกันทั้งบทบาทหน้าที่ ทางด้านประเพณี วัฒนธรรมในการบริโภค ความเชื่อ ที่สัมพันธ์กับฤดูกาลรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของนิเวศป่าเมี่ยงอีกด้วย

จันจิรา ทิพย์วงค์ (2552 : 78) ทำการศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติมเรื่อง นาข้าวเหนียวสันป่าตอง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1. ผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติมเรื่องนาข้าวเหนียวสันป่าตอง โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์พบว่ามีเนื้อหาหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง 3 ด้านคือชนิดพันธุ์และสมบัติของข้าว ดินและปุ๋ยที่เหมาะสมกับนาข้าวและเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาข้าว 2. ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติมเรื่องนาข้าวเหนียวสันป่าตอง โดยได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ท้องถิ่น ครูวิทยาศาสตร์ ชุมชนและเป็นวิทยากรในการให้ความรู้กับนักเรียน อีกทั้งนักเรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเสนอความคาดหวังในการเรียน 3. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติมเรื่องนาข้าวเหนียวสันป่าตอง หลังการสอนสูงกว่าก่อนการสอน

กาญจนา เกียรติมณีรัตน์ (2546 : 164) ศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย พบว่า รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยมี 4 รูปแบบตามวงจรวิถีชีวิตในแต่ละวัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

คือ 1) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัวและพื้นฐานอาชีพ 2) รูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ 3) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อพันธมิตรทางอาชีพ และ 4) รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อทางเลือกในอาชีพและสานต่ออาชีพในชุมชน

อุทุมพร หลอดโค (2554 : 75) ศึกษาอาหารธรรมชาติ :วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอีสานพบว่า การจัดการความรู้ของชาวบ้านที่มีต่อ อาหารธรรมชาติ อันได้แก่ การสร้างความรู้ของชาวบ้าน การจัดเก็บ รูปแบบของความรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ใช้กลไกทางสังคมใน การส่งผ่านองค์ความรู้ในลักษณะกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งความรู้ที่มีต่ออาหารธรรมชาติจะมีการเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลของ องค์ความรู้อยู่ตลอดเวลา เมื่อชาวบ้านยังคงดำรงวิถีชีวิตร่วมกับการ พึ่งพิงธรรมชาติอยู่อย่างต่อเนื่อง ความรู้ก็จะถูกบรูณาการและต่อย อดองค์ความรู้เดิมกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่น หนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

สมฤทธิ์ ไชยมงคล และคณะ (2552 : 85) ศึกษาการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากลในการพัฒนาอาชีพการผลิตเมี่ยงแบบยั่งยืนของชุมชนบ้านปางอั้นพบว่า ในการดำเนินการวิจัยของชุมชนบ้านปางอั้น-ปางน้ำฤ สิ่งที่จำเป็นและต้องทำความเข้าใจในการก่อเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาสู่วิถีการปฏิบัติที่ดีของชุมชนในการการทำสวนเมี่ยง โดยเฉพาะการพึ่งพาธรรมชาติผ่านการทำสวนเมี่ยง ที่มีนัยสำคัญในการอธิบายต่อสังคมภายนอกและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้พัฒนาไปสู่วิถีปฏิบัติต่อธรรมชาติที่สอดคล้องกับการดำรงอยู่ของชาวบ้านในชุมชน และเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่นำไปสู่การแก้ไขสถานการณ์ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอาศัยฐานภูมิปัญญาเป็นเงื่อนไขกำกับ และสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านภายในชุมชน ในกระบวนการทำสวนเมี่ยง จะเห็นถึง ระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความรู้ ของชาวบ้านในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกล่าวคือในหากไม่ดูแลป่าให้ดีและคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตเมี่ยงก็ออกมาไม่ดีและไม่คุณภาพ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อกัน

ประไพ ทองเชิญและคณะ(2552 : 85) ศึกษาการฟื้นฟูกระบวนการย้อมครามในวิถีผ้าพื้นบ้านภาคใต้พบว่า การฟื้นฟูกระบวนการย้อมครามในวิถีผ้าพื้นบ้านภาคใต้ด้วยกระบวนการเรียนรู้และลงมือทำจริง โดยเริ่มต้นจากการสืบค้นภูมิปัญญาครามดั้งเดิมจากหลายพื้นที่ แล้วทำการประมวลองค์ความรู้เทคนิควิธีเฉพาะถิ่น มาทดลองทำขึ้นใหม่ตามภูมิปัญญาดั้งเดิม จากนั้นจึงทำการสรุปผลแล้วจึงทำการพัฒนาต่อยอดให้สอดคล้องกับวิถีชุมชนและสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ผลกระทบที่สำคัญยิ่ง คือ คุณค่าและความสุขที่ผู้ร่วมปฏิบัติการได้รับจาก

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กระบวนการฟื้นฟูการย้อมคราม ซึ่งแท้จริงคือการหวนคืนสู่วิถีพื้นบ้านรากฐานวัฒนธรรมการกินอยู่อย่างเกื้อกูลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และส่งเสริมให้มนุษย์ได้ขัดเกลาสภาวะจิตใจตนให้สงบเย็นประณีตยิ่งขึ้น

โดยสรุป การเรียนรู้จากบริบทและทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้งจากทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล แล้วนำองค์ความรู้ที่ร่วมกันศึกษามาถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นขั้นตอน จะสามารถเพิ่มพัฒนาการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพตลอดทั้งสร้างความตระหนักในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น อันควรที่จะอนุรักษ์และสืบทอดเป็นมรดกทางปัญญาที่มีค่านี้และนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

รามิเรซ (Ramirez. 1969 : 2183 – 2184) ได้ศึกษากิจกรรมและดำเนินการของโรงเรียนชุมชนในสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า วิธีดำเนินการของโรงเรียนชุมชนในสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่เป็นไปตามหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชนเป็นอย่างดี คือ โรงเรียนใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการดำเนินงานบริการต่างๆ แก่ชุมชน การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชนเพื่อจะหาแนวทางแนะนำให้ประชาชนรู้จักปรับปรุงตนเองและชีวิตในชุมชนให้ดีขึ้น มีการใช้แหล่งวิชาในชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ได้อาศัยการตัดสินใจของหมู่คณะเป็นหลักในการดำเนินงานตามโครงการของโรงเรียนและได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับประชาชน

การ์เดลล่า (Gardella. 1975 : 3362A – 3363A) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มพูนของครูในการใช้แหล่งวิชาการชุมชน และตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งชุมชน โดยใช้กลุ่มประชากรครูฝึกสอนระดับประถมศึกษา จำนวน 72 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง 2 กลุ่ม กลุ่มควบคุม 1 กลุ่มแต่ละกลุ่มมี 20 คน ผลการวิจัยพบว่า การอบรมครูในการใช้แหล่งวิชาการชุมชนจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้และเทคนิคในการใช้แหล่งวิชาการชุมชน และทำให้มีจำนวนครูที่ใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนเพิ่มขึ้น ส่วนปัญหาเกี่ยวกับการใช้แหล่งชุมชนของครูคือ นโยบายการบริหารของโรงเรียนและความต้องการในการใช้ยานพาหนะเพื่อการเดินทางไปสู่แหล่งชุมชน

บี. อินดรียันโต (Indriyanto. 1993 : 3418-A) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัย พบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผู้ปกครองและชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพราะผู้ปกครอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับแหล่งชุมชนใดก็ตามที่ได้รับความร่วมมือจากบ้านและแหล่งชุมชนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็มีแนวโน้มต่ำลง

ลี ชู – เวน (Lee Shu – Wen. 1997 : 1218- A) ได้ศึกษาเรื่อง การประเมินผลการไปศึกษานอกสถานที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และทัศนคติของนักเรียนที่เรียนวิชาชีววิทยา ผลการศึกษา พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองหรือกลุ่มที่ไปศึกษานอกสถานที่ สูงกว่ากลุ่มควบคุมซึ่งเป็นกลุ่มที่เรียนอยู่ในห้องทดลอง แต่จะมีทัศนคติทางบวกต่อการไปศึกษานอกสถานที่มากกว่ากลุ่มที่ไปศึกษานอกสถานที่ ส่วนกลุ่มที่ไปศึกษานอกสถานที่จะได้รับประสบการณ์ที่กว้างขวางเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

มูลลินส์ จอยซ์ เอ. (Mullins A. Jouce. 1999 : 2431-A) ได้ทำการศึกษาผลกระทบที่มีต่อครูและนักเรียนจากการไปศึกษานอกสถานที่ โดยใช้พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่าการไปศึกษานอกสถานที่โดยใช้พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติ ทำให้ครูและนักเรียนมีชีวิตใหม่และเกิดแรงจูงใจสำหรับอุปสรรคของการจัดการศึกษานอกสถานที่ คือ ครูผู้สอนจะปิดกั้นตัวเอง เพราะกลัวการพานักเรียนไปนอกสถานที่และเขาเชื่อว่างานวิจัยนี้เป็นแบบอย่างของการจัดการศึกษานอกสถานที่โดยใช้พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติต่อไป

โดยสรุปการศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การไปศึกษานอกสถานที่ มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทัศนคติของนักเรียน แต่วิธีดำเนินการจะต้องเป็นไปตามหลักการ ตลอดวัตถุประสงค์ของโรงเรียนและชุมชนที่จะต้องร่วมมือกันจึงจะสามารถทำให้สิ่งเหล่านั้นมีคุณค่าต่อการพัฒนาผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาประกอบสร้างฐานคิด และออกแบบกระบวนการนวัตกรรม นำไปสู่วัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังกรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสรุปกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ ได้ดังแผนภาพที่ 3

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

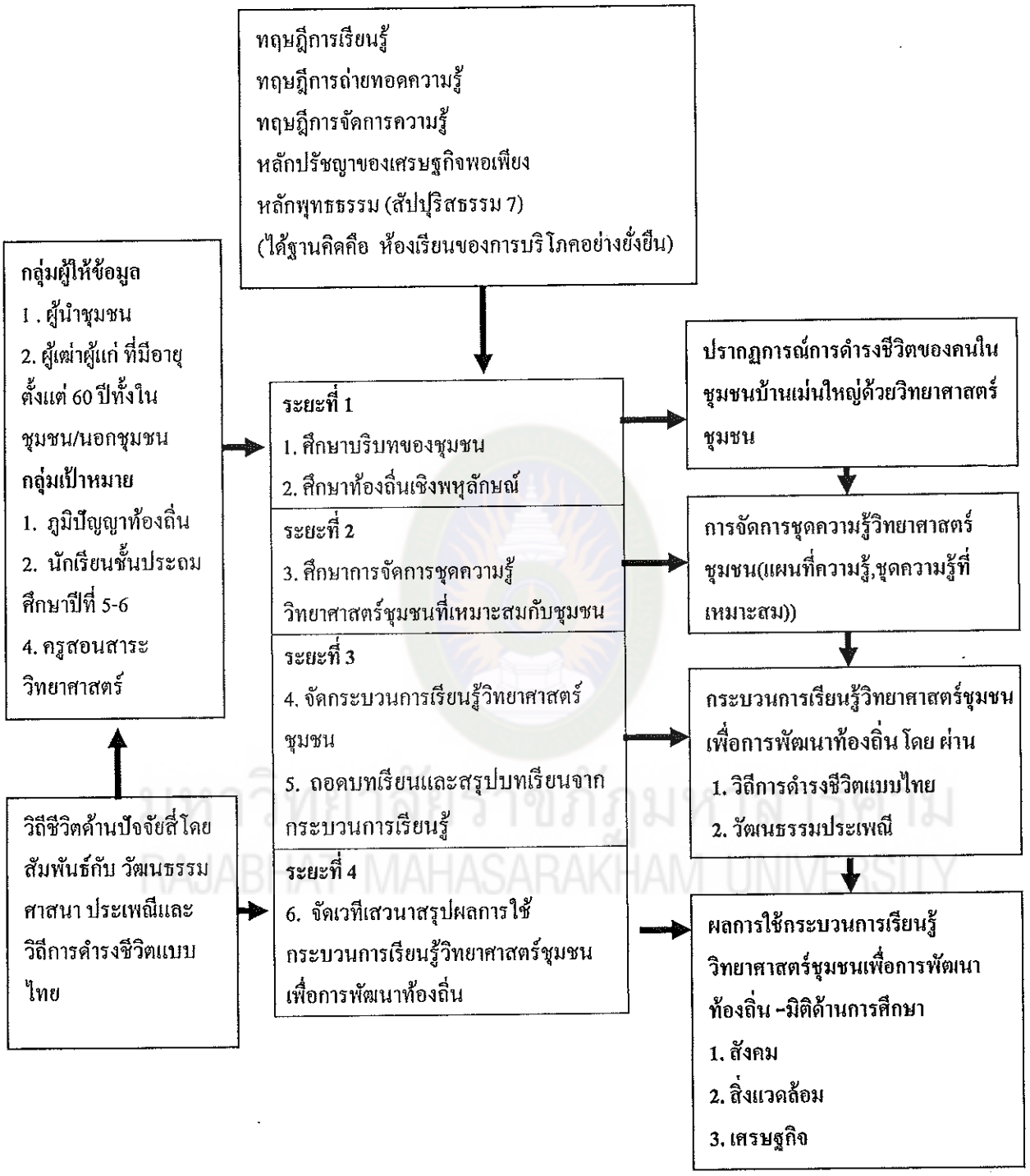

แผนภาพที่ 3 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY